

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT GEOGRAFII i PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
im. Stanisława Leszczyckiego

DOKUMENTACJA GEOGRAFICZNA nr 21

MARIUSZ KOWALSKI
PRZEMYSŁAW ŚLESZYŃSKI

**UWARUNKOWANIA
ZACHOWAŃ WYBORCZYCH
W WOJEWÓDZTWIE SŁUPSKIM**

WARSZAWA 2000

DOKUMENTACJA GEOGRAFICZNA

Redaguje zespół w składzie:

Teresa Kozłowska-Szczęśna
(redaktor)

Grzegorz Węclawowicz
(zastępca redaktora)

Jerzy Grzeszczak

Marek Degórski

Barbara Jaworska

(sekretarz)

Wydawca:
IG i PZ PAN

Adres redakcji:
00-818 Warszawa, ul. Twarda 51/55
tel. (48-22) 69 78 851
fax (48-22) 620 62 21

PL - ISSN 0012-5032
ISBN 83-87954-80-2

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT GEOGRAFII i PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
im. Stanisława Leszczyckiego

DOKUMENTACJA GEOGRAFICZNA nr 21

MARIUSZ KOWALSKI
PRZEMYSŁAW ŚLESZYŃSKI

**UWARUNKOWANIA
ZACHOWAŃ WYBORCZYCH
W WOJEWÓDZTWIE ŚLUPSKIM**

WARSZAWA 2000

Recenzent:
Prof. dr hab. Grzegorz Węclawowicz

Redakcja techniczna: Ewa Jankowska

Abstract: The work presents the issue of voter behaviour, as exemplified by Poland's former Słupsk voivodship - an area of civilisational/cultural and socio-economic heterogeneity reflecting the presence of a community of Kaszuby people engaging in private farming, and a people of post-War migrants from elsewhere in areas until recently dominated by State Farms. In analysing results for the area, use was made of specially-devised indices for the domination of given political options and the polarisation of voter behaviour. The work reveals the clear dependence of the region's political attitudes on the civilisational-cultural and socio-economic conditioning referred to at the outset.

Key words: electoral geography, Kaszuby people, Słupsk voivodship, systemic transformation, "the clash of civilisations"

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	5
1.1. Badania preferencji wyborczych mieszkańców wsi i małych miast	5
1.2. Cel i metody badań	5
1.3. Materiały źródłowe i ich opracowanie	6
2. CHARAKTERYSTYKA OBSZARU BADAŃ	7
2.1. Kaszubi	7
2.2. Nowe społeczeństwo Pomorza Zachodniego	8
2.3. Znaczenie gospodarki uspołecznionej w rolnictwie	13
3. PRZESTRZENNE ASPEKTY ZACHOWAŃ WYBORCZYCH	14
3.1. Zróżnicowania przestrzenne	14
3.2. Polaryzacja i dominacja poparcia wyborczego	16
3.3. Analiza współzależności zachowań wyborczych	19
4. TRWAŁOŚĆ ZACHOWAŃ WYBORCZYCH	25
5. CYWILIZACYJNO-KULTUROWE UWARUNKOWANIA PRZESTRZENNYCH ZRÓŻNICOWAŃ ZACHOWAŃ WYBORCZYCH	30
5.1. Różnice kulturowe	30
5.2. Czynniki społeczno-ekonomiczne	32
5.3. „Zderzenie cywilizacji”	35
6. PODSUMOWANIE	41
BIBLIOGRAFIA	45
<i>The conditioning of voter behaviour in the voivodship of Słupsk – summary</i>	49

1, WSTĘP

1.1. Badania preferencji wyborczych mieszkańców wsi i małych miast

Rozwój badań nad geografiami wyborczą w Polsce nastąpił po roku 1989 i był to oczywisty rezultat przekształceń ustrojowych, demokratyzacji życia społecznego oraz uzyskania przez społeczeństwo możliwości wyboru politycznego. Od samego początku stało się oczywiste, że wybory i zachowania wyborcze ludności charakteryzują się silnym zróżnicowaniem przestrzennym (Florczyk i in. 1989). Zróżnicowanie zachowań wyborczych ludności uwidoczniło się zarówno w skali regionalnej, jak i lokalnej. Dowiodły tego liczne analizy dotyczące obszaru całego kraju (Raciborski 1997, Zarycki 1997), poszczególnych regionów (Zarycki 1998, Kowalski 1998), a także miast (Węclawowicz 1995, 1996, Węclawowicz i in. 1998). Zauważalne są różnice w preferencjach wyborczych pomiędzy poszczególnymi regionami historycznymi lub kulturowo-etnicznymi (Galicja, Poznańskie, Kaszuby, Górny Śląsk, Ziemie Zachodnie, Królestwo Kongresowe, itd.), jak również różnice pomiędzy jednostkami wewnątrz tych regionów. Charakterystyczna jest także różnica pomiędzy zachowaniami wyborczymi w miastach (szczególnie dużymi) i obszarach wiejskich. Znane są również zróżnicowania wewnątrzmięskie (np. w Warszawie).

Różnice w postawach wyborczych tłumaczone są zazwyczaj zróżnicowaniem przestrzennym cech społeczeństwa polskiego (Węclawowicz 1995, Raciborski 1997, Zarycki 1998, Kowalski 1998, Węclawowicz i in. 1998). W przytoczonych studiach zostało udowodnione, że preferencje wyborcze ludności wiejskiej w sposób znaczący różnią się od postaw politycznych mieszkańców miast, zaś samo zróżnicowanie wewnętrzne jest funkcją uwarunkowań historyczno-kulturowych i społeczno-zawodowych.

Jakkolwiek przyczyny zróżnicowań preferencji wyborczych w swych ogólnych zarysach znajdują bardziej lub mniej przekonujące wytłumaczenie, brakuje jednak opracowań bardziej szczegółowych, odnoszących się do najmniejszego pola odniesienia, jakim jest obwód wyborczy¹. Analizę taką przeprowadzono m.in. dla Warszawy (Węclawowicz i in. 1998). Dla obszarów wiejskich jak dotąd nie przeprowadzono jednak takiego opracowania.

1.2. Cel i metody badań

Celem opracowania jest przedstawienie zróżnicowania frekwencji i preferencji wyborczych mieszkańców obszaru wiejskiego w podziale na obwody wyborcze, a następnie ustalenie prawidłowości i zależności, charakteryzujących badaną zbiorowość pod względem postaw wyborczych. Analizę przeprowadzono na przykładzie byłego województwa śląskiego (ryc. 1) i wyborów parlamentarnych w 1997 r. Uzupełnienie stanowią odniesienia do zachowań wyborczych badanej zbiorowości podczas innych wyborów parlamentarnych i prezydenckich w latach 1991–97.

Wybór byłego województwa śląskiego jako obiektu badań był podyktowany heterogenicznością tego obszaru, wyrażającą się zróżnicowanym pochodzeniem ludności. Wschodnią część województwa w znacznym stopniu zamieszkuje Kaszubi, zachodnią ludność napływowa, osiedlona po II wojnie światowej w ramach akcji kolonizowania Ziemi Zachodnich.

¹ Ze względu na agregację danych, przestrzenna analiza wyników wyborów możliwa jest na poziomie województw, okręgów wyborczych, gmin oraz obwodów wyborczych. Ten ostatni poziom jest najniższy, do jakiego można zejść w analizie wyników wyborów. Na niższym poziomie możliwe są jedynie badania ankietowe, które ze względu na pracochłonność nie mogą objąć większej liczby ankietowanych, choć oczywiście mogą stanowić bardzo cenne uzupełnienie.

W opracowaniu posłużono się głównie opisem wyjaśniającym. Część zależności analizowano przy pomocy współczynnika korelacji Pearsona oraz specjalnie do tego celu opracowanych współczynników dominacji i polaryzacji. W opracowaniu materiału wykorzystano techniki komputerowe, w tym Systemy Informacji Geograficznej (GIS), należące do tzw. klasy Desktop GIS (głównie posłużono się oprogramowaniem MapInfo).

Do potrzeb badań wyznaczono cztery opcje polityczne, nawiązujące do funkcjonującego w polskiej politologii podziału na główne kierunki polityczne: prawicowy, lewicowy, liberalny i ludowy (tab. 1). Wyniki wyborów parlamentarnych oraz frekwencję w województwie śląskim zaprezentowano również na tle Polski w podziale na byłe województwa (ryc. 2–7). Wymienione opcje polityczne są już utrwalone na polskiej scenie politycznej, chociaż nie należy zapominać, że występują kontrowersje wokół znaczenia pojęcia prawicowość oraz lewicowość², dlatego też przedstawiony podział należy traktować dość umownie. W prezentowanym opracowaniu do opcji „prawicowej” zaliczono komitety wyborcze: Akcję Wyborczą Solidarność (AWS), Ruch Odbudowy Polski (ROP), Blok dla Polski (BdP) i Krajową Partię Emerytów i Rencistów Rzeczypospolitej Polskiej (KPEiR RP). Do opcji „lewicowej” zaliczono Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD), Unię Pracy (UP), Krajową Partię Emerytów i Rencistów (KPEiR) i Samoobronę. Opcja liberalna reprezentowana jest przez Unię Wolności (UW) i Unię Prawicy Rzeczypospolitej (UPRz), zaś opcja ludowa przez Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL).

Tabela 1. Poparcie dla komitetów wyborczych w wyborach parlamentarnych w 1997 r. w byłym województwie śląskim na tle Polski

Nr listy	Nazwa Komitetu Wyborczego	Opcja	Odsetek głosów			
			Polska	Województwo śląskie		
			ogółem	w obwodach wyborczych miejskich	w obwodach wyborczych wiejskich	
Frekwencja			47,9	42,4	47,7	35,4
6.	SLD	lewicowa	27,1	35,1	37,5	30,6
10.	KPEiR		2,2	2,7	2,5	3,0
1.	UP		4,7	1,7	1,2	2,6
11.	Samoobrona		0,1	0,6	0,5	1,0
Razem opcja lewicowa			34,1	40,1	41,7	37,2
5.	AWS	prawicowa	33,8	25,9	26,6	24,6
2.	BdP		1,4	5,7	5,4	6,2
9.	ROP		5,1	3,9	3,9	4,0
3.	KPEiR RP		1,6	2,1	1,7	2,7
Razem opcja prawicowa			41,9	37,6	37,6	37,5
4.	UW	liberalna	13,4	12,8	14,6	9,6
8.	UPRz		2,0	2,2	2,5	1,7
Razem opcja liberalna			15,4	15,0	17,1	11,3
7.	PSL	ludowa	7,3	7,2	3,6	13,9
Razem opcja ludowa			7,3	7,2	3,6	13,9

1.3. Materiały źródłowe i ich opracowanie

Podstawową jednostką analizy przestrzennej były obwody wyborcze (ryc. 8). Najpierw przygotowano komputerową, wektorową wersję mapy obrębów geodezyjnych byłego województwa

² Na przykład K. Pankowski (1997) używa określeń „socjalistyczna lewica” i „socjalistyczna prawica”, gdyż te określenia jego zdaniem lepiej opisują głoszone programy polityczne.

słupskiego, opracowaną na podstawie materiałów udostępnionych przez Wojewódzkie Biuro Geodezji w Słupsku. Od gmin byłego województwa słupskiego uzyskano kopie uchwał Rad Gmin tworzących obwody wyborcze, składające się z poszczególnych wsi, a najczęściej z obrębów geodezyjnych. Na podstawie tych danych zagregowano obręby geodezyjne w obwody wyborcze. W niektórych przypadkach konieczna była także analiza map topograficznych.

Podczas wyborów parlamentarnych w 1997 r. w byłym województwie słupskim utworzono 264 obwody wyborcze (103 miejskie i 161 wiejskich). W każdej gminie wiejskiej było przeciętnie około 5 obwodów wyborczych. Po zagregowaniu obwodów miejskich w 11 miastach (Bytów, Czarne, Człuchów, Debrzno, Kępice, Lębork, Łeba, Miastko, Sławno, Słupsk, Ustka), otrzymano w całym województwie 172 jednostki. Do powstałej w ten sposób wektorowej mapy obwodów wyborczych dołączono bazę danych z wynikami wyborów parlamentarnych w 1997 r. Ponadto na mapie zlokalizowano Państwowe Gospodarstwa Rolne istniejące w 1989 r. (ryc. 12).

Baza danych z wynikami wyborów parlamentarnych, prezydenckich i samorządowych w latach 1990–98 w dezagregacji na gminy i obwody wyborcze została udostępniona nieodpłatnie przez Krajowe Biuro Wyborcze w Warszawie, za co autorzy wyrażają słowa podziękowań.

Do analizy przestrzennej i prezentacji kartograficznej posłużono się oprogramowaniem MapInfo Professional, zaś do obliczeń, m.in. współczynników korelacji wykorzystano arkusz kalkulacyjny Microsoft Excel.

2. CHARAKTERYSTYKA OBSZARU BADAŃ

Jak już wspomniano, byłe województwo słupskie jest obszarem zróżnicowanym pod względem społecznym. Wschodnia część w znacznym stopniu zamieszkała jest przez Kaszubów, zachodnia – przez ludność osiedloną w ramach akcji zagospodarowania Ziemi Zachodnich po II wojnie światowej.

2.1. Kaszubi

Ludność kaszubska stanowi jedną z bardziej wyróżniających się polskich grup etnicznych. Ich odrębność ukształtowała się, w dużym stopniu w związku ze specyfiką języka, będącego formą przejściową pomiędzy dialektami polskimi a połabskimi. Duże znaczenie miały również uwarunkowania historyczne. W okresie średniowiecza po ustabilizowaniu się osadnictwa powstałego w wyniku ekspansji słowiańskiej następowało przekształcanie miejscowych społeczności plemiennych w państwa. Obszar dzisiejszych Kaszub znajdował się na pograniczu Pomorza Gdańskiego (Nadwiślańskiego) i Szczecińskiego (Nadodrzańskiego). Wydarzenia historyczne związały Kaszubszczyznę przede wszystkim z pierwszym z wymienionych obszarów. Pomorze Gdańskie pozostawało początkowo w dość luźnych związkach z kształtującą się państwowością polską (X–XIII w.) a na początku XIV wieku zostało włączone w skład państwa krzyżackiego (pruskiego). Po ponownym zjednoczeniu z Polską (1454 r.) tereny te weszły w skład Prus Królewskich, posiadających daleko idącą autonomię ustrojową. W roku 1772 ponownie znalazły się w granicach państwa pruskiego, by pozostać w nich do roku 1920. W takich okolicznościach, na umacnianie odrębności ludności kaszubskiej wpływał z jednej strony luźny związek z Polską, z drugiej strony przywiązanie do katolicyzmu, które wobec faktu otoczenia kaszubskiego obszaru etnicznego przez niemiecką i ziemczoną ludność protestancką, dodatkowo umacniało ich we wspólnocie etnicznej. Rola religii w kształtowaniu i utrzymaniu odrębności Kaszubów, graniczących od zachodu z protestanckim

Pomorzem Zachodnim, zaś od wschodu z również protestanckim miastem Gdańsk, potwierdza fakt, że wszyscy Kaszubi, którzy przyjęli protestantyzm wcześniej czy później, przyjęli również niemiecką świadomość narodową. Tak stało się na przykład z zachowującymi swoją odrębność do połowy XX wieku Kaszubami zamieszkującymi ziemię bytowską i lęborską. Jak pisze B. Synak (1998), „system wartości chrześcijańskich stanowi na Kaszubach nadal solidny fundament życia społecznego, który tutaj został — jak się zdaje — naruszony w mniejszym stopniu niż w innych rejonach Polski, a niektóre elementy życia religijnego pełnią ciągle znaczącą funkcję integracyjno-tożsamościową”. Religia nakładająca się na odrębność językową pomogła Kaszubom zachować odrębność wobec Niemczyzny. Osłabienie związków z Polską i odrębności językowe, oddziaływanie kultury niemieckiej oraz kształtowana w ekstremalnych warunkach więź etniczna i świadomość regionalna, spowodowały powstanie i utrzymanie się odrębności w ramach społeczeństwa polskiego, nie utrudniającego jednak rozwoju polskiej świadomości narodowej (Latoszek 1990, Synak 1998). Paradoksalnie, pomimo dużej odmienności w stosunku do ogólnopolskiego szablonu kulturowego, właśnie w związku z kresowym położeniem i wiążącymi się z nim zagrożeniami, ukształtowało się wśród Kaszubów silne poczucie więzi z narodem polskim.

Ważnym czynnikiem kształtującym poczucie więzi z narodem polskim były tradycje szlacheckie. Kaszubszczyzna stanowi drugie po regionie mazowiecko-podlaskim skupisko potomków drobnej szlachty polskiej, a dotyczy to przede wszystkim środkowo-zachodniej i południowo-zachodniej części jej obszaru (Handke 1985, Mikulski 1988). Wydaje się zatem, że specyfika Kaszubów wynikająca z ich odrębności językowo-etnicznej i specyfiki pogranicza została jeszcze bardziej wzmocniona dzięki znacznym wpływom tradycji drobnoszlacheckich, silnie związanych z postawą patriotyczno-obywatelską typu narodowo-katolickiego.

Tradycyjnym obszarem osadniczym Kaszubów na obszarze województwa słupskiego były obszary, które przed II wojną światową należały do państwa polskiego, tj. dzisiejszych gmin: Parchowo, Lipnica oraz Konarzyny (ryc. 9). W wyniku powojennych migracji ludność kaszubska zasiedliła również znaczną część dawnego niemieckiego pogranicza, a przede wszystkim dawny powiat bytowski, w nieco mniejszym stopniu lęborski, a także powiaty: człuchowski, miasteczki i słupski. Dodatkowo w okolicach Bytowa przetrwała grupa Kaszubów-katolików, którzy zamieszkiwali ten obszar jeszcze przed II wojną światową.

2.2. Nowe społeczeństwo Pomorza Zachodniego

Spółeczeństwo zamieszkujące zachodnią część woj. słupskiego ukształtowało się przede wszystkim w wyniku powojennej kolonizacji tych ziem przez osadników napływających z różnych stron przedwojennej Polski. W związku z tym można było wyróżnić 6 podstawowych typów geograficzno-kulturowych :

- nieliczną ludność autochtoniczną,
- ludność z byłego zaboru pruskiego (Zachód),
- ludność z byłej Kongresówki (Centrum),
- ludność z byłego zaboru austriackiego (Południe),
- ludność z Kresów Wschodnich (Wschód),
- ludność ukraińską i łemkowską wysiedloną z pogranicza południowo-wschodniego.

Wstępnych informacji o wzajemnych proporcjach pomiędzy wymienionymi kategoriami ludności dostarczają dane z roku 1950, dotyczące pochodzenia terytorialnego mieszkańców w byłym województwie koszalińskim (1950–75), którego wschodnia część stała się terytorialną podstawą

utworzonego w roku 1975 województwa słupskiego (tab. 2, ryc. 10). Dla lepszej identyfikacji ludności kaszubskiej, obok wymienionych wyżej grup, wyróżniono w statystyce również osadników pochodzących z województwa gdańskiego, którzy w przeważającej większości byli Kaszubami. Przedstawiciele tej grupy etnicznej znajdowali się również wśród osadników z województwa bydgoskiego (Zachód).

Tabela 2. Pochodzenie terytorialne ludności województwa koszalińskiego w 1950 r.

Pochodzenie	w tys.	w %
Centrum	192,7	37,18
Wschód	119,3	23,01
Zachód	77,7	14,99
Autochtoni	49,6	9,57
Południe	43,9	8,47
Gdańskie	18,9	3,65
Inne	16,3	3,14
Razem	518,4	100,0

Pochodzenie terytorialne mieszkańców w 1950 r. wskazuje na wyraźną dominację ludności z dawnego zaboru rosyjskiego (Centrum). Należy do niej zaliczyć również sporą część ludności województwa bydgoskiego i poznańskiego (Zachód), których wschodnie powiaty wchodziły w okresie zaborów do Królestwa Kongresowego. W sumie oszacowano, że z tzw. Kongresówki pochodziło około 40% mieszkańców województwa koszalińskiego. Na drugim miejscu znajdowała się ludność pochodząca z Kresów Wschodnich. Na trzecim miejscu liczącą się jeszcze grupę stanowili osadnicy wywodzący się z dawnego zaboru pruskiego. Mieszczący się w tej kategorii Kaszubi (województwo gdańskie i powiat chojnicki województwa bydgoskiego) mogli stanowić około 5% ogółu mieszkańców województwa koszalińskiego. Dane dla województwa koszalińskiego, sprzed 1975 r., są o tyle interesujące, że dotyczą jednostki administracyjnej, która przez 20 lat integrowała mieszkańców wschodniej części Pomorza Zachodniego w nową społeczność regionalną (Jasiulewicz 1998). Z tej całości w roku 1975 wyodrębnione zostało województwo słupskie. Przyłączono jednak do niego również kilka gmin z dawnego województwa gdańskiego (Lębork, Łeba, Cewice, Nowa Wieś Lęborska, Wicko) oraz bydgoskiego (Lipnica, Konarzyny). Te dwie ostatnie gminy wraz z gminą Parchowo, która w roku 1950 została włączona do województwa koszalińskiego, były jedynymi w obrębie nowego województwa, które przed II wojną światową należały do Polski.

Ludność nowego województwa charakteryzowała się większym udziałem ludności pochodzenia kaszubskiego. Zamieszkiwała ona przede wszystkim dwa powiaty: bytowski i lęborski (tab. 3, ryc. 11). Proporcje pomiędzy pozostałymi grupami ludności układały się podobnie. Kształt terytorialny nowego województwa spowodował, że pod względem kulturowym podzieliło się ono na dwie części. Część wschodnia wyróżniała się dużym odsetkiem ludności kaszubskiej i bardzo często określana była zachodnią częścią Kaszubszczyzny, część zachodnia stanowiła fragment nowej pod względem jakościowym społeczności, która ukształtowała się na Pomorzu Zachodnim po II wojnie światowej.

Charakteryzując specyfikę społeczno-kulturową nowej społeczności Pomorza Zachodniego można przypuszczać, że dużą rolę odegrały wartości kulturowe i postawy wyniesione z dotychczasowego miejsca zamieszkania. Nowe uwarunkowania osadnicze, gospodarcze i polityczne oraz przemieszanie osadników musiały jednak kształtować nowe jakości.

Tabela 3. Pochodzenie terytorialne mieszkańców przyszłego województwa słupskiego w 1950 r.

Powiat	Auto- chtoni	Gdańskie	Zachód	Centrum	Południe	Wschód	Inne	RAZEM
Bytów	4 315 22,2%	5 627 28,9%	2 387 12,3%	2 290 11,8%	1 811 9,3%	2 404 12,4%	601 3,1%	19 435 100,0%
Lębork	3 114 7,4%	11 686 27,9%	4 247 10,2%	12 722 30,4%	1 844 4,4%	6 584 15,7%	1 661 4,0%	41 858 100,0%
Słupsk gm.	6 739 12,9%	4 538 8,7%	4 079 7,8%	20 030 38,2%	4 446 8,5%	9 867 18,8%	2 682 5,1%	52 381 100,0%
Miastko	1 981 8,8%	1 841 8,2%	5 550 24,6%	6 319 28,0%	2 256 10,0%	3 594 16,0%	983 4,4%	22 524 100,0%
Słupsk m.	1 089 3,3%	1 876 5,6%	3 830 11,6%	12 143 36,7%	1 523 4,6%	11 425 34,5%	1 229 3,7%	33 115 100,0%
Sławno	4 994 10,0%	1 652 3,3%	9 100 18,2%	19 222 38,5%	4 396 8,8%	8 107 16,2%	2 416 4,8%	49 887 100,0%
Człuchów	1 576 4,6%	1 080 3,2%	8 541 25,1%	10 464 30,8%	6 643 19,5%	4 823 14,2%	907 2,7%	34 034 100,0%
Razem	23 808 9,4%	28 300 11,2%	37 734 14,9%	83 190 32,8%	22 919 9,0%	46 804 18,5%	10 479 4,1%	253 234 100,0%

Źródło: Kosiński L., 1960, *Pochodzenie terytorialne ludności Ziemi Zachodnich w 1950 r.*, Dokum. Geogr., 2, IG PAN, Warszawa.

Najliczniejszą grupę ludności, która osiadła na obszarze Pomorza Zachodniego, stanowili przesiedleńcy z obszaru byłej Kongresówki. Pochodziła ona z różnych regionów dawnego zaboru rosyjskiego (kieleckie, lubelskie, warszawskie) co nie sprzyjało powstawaniu poczucia jakiejś szczególnej wspólnoty. Osłabiało jedynie ewentualne antagonizmy. Osadnicy ci napływali w sposób mało zorganizowany i najczęściej indywidualnie lub pojedynczymi rodzinami (Burszta 1967). W podobny sposób scharakteryzować można osadników z województw zachodnich oraz z kresów północno-wschodnich (Wileńszczyzna), których kierowano głównie do nowych regionów Polski północnej (Burszta 1967). Ze względu na politykę władz sowieckich, ograniczających wyjazdy z obszarów wiejskich Litwy i Białorusi, ruch ten nie przyjął większych rozmiarów i objął przede wszystkim ludność miejską (Eberhardt 1997).

Dodatkowo, na specyfikę nowego osadnictwa na ziemiach byłego województwa słupskiego wpływały demoralizacja i skutki społeczne wojny, które występowały na Ziemiach Zachodnich silniej niż na innych obszarach. Nie można również zapominać, że w czasie migracji, prócz ludności mogącej stwarzać problemy natury społecznej, wyselekcjonowała się również ludność „bardziej przedsiębiorcza, zaradna i obrotna” (Nowakowski 1967). Te wszystkie uwarunkowania odcisnęły specyficzne piętno na nowo kształtującej się społeczności.

Procesy zachodzące w części zachodniej nie sprzyjały tworzeniu się społeczności typu wspólnotowego. Kształtująca się na Ziemiach Zachodnich wieś była „daleka od wzoru wsi polskiej jako grupy rodzinno-sąsiedzkiej, szeregu rodzin zasiedziały, powiązanych ze sobą pokrewieństwem i powinowactwem, z własnymi formami opinii społecznej, autorytetami oraz systemem wartości” (Nowakowski 1967). Można przypuszczać, że na wsi zachodniopomorskiej zjawisko alienacji musiało przyjąć szczególnie szeroki zasięg. Podobna sytuacja obserwowana była w małych miastach tego regionu. Natomiast w dużych miastach opisywany problem nie stanowił żadnej specyfiki i pod tym względem nie różniły się one od miast Polski centralnej (Nowakowski 1967).

Ważnym czynnikiem kształtowania nowego społeczeństwa mogła być również zastana infrastruktura gospodarcza i osadnicza. Strukturę agrarną Pomorza Zachodniego zdominowała wielka

własność, w znacznie większym stopniu niż w innych regionach Polski. Wielkoobszarowe gospodarstwa junkierskie były dziedzictwem „pruskiej drogi do kapitalizmu”, w wyniku której nastąpiło wzmocnienie i modernizacja własności folwarcznej kosztem zmniejszenia powierzchni gruntów chłopskich (Ihnatowicz 1988). Po II wojnie światowej wielka własność została przekształcona w państwowe gospodarstwa rolne. Systematycznie również, aż do upadku systemu komunistycznego, powiększono ich obszar (Szulc 1988). Można przyjąć, że była to jedyna w zasadzie udana kolektywizacja na obszarze powojennej Polski.

W roku 1990 gospodarstwa indywidualne stanowiły w województwie słupskim jedynie 42,9% ogólnej powierzchni użytków rolnych, w koszalińskim 37,7%, a w szczecińskim tylko 35,0%, podczas gdy dla całej Polski powierzchnia ta stanowiła 76,0% (Rocznik Statystyczny 1991). Utrzymaniu tego stanu rzeczy sprzyjać musiał również charakter kolonistów, którzy w dużej części wywodzili się ze środowisk proletariatu i pół-proletariatu wiejskiego (Burszta 1967). Można przypuszczać, że z tego powodu łatwiej przystosowywali się do zastanej i narzucanej rzeczywistości społeczno-gospodarczej.

W przeciwieństwie do Pomorza Zachodniego charakterystycznym elementem krajobrazu społeczno-gospodarczego Kaszubszczyzny była drobna własność indywidualna i silne przywiązanie do ziemi. Różnice w strukturze agrarnej jeszcze bardziej podkreśliły odrębności pomiędzy obydwoma częściami województwa słupskiego (tab. 3).

Ukształtowane po drugiej wojnie światowej pogranicze kaszubsko-zachodniopomorskie w pewnym sensie nawiązało do sytuacji istniejącej przed rokiem 1945. Przemiany będące wynikiem wojny nie zlikwidowały pogranicznego charakteru tego obszaru, zmieniły jedynie jego jakościowy wymiar. Z jednej strony pozostała co prawda ta sama ludność kaszubska, z drugiej strony ludność niemiecka została zastąpiona przez polskich osadników. Nie można jednak nie dostrzec pewnych cech wspólnych starego (niemieckiego) i nowego (polskiego) społeczeństwa Pomorza Zachodniego. W pewnym sensie można mówić o kontynuacji przedwojennych tradycji osadniczych, społecznych i gospodarczych tego regionu. Procesowi kontynuacji sprzyjała obecność osadników pochodzących z dawnego zaboru pruskiego (poznańskie, bydgoskie), którzy najłatwiej przystosowywali się do zastanych na Ziemiach Zachodnich uwarunkowań i dzięki temu stawali się wzorcem zachowań dla osadników z innych regionów Polski (Burszta 1967). Łatwość adaptacyjna niektórych osadników z Kongresówki wynikała z faktu, że w swoim dawnym miejscu zamieszkania mieli okazję zetknąć się z podobnymi warunkami (industrializacja, praca najemna), a więc możliwości przystosowawcze do istniejącej na Pomorzu Zachodnim infrastruktury osadniczej i gospodarczej były znacznie większe niż u osadników wywodzących się z tradycyjnych społeczności lokalnych charakterystycznych dla Kaszub oraz Polski wschodniej i południowej.

Opisywane uwarunkowania sprzyjały niewątpliwie kształtowaniu się na Pomorzu Zachodnim społeczeństwa podlegającego szybszej modernizacji polegającej na industrializacji oraz urbanizacji, postępie naukowo-technicznym, zwiększeniu ruchliwości przestrzennej, ekspansji kultury masowej i rozpadzie tradycyjnych społeczności lokalnych z ich tradycyjnym systemem wartości dostarczających jednostce wypracowanych wzorców życia. Wyrazem tych przemian było coraz większe przejmowanie funkcji porządkujących w tych społecznościach przez sformalizowane instytucje określające prawa i obowiązki członka zbiorowości (Dyoniziak i in. 1992).

Przekształcenia związane z modernizacją i uprzemysłowieniem, a nawiązujące do wcześniejszych tradycji ziem należących do państwa pruskiego oraz obszarów z których wywodziła się część osadników nabrały po drugiej wojnie światowej specyficznego wymiaru związanego z panującym w tym okresie systemem społeczno-gospodarczym Polski Ludowej. *„Wojna i okupacja wzmocniła wprawdzie więzi i solidarność (...), ale przyczyniły się również do ich rozproszenia i wymieszania ludności. Procesy te pogłębiły jeszcze powojenne ruchy ludności związane z industrializacją i urbanizacją, a także migracje ludności z Polski centralnej na Ziemię Zachodnie.*

Obok wpływów tych czynników, przekształcenia społeczności lokalnych przyspieszone zostały przemianami ustrojowymi, rozwojem systemu oświatowego oraz środków masowego komunikowania” (Dyoniziak i in. 1992). Jeżeli uznamy, że wojna oraz przemiany społeczno-polityczne, kulturalne i ekonomiczne, jakie zostały narzucone Polsce po wojnie, doprowadziły do ukształtowania nowej odmiany społeczeństwa, to na Ziemiach Zachodnich, a w szczególności na Pomorzu Zachodnim przemiany te przybrały największy wymiar, gdyż procesy związane z przekształceniami społeczno-gospodarczymi lansowanymi przez władze komunistyczne przebiegały tam szybciej i w sposób wyraźniejszy, aniżeli na pozostałym obszarze Polski (Nowakowski 1967).

Zjawiska obserwowane na Pomorzu Zachodnim wydają się potwierdzać jego ważną rolę w budowie nowego społeczeństwa. Za przejaw nowej jakości możemy uznać m.in. laicyzację życia społecznego. Już bezpośrednio po wojnie diecezja gorzowska obejmująca w całości region zachodniopomorski borykała się z brakiem odpowiedniej liczby duchownych. Pewien wpływ na ten fakt mógł mieć brak ukształtowanych katolickich struktur kościelnych, co wynikało z tradycji protestanckich tego obszaru (Kłoczowski, Mullerowa 1992). Przyczyny musiały być jednak głębsze, gdyż laicyzacja w zakresie życia religijnego utrzymała się do dnia dzisiejszego i przejawia się obecnie m.in. w najmniejszej w Polsce liczbie kapłanów w stosunku do ogółu ludności (w diecezji szczecińskiej jest ich trzy razy mniej niż w najlepiej pod tym względem reprezentowanej diecezji tarnowskiej), w liczbie powołań kapłańskich (0,4 powołań w diecezji koszalińskiej i 0,7 w szczecińskiej na 10 tys. katolików w stosunku do 15,9 powołań w diecezji tarnowskiej), czy udziale we mszy św., który na Pomorzu Zachodnim obok obszarów byłej Kongresówki jest najniższy w kraju (około 60% tego, co w byłej Galicji). Należy jeszcze dodać, że odsetek ludności należącej formalnie do Kościoła rzymskokatolickiego, kształtuje się na Pomorzu Zachodnim na jednym z najniższych w kraju poziomów. Przy średniej krajowej 95,8 %, wynosi on ok. 92 %, podczas gdy np. na obszarze diecezji „galicjskich” (przemyska, tarnowska) prawie 100 % (*Rocznik Statystyczny...* 1999). Niższy odsetek notowany jest jedynie na obszarach tradycyjnie zamieszkiwanych przez mniejszości religijne: prawosławnych (białostockie) i ewangelików (Śląsk Cieszyński). Zeświecczenie kontrastuje bardzo wyraźnie z sytuacją obserwowaną na Kaszubach, pod wieloma zaś względami przypomina sytuację w centralnej Polsce, na obszarze dawnej Kongresówki. Podobieństwo do Kongresówki nie wydaje się zaskakujące, biorąc pod uwagę, że około 40% osadników zasiedlających po wojnie omawiany region pochodziło właśnie z tego obszaru. Osadników z byłego zaboru rosyjskiego, w porównaniu z przybyszami z innych regionów (Kresy, Poznańskie, Galicja), duszpasterze pracujący na Ziemiach Zachodnich oceniali, pod względem religijności, najbardziej negatywnie (Kłoczowski, Mullerowa 1992). Jeżeli przyjmiemy, że społeczeństwo polskie podzieliło się na dwie mniej więcej równe części: „tradycyjną” i „zsekularyzowaną” (Węclawowicz 1996), to wypada również uznać, że mieszkańcy Pomorza Zachodniego mieszczą się raczej w części „zsekularyzowanej”, natomiast mieszkańcy Kaszub — w części „tradycyjnej”.

Společną specyfikę Pomorza Zachodniego określa również rodzaj występujących związków regionalnych. Nie ukształtowały się one tak jak na Kaszubach dzięki odrębnościom pochodzącym z kultury ludowej, lecz mają typowo funkcjonalny charakter, wynikający z zasięgu oddziaływania większych ośrodków miejskich (Żygulski 1967). Wyrazem procesów urbanizacji było także ujednoczenie językowe nowego społeczeństwa, dokonującego się na bazie ogólnopolskiego standardu języka potocznego (Rzetelska-Fleszko 1986). Dominacja pracy najemnej w rolnictwie (własność uspołeczniona), uniformizacja życia kulturowego, a przede wszystkim brak długotrwałych tradycji historycznych, nie sprzyjały powstawaniu jakichś szczególnych więzi z miejscem zamieszkania. Można tym tłumaczyć obserwowane zjawiska demograficzne. Znaczny obszar Pomorza Zachodniego objęty procesami depopulacji, został wyodrębniony jako jeden z kilku w Polsce regionów wyludniających się, które — co charakterystyczne, ukształtowały się jedynie na Ziemiach Zachodnich oraz na obszarze dawnego zaboru rosyjskiego. Zjawisko to ominęło natomiast pozostałe regiony Polski (dawne zabory: pruski i austriacki), w tym Kaszubszczyznę (Eberhardt 1986).

2.3. Znaczenie gospodarki uspołecznionej w rolnictwie

Istotnym czynnikiem kształtującym życie społeczne regionu zachodniopomorskiego i w zasadniczy sposób odróżniającego go od Kaszubszczyzny, była niewątpliwie gospodarka uspołeczniona w rolnictwie i charakterystyczne dla niej Państwowe Gospodarstwa Rolne (PGR). Na Pomorzu Zachodnim zajmowały one największą część ogółu użytków rolnych wśród wszystkich polskich regionów (tab. 4, ryc. 12). PGR-y narzucały specyfikę życia społecznego terenów wiejskich, w tym również większej części obszarów byłego województwa słupskiego. Były one niejako forpocztą nowego systemu społeczno-politycznego na wsi, niosącą za sobą przemiany w zakresie tożsamości kulturowej, zasad ładu społecznego, itd.

Tabela 4. Udział własności PGR w gminach byłego województwa słupskiego w 1989 r.

Gminy	Udział PGR w powierzchni ogólnej użytków rolnych (%)	Kaszubi (%)
Województwo słupskie	51,3	
Lipnica	0,0	77,8
Parchowo	0,5	90,0
Studzienice	8,2	50,0
Konarzyny	15,2	50,0
Tuchomie	19,6	77,8
Postomino	32,2	
Borzytuchom	33,4	?
Sławno	34,2	
Bytów	40,9	75,0
Cewice	41,7	63,6
Przechlewo	46,1	50,0
Ustka	50,6	
Człuchów	51,2	10,0
Rzecznicza	52,1	
Słupsk	52,4	
Kołczygłowy	52,5	?
Koczała	56,1	
Czarna Dąbrówka	57,2	80,0
Debrzno	57,4	
Nowa Wieś Lęborska	60,2	17,6
Miastko	60,9	30,0
Smółdzino	62,2	
Kępice	64,3	
Czarne	64,4	
Kobylnica	64,9	
Główczyce	65,1	
Trzebielino	67,1	
Potęgowo	68,7	
Dębica Kaszubska	69,7	?
Wicko	72,6	
Damnica	73,2	

Zasięg oddziaływania PGR-ów obejmował nie tylko obszary wiejskie, lecz również niewielkie miasta stanowiące siedziby kombinatów, ośrodki przetwórstwa rolno-spożywczego oraz usług. Rola rolnictwa państwowego znacznie wykraczała poza sferę produkcyjną. PGR-y były m.in. animatorem lokalnego życia społeczno-kulturalnego i gospodarczego (Zgliński 1998).

Istniejące na obszarze byłego województwa słupskiego rolnictwo uspołecznione, podobnie jak w całej Polsce, poddane zostało, po roku 1989, procesom likwidacyjnym. Przyniosło to szereg negatywnych skutków społeczno-ekonomicznych. Wraz z upadkiem PGR-ów pojawił się problem zagospodarowania gruntów i majątku (infrastruktury technicznej i mieszkaniowej, obiektów kulturalno-oświatowych itd.), jaki po nich pozostał. Pojawił się również problem bezrobocia. Okazało się, że w wyniku pięćdziesięcioletniej polityki społeczno-gospodarczej państwa socjalistycznego ukształtowały się rejony osadnicze, których mieszkańcy w szczególności zostali uzależnieni od państwowego sektora gospodarczego. Ludność związana z byłymi PGR-ami nie może znaleźć sobie miejsca w nowej rzeczywistości i w dużym stopniu została zepchnięta na margines życia społecznego. Problem ten dotknął przede wszystkim gminy, w których rolnictwo uspołecznione odgrywało dominującą rolę. Zapaść społeczno-gospodarcza, która nastąpiła na obszarach z dużym udziałem rolnictwa uspołecznionego, ominęła gminy środkowo-wschodniej części województwa, zamieszkałe przez Kaszubów, gdzie udział rolnictwa państwowego był niewielki (Zgliński 1998).

Dla wyjaśnienia opisywanych zagadnień, bardzo cennymi są badania przeprowadzone przez M. Jasiulewicza (1998). Analizował on przekształcenia poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego okresu transformacji (1988–1994) na obszarze tzw. Pomorza Środkowego. Szczególnie interesujące są spostrzeżenia dotyczące silnie zróżnicowanego pod względem społeczno-gospodarczym i kulturowym województwa słupskiego. W badanym okresie gminy zamieszkałe przez znaną ze swego tradycjonalizmu kulturowego ludność kaszubską i zdominowane przez indywidualną gospodarkę rolną, były jedynym zwartym obszarem wiejskim, na którym nastąpiła wyraźna poprawa poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego. Jedynie w wyjątkowych przypadkach, poprawę zanotowano na obszarach zamieszkałych przez ludność napływową i zdominowanych przez gospodarkę uspołecznioną (Jasiulewicz 1998). Spostrzeżenia te w dużym stopniu kolidują z tezą G. Gorzelaka i B. Jałowieckiego (1998) mówiącą, że mieszkańcy Ziemi Zachodnich szybciej adaptują się do nowej sytuacji wywołanej zmianą ustrojową, niż obywatele pozostałych regionów Polski. Badania M. Jasiulewicza wydają się wskazywać, że prawidłowość ta nie dotyczy sąsiadujących ze sobą gmin wiejskich Ziemi Zachodnich i Kaszub.

3. PRZESTRZENNE ASPEKTY ZACHOWAŃ WYBORCZYCH

3.1. Zróżnicowania przestrzenne

Wyniki wyborów uwiadcniają wyraźne zróżnicowanie przestrzenne rozmieszczenia głosów oddanych na poszczególne opcje polityczne oraz zróżnicowanie frekwencji. Obszar silnych wpływów opcji prawicowej to wschodnia część województwa, na którą składają się obwody wyborcze w gminach: Bytów, Lipnica, Studzienice, Tuchomie, Parchowo, Czarna Dąbrówka, Cewice, Nowa Wieś Lęborska. W większości obwodów wyborczych na tym obszarze rezultat opcji prawicowej przekroczył 50% głosów ważnych (ryc. 13, 14, 17–18). Podwyższony stopień poparcia można obserwować również w sąsiadujących z tym obszarem gminach Kołczygłowy i Borzytuchom. W dużym stopniu dotyczy to również obwodów wyborczych skupionych wokół Słupska oraz w północnej części województwa. Najłabsze poparcie opcja prawicowa uzyskała we wschodniej i południowej części badanego obszaru. Ogólnie, poparcie wahało się od 2,0% (obwód wyborczy Nadziejewo w gminie Czarne) do 72,6% (obwód Chośnica w gminie Parchowo).

Wśród partii wchodzących w skład tej opcji najważniejsze znaczenie odegrała Akcja Wyborcza Solidarność, szczególnie w gminach Parchowo, Studzienice, Lipnica i Bytów położonych we wschodniej części województwa. Największe poparcie AWS uzyskał w obwodzie Chośnica (65,5%), najmniejsze w obwodzie Nadziejewo (1,0%). Podobny rozkład przestrzenny charakteryzował

poparcie dla Ruchu Odbudowy Polski, który uzyskał poparcie od 0 do 14,5% (najwięcej w obwodzie Niezabyszewo, gmina Bytów). Blok dla Polski większe poparcie uzyskał w kilku obwodach w gminach Smołdzino i Główny w północnej części województwa (najwięcej w obwodzie Smołdzino — 18,9%). Zróżnicowanie poparcia dla Krajowego Porozumienia Emerytów i Rencistów RP było słabo związane przestrzennie. Najlepszy wynik partia ta uzyskała w obwodzie Pieniężnica w gminie Rzeczenica (11,3%).

Zasięg dużych wpływów opcji lewicowej w bardzo dużym stopniu pokrywa się z obszarami, gdzie opcja prawicowa uzyskała słabe poparcie (ryc. 13, 15, 17–18). Wyjątek stanowi południowa część województwa oraz rozmieszczone na całym badanym obszarze pojedyncze obwody, gdzie obydwie opcje uzyskały słabe rezultaty. Najmniejsze poparcie opcja lewicowa uzyskała w obwodzie Żukówko w gminie Parchowo — 10,2%, największe w obwodzie Wolinia w gminie Główny (76,5%).

Wśród partii wchodzących w skład opcji lewicowej największe znaczenie miało poparcie dla Sojuszu Lewicy Demokratycznej. SLD najwięcej głosów otrzymał w zachodniej i północnej części województwa. Poparcie wahało się od 4,6% w obwodzie Żukówko (gmina Parchowo) do 66,3% w obwodzie Redzikowo (gmina Słupsk). Pozostałe partie wchodzące w skład opcji lewicowej wykazały stosunkowo małe zróżnicowanie regionalne, wysokie poparcie uzyskując w obwodach wyborczych w różnych częściach województwa. Unia Pracy najwięcej głosów uzyskała w obwodzie Machowino w gminie Ustka (32,7%), Krajowa Partia Emerytów i Rencistów w obwodzie Rumsko w gminie Główny (9,8%), gdzie najlepszy wynik odnotowała także „Samobrona” (6,9%).

W części gmin nastąpiła silna polaryzacja zachowań wyborczych. Istniały obwody, gdzie opcje prawicowa i lewicowa uzyskiwały ponad 40% wszystkich głosów (Czarna Dąbrówka, Leśnice, Żoruchowo, Rowy).

Opcja liberalna, w porównaniu z prawicową i lewicową, uzyskała słabe poparcie. Najlepszy rezultat (powyżej 20% głosów) liberałowie uzyskali w kilku pojedynczych obwodach, rozmieszczonych na obszarze całego województwa (ryc. 13, 16–17). Cechą charakterystyczną miejsc, gdzie opcja liberalna uzyskała stosunkowo duże poparcie, jest najczęściej bezpośrednie sąsiedztwo ośrodków miejskich (Słupsk, Kępice, Człuchów, Ustka, Sławno). Rekordowy rezultat (49,4% głosów), uzyskany został w obwodzie wyborczym Dębica Kaszubska, znajdującym się w bliskim sąsiedztwie Słupska i w którym to obwodzie najlepszy wynik uzyskała Unia Wolności (48,6%). Najmniejsze poparcie opcja liberalna uzyskała w obwodzie Nadziejewo w gminie Czarne (1,0%). Unia Prawicy Rzeczypospolitej najlepszy wynik uzyskała w obwodzie Przewłoka w gminie Ustka (7,4%).

Opcja ludowa uzyskała jeszcze słabsze poparcie, niż opcja liberalna (ryc. 13, 17), przy czym znacznie lepsze wyniki osiągnęła w obwodach wiejskich (13,9%), niż miejskich (3,6%). Jednocześnie, podobnie jak w relacji opcja prawicowa—opcja lewicowa, widać wyraźną negatywną korelację z opcją liberalną. W odróżnieniu od tej ostatniej dostrzec można jednak większe i bardziej wyraziste obszary dużych wpływów ludowców. Jest to przede wszystkim południowa część województwa z obwodami wyborczymi na obszarze gmin wiejskich: Człuchów i Czarne (w tej ostatniej przekraczając we wszystkich obwodach 50% głosów, w obwodzie Nadziejewo 85,7%), a także w nieco mniejszym stopniu gmina Postomino położona w północno-wschodniej części województwa. Najmniejsze poparcie opcja ludowa uzyskała w Łebie (1,6%).

Frekwencja wyborcza również wykazuje duże zróżnicowanie przestrzenne (ryc. 19). Najwyższa frekwencja była na obszarach miejskich oraz we wschodniej części województwa. Na obszarach wiejskich frekwencja pokrywała się w dużym stopniu z wysokim poparciem dla opcji prawicowej.

Przestrzenne zróżnicowania zachowań wyborczych mieszkańców byłego województwa śląskiego w wyborach parlamentarnych 1997 r. wyraźnie dzieli województwo na dwie części: wschodnią i zachodnią. Podział wynika ze zróżnicowania wpływów opcji prawicowej i lewicowej oraz z różnego natężenia frekwencji wyborczej. Szczególnie charakterystyczne jest połączenie silnych wpływów opcji prawicowej i wysokiej frekwencji w środkowo-wschodniej części województwa.

3.2. Polaryzacja i dominacja poparcia wyborczego

Polaryzację zachowań wyborczych należy rozumieć jako rozkład poparcia, w którym dwie różne grupy wyborcze (partie, ugrupowania, opcje polityczne), uzyskują wyraźną przewagę nad pozostałymi, osiągając jednocześnie zbliżone poparcie. W byłym województwie śląskim w wyborach parlamentarnych w 1997 r. zauważalna jest polaryzacja postaw wyborczych. Jak wspomniano, w niektórych obwodach opcje prawicowa i lewicowa uzyskiwały niemal powyżej 40% głosów. Do przedstawienia tego zjawiska zastosowano specjalnie do tego celu opracowany wskaźnik polaryzacji (*WP*):

$$WP = \frac{(A_{\max} + B_{\max})}{100} \times \frac{B_{\max}}{A_{\max}} - \frac{(C_{\min} \times D_{\min})}{2(A_{\max} \times B_{\max})}, \text{ dla } A_{\max} \neq 100$$

oraz

$$WP = \frac{A_{\max}}{100} \text{ dla } A_{\max} = 100, \text{ gdzie:}$$

WP — ważony wskaźnik polaryzacji

A_{\max} — odsetek głosów (%) uzyskany przez partię, która zdobyła 1. miejsce

B_{\max} — odsetek głosów (%) uzyskany przez partię, która zdobyła 2. miejsce

C_{\min} — odsetek głosów (%) uzyskany przez partię, która zdobyła 3. miejsce

D_{\min} — odsetek głosów (%) uzyskany przez partię, która zdobyła 4. miejsce

Wskaźnik został ustalony dla 4 opcji politycznych (dla innej ich liczby musiałby ulec modyfikacji). Wskaźnik może osiągać wartości w przedziale od 0 (brak polaryzacji) do 1 (pełna polaryzacja). W praktyce takie wartości są nieprawdopodobne, bowiem wartość 0 musiałaby oznaczać, że wszystkie opcje polityczne otrzymały równą liczbę głosów (po 25%), zaś wartość 1 — że dwie opcje polityczne otrzymały po 50% głosów. Przykładowe wartości wskaźnika dla rozkładów poparcia przedstawiono w tabeli 5. Najwyższy wskaźnik polaryzacji odnotowano w obwodzie wyborczym Czarna Dąbrówka w gminie Czarna Dąbrówka (0,76) i była ta polaryzacja na linii opcja prawicowa—opcja lewicowa. Ogólnie, w przeważającej liczbie przypadków, polaryzacja zachodziła w obrębie właśnie tych dwóch opcji.

Jak wspomniano na wstępie, o zjawisku polaryzacji można mówić w sytuacji, gdy dwie pierwsze opcje z największą liczbą głosów uzyskały stosunkowo wysokie i wystarczająco wyraźnie wyróżniające się od pozostałych poparcie. Dla potrzeb niniejszego opracowania przyjęto, że aby wystąpiła polaryzacja, muszą zachodzić zależności:

$$A_{\max} - B_{\max} < B_{\max} - C_{\min} \text{ i } A_{\max} + B_{\max} > 60\%$$

czyli:

$$60\% - B_{\max} < A_{\max} < 2B_{\max} - C_{\min}$$

Po przekształceniu podanej powyżej nierówności okazuje się, że polaryzacja zachodzi dla wskaźnika polaryzacji (*WP*) wyższego niż 0,4. Warunek ten na analizowanym obszarze badań został spełniony dla 89 jednostek, czyli dla 51,7% ich liczby.

Na rycinie 20 przedstawiono przestrzenne zróżnicowanie wskaźnika polaryzacji w województwie śląskim. Z analizy przestrzennej wynika, że obszary, na których zaszła wyraźna polaryzacja zachowań wyborczych, to pas obwodów wyborczych w północnej części województwa (gminy Sławno, Słupsk, Główny, Wiko, Lębork), Dębica Kaszubska) oraz fragment jego południowej części (obwody wyborcze w gminach Rzeczenica, Przechlewo, Człuchów).

Tabela 5. Wskaźniki polaryzacji (*WP*) dla rozkładów poparcia w wybranych obwodach wyborczych dla 4 opcji politycznych

Obwód wyborczy	Gmina	Kolejność opcji politycznych według liczby głosów (LEW — opcja lewicowa, LIB — liberalna, LUD — ludowa, PRA — prawicowa)	Odsetek głosów oddany na poszczególne opcje polityczne w kolejności od największej do najmniejszej liczby głosów (A→D) w wybranych obwodach wyborczych				WP
			A	B	C	D	
Trzebiatkowa	Tuchomie	PRA-LUD-LEW-LIB	47,70	18,39	17,24	16,66	0,09
Machowino	Ustka wieś	LEW-PRA-LUD-LIB	66,35	17,75	8,41	7,48	0,20
Korzybie	Kępice wieś	LEW-PRA-LIB-LUD	49,82	23,37	21,65	5,15	0,30
Wrzeście	Słupsk wieś	LEW-PRA-LUD-LIB	47,54	28,29	13,21	10,94	0,40
Szczytno	Przechlewo	LEW-PRA-LIB/LUD	53,53	32,32	7,07	7,07	0,50
Rumsko	Główny	LEW-PRA-LIB-LUD	50,97	36,28	10,78	1,96	0,62
Lubno	Kończygłowy	PRA-LEW-LUD-LIB	44,11	38,46	12,31	5,13	0,70
Czarna Dąbrówka	Czarna Dąbrówka	PRA-LEW-LIB-LUD	42,73	40,35	9,20	7,72	0,76

Większość polaryzacji dotyczy zachowań wyborczych w układzie opcja lewicowa-opcja prawicowa (lub opcja prawicowa—opcja lewicowa) — tab. 6. Taki układ stwierdzono w wiejskich obwodach wyborczych, położonych głównie w północnej części województwa oraz miastach: Miastko, Sławno, Słupsk i Ustka. W 11 obwodach wyborczych i mieście Czarne stwierdzono polaryzację w układzie opcja lewicowa—opcja ludowa (w północno-zachodniej oraz południowo-wschodniej części województwa), w 1 obwodzie opcja prawicowa—opcja ludowa (obwód Tagowie w gminie Tuchomie), zaś w 1 opcja liberalna—opcja lewicowa (obwód Dębica Kaszubska w gminie o tej samej nazwie).

Przeciętny wskaźnik polaryzacji dla poszczególnych typów polaryzacji, obliczony na podstawie średniej arytmetycznej cząstkowych wskaźników polaryzacji (dla obwodów, gdzie wskaźnik wynosił 0,4 i więcej) osiąga zbliżone wartości (od 0,52 dla polaryzacji opcja lewicowa—opcja ludowa do 0,56 dla polaryzacji opcja lewicowa—opcja prawicowa). Równocześnie największe różnice w wysokości oraz najwyższe wartości wskaźnika obserwujemy w grupie polaryzacji opcja lewicowa—opcja prawicowa. Ten typ polaryzacji był zatem najbardziej charakterystyczny i silny, co jest zgodne z powszechnie obserwowanymi tendencjami krajowymi.

Stosunkowo duży udział miast, w których zachowania wyborcze można określić jako spolaryzowane wynika zapewne z niejednorodności struktur społeczno-przestrzennych. W obrębie poszczególnych miast obserwowano bowiem stosunkowo duże zróżnicowanie minimalnych i maksymalnych wartości poparcia dla poszczególnych opcji politycznych (ryc. 21). Zróżnicowanie

poparcia w obwodach następuje wraz ze wzrostem wielkości miasta, czyli również na ogół wraz ze wzrostem liczby obwodów.

Tabela 6. Polaryzacja w obwodach wyborczych w wyborach parlamentarnych 1997 r. w województwie śląskim

Typ polaryzacji opcji	Liczba jednostek	Udział procentowy	Zakres wskaźnika polaryzacji	Przeciętny wskaźnik polaryzacji*
lewicowa—prawicowa (lub prawicowa—lewicowa)	73	82,0%	0,40–0,76	0,56
lewicowa—ludowa (lub ludowa—lewicowa)	12	13,5%	0,41–0,65	0,52
prawicowa—ludowa (lub ludowa—prawicowa)	3	3,4%	0,46–0,51	0,53
liberalna—lewicowa	1	1,1%	0,55	0,55
Razem	89	100,0%	0,40–0,76	0,55

* średnia arytmetyczna dla obwodów, gdzie wskaźnik wynosił 0,4 i więcej

W niniejszej analizie interesujące wydawało się również zbadanie, gdzie i w jakim stopniu są najsilniejsze wpływy poszczególnych opcji, czyli, innymi słowy, które opcje polityczne, gdzie, i w jakim stopniu zdominowały zachowania wyborcze. Do tego celu opracowano wskaźnik dominacji (*WD*):

$$WD = \frac{A_{\max} \times (A_{\max} - B_{\max})}{A_{\max}^2}, \text{ gdzie:}$$

WD — ważony wskaźnik dominacji

A_{\max} — odsetek głosów uzyskany przez partię, która zdobyła 1. miejsce

B_{\max} — odsetek głosów uzyskany przez partię, która zdobyła 2. miejsce

Odmienne, niż w przypadku wskaźnika polaryzacji, wskaźnik dominacji został ustalony dla 2 opcji politycznych, które uzyskały najwięcej głosów. Wskaźnik może osiągać wartości w przedziale od 0 (brak dominacji) do 1 (pełna dominacja). W praktyce takie wartości są mało prawdopodobne, bowiem wartość 0 musiałaby oznaczać, że co najmniej dwie polityczne otrzymały równą liczbę głosów (np. po 30%), zaś wartość 1 — że jedna opcja polityczna otrzymała 100% głosów. Przykładowe wartości wskaźnika dla rozkładów poparcia przedstawiono w tabeli 4.

O zjawisku dominacji można mówić w sytuacji, gdy opcja z największą liczbą głosów uzyskała stosunkowo wysokie i wystarczająco wyraźnie wyróżniające się od pozostałych poparcie. Dla potrzeb niniejszego opracowania przyjęto, że aby wystąpiła dominacja, musi zachodzić zależność:

$$A_{\max} > 133\% (B_{\max}) \text{ i } A_{\max} > 30\%, \text{ czyli:}$$

$$30\% < A_{\max} > 133\% B_{\max}$$

Po podstawieniu danych okazuje się, że dominacja zachodzi na obszarze 129 jednostek (75,0% wszystkich jednostek; w tym w 120 obwodach wiejskich i w 9 miastach). Z analizy przestrzennej wynika, że obszary, na których zaszła wyraźna dominacja zachowań wyborczych, są zróżnicowane i cechują się dość dużym rozproszeniem (ryc. 22, tab. 7–8). Na terenie województwa śląskiego wystąpiły cztery rodzaje dominacji: dominacja poparcia dla opcji lewicowej, prawicowej, ludowej oraz liberalnej. Najbardziej wyraźna jest dominacja lewicy, która wystąpiła w 75 wiejskich obwodach wyborczych oraz w miastach Czarne, Debrzno, Człuchów, Kępice, Miastko, Sławno, Słupsk, Ustka. Dominacja poparcia dla opcji lewicowej wiąże się z gminami w części północnej

(Potęgowo) oraz środkowej (Kępice, Trzebielino). Dominacja poparcia dla opcji prawicowej wystąpiła w 36 wiejskich obwodach wyborczych i Bytowie. Występuje ona głównie w środkowo-wschodniej części województwa, m.in. w gminach Lipnica, Tuchomie i Parchowo. Dominacja poparcia dla opcji ludowej miała miejsce w 8 wiejskich obwodach wyborczych, położonych głównie w gminach Czarne i Człuchów w południowej części województwa. Dominacja poparcia dla opcji liberalnej miała miejsce w jednym obwodzie wyborczym — Dębica Kaszubska.

Tabela 7. Wskaźniki dominacji (WD) dla rozkładów poparcia w wybranych obwodach wyborczych dla 4 opcji politycznych

Obwód wyborczy	Gmina	Kolejność opcji politycznych według liczby głosów (LEW — opcja lewicowa, LUD — ludowa, PRA — prawicowa)	Odsetek głosów oddany na poszczególne opcje polityczne w kolejności od największej do najmniejszej liczby głosów (A→B) w wybranych obwodach wyborczych		WD
			A	B	
Tagowie	Tuchomie	LUD-PRA	42,42	31,83	0,25
Garczegorze	Nowa Wieś Lęborska	PRA-LEW	48,14	33,49	0,30
Szczytno	Przechlewo	LEW-PRA	53,53	32,32	0,40
Główczyce	Główczyce	LEW-PRA	53,51	26,42	0,51
Sominy	Studzienice	PRA-LEW	55,62	22,52	0,60
Dretyń	Miastko wieś	LEW-PRA	61,46	18,55	0,70
Zapceń	Lipnica	PRA-LEW	65,99	16,40	0,75
Kwasowo	Sławno wieś	LEW-PRA	71,36	14,58	0,80
Nadziejewo	Czarne wieś	LUD-LEW	85,71	11,22	0,87

Tabela 8. Dominacja w obwodach wyborczych w wyborach parlamentarnych 1997 r. w województwie śląskim.

Typ dominacji opcji	Liczba jednostek	Udział procentowy	Zakres wskaźnika dominacji	Przeciętny wskaźnik dominacji*
lewicowa	83	64,3	0,26–0,82	0,50
prawicowa	37	28,7	0,25–0,81	0,52
ludowa	8	6,2	0,25–0,87	0,58
liberalna	1	0,8	0,33	0,33
RAZEM	129	100,0%	0,25–0,87	0,51

* średnia arytmetyczna dla 129 jednostek

3.3. Analiza współzależności zachowań wyborczych

Współzależność zjawisk może mieć charakter funkcyjny, stochastyczny (statystyczny) lub korelacyjny (Jokiel, Kostrubiec 1981). Do niniejszej analizy najbardziej przydatny wydaje się związek korelacyjny. Ma on miejsce wtedy, gdy określonej wartości jednej zmiennej przyporządkowane są inne wartości drugiej zmiennej³.

³ Korelacja, zgodnie z definicją M.G. Kendalla i W.R. Bucklanda (1986), oznacza — w najogólniejszym znaczeniu, współzależność pomiędzy danymi o charakterze ilościowym lub jakościowym. W pojęciu tym zawarta jest asocjacja cech dychotomicznych i kontyngencyjność (wielozdzielność) cech klasyfikacyjnych na wiele grup.

Współczynnik korelacji obliczono dla związków pomiędzy poparciem dla poszczególnych partii politycznych i frekwencji, a także występowaniem byłych PGR w obwodach wyborczych. Wyniki analizy przedstawiono w postaci macierzy dla obwodów wyborczych ogółem (tab. 9, wiejskich (tab. 10), miejskich (tab. 11). Obliczono także różnice pomiędzy korelacją wymienionych elementów pomiędzy obwodami miejskimi i wiejskimi (tab. 12). Wysokość współczynnika korelacji w podziale na obwody miejskie i wiejskie dla zmiennych: poszczególnych opcji politycznych, frekwencji oraz PGR przedstawiono także na rycinach 23–25.

Na analizowanym zbiorze nie stwierdzono zależności znaczących $\pm (0,7-0,9)$ i bardzo silnych (powyżej $\pm 0,9$). Zależność umiarkowana, czyli współczynniki korelacji zawierające się w przedziale $\pm(0,4-0,7)$ wystąpiła w 8 przypadkach, które dotyczą zależności z ujemnym współczynnikiem korelacji. Są to następujące pary zmiennych: opcja lewicowa-AWS ($-0,605$), opcja prawicowa-opcja lewicowa ($-0,606$), opcja prawicowa-SLD ($-0,582$), SLD-AWS ($-0,557$), PGR—frekwencja ($-0,482$), opcja lewicowa-opcja ludowa/PSL ($-0,426$), opcja ludowa/PSL-SLD ($-0,406$) oraz opcja prawicowa-PGR ($-0,403$). Powyższa analiza potwierdza zatem przeciwstawność elektoratów opcji prawicowej i lewicowej.

Szczególnie charakterystyczny wydaje się ujemny współczynnik korelacji opcji ludowej, zarówno z opcją lewicową, jak i prawicową (lub też poszczególnych partii wchodzących w skład tych opcji). Świadczyć to może o dość wyraźnym wyodrębnieniu się trzeciej (obok lewicowej i prawicowej) opcji politycznej, której elektorat nie nawiązuje bezpośrednio do najsilniejszych ugrupowań.

Znaczenie korelacji jest przy tym bardzo ogólne i może być rozszerzone na więcej niż dwie zmienne losowe. Najczęściej pojęcie korelacji jest w nieco węższym sensie używane do oznaczenia zależności między zmiennymi losowymi.

Przy badaniu związku korelacyjnego, występują dwa aspekty zależności między parą zjawisk (Jokiel i Kostrubiec 1981):

1. nasilenie i kierunek występującej zależności między cechami, określane przy pomocy współczynnika korelacji;
2. wielkość jednej cechy na podstawie znajomości cechy drugiej, możliwy do opisanie poprzez konstrukcję tzw. równań regresji i ich geometryczną interpretację.

Do potrzeb niniejszej analizy ograniczono się do wyznaczenia współczynnika korelacji. Stanowi on stopień zależności liniowej pomiędzy badanymi cechami mierzalnymi (Ostasiewicz i in. 1995). Korelacja dodatnia występuje wtedy, gdy wzrostowi wartości jednej cechy towarzyszy wzrost średnich wartości drugiej cechy, zaś korelacja ujemna – gdy wzrostowi wartości jednej cechy odpowiada spadek średnich wartości drugiej cechy. Ponadto do analizy oblicza się kwadrat współczynnika korelacji, zwany współczynnikiem determinacji, który określa, w jakim stopniu zmiany jednej cechy są wyjaśniane przez zmiany cechy drugiej.

Dla analizy zachowań wyborczych zastosowano współczynnik korelacji Pearsona (Ostasiewicz i in. 1995). Jest on miarą siły związku liniowego między cechami i przyjmuje wartości w przedziale $\langle -1; +1 \rangle$. Przybiera on postać wzoru:

$$r_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}}$$

gdzie \bar{x} i \bar{y} są średnimi arytmetycznymi nieważonymi analizowanych zbiorów (np. poparcia dla danej opcji politycznej i frekwencji).

Gdy $r_{xy} = 1$ lub $r_{xy} = -1$, wówczas między zmiennymi zachodzi zależność w postaci funkcji liniowej. Gdy $r_{xy} = 0$, cechy są nieskorelowane. W analizach statystycznych zwykle przyjmuje się następujące interpretacje współczynnika korelacji:

- poniżej 0,2 — brak związku
- 0,2–0,4 — zależność słaba
- 0,4–0,7 — zależność umiarkowana
- 0,7–0,9 — zależność znacząca
- powyżej 0,9 — zależność bardzo silna.

Tabela 9. Macierz korelacji pomiędzy partiami, opcjami politycznymi, frekwencją i występowaniem byłych PGR w wyborach parlamentarnych 1997 w województwie śląskim w obwodach wyborczych wiejskich i miejskich (ogółem)

	Frekwencja	UP	BdP	KPEiR RP	UW	AWS	SLD	UPRz	ROP	KPEiR	„Samoobrona”	opcja				PGR	
												lewicowa	prawicowa	ludowa (PSL)	liberalna		
Frekwencja	1,000																
UP	-0,039	1,000															
BdP	-0,223	0,177	1,000														
KPEiR RP	-0,117	0,268	0,195	1,000													
UW	0,223	-0,092	-0,195	-0,124	1,000												
AWS	0,387	-0,150	-0,190	-0,049	0,071	1,000											
SLD	-0,190	-0,061	-0,062	-0,197	0,054	-0,458	1,000										
UPRz	0,127	0,038	-0,110	-0,103	0,096	-0,027	0,140	1,000									
ROP	-0,134	-0,245	-0,151	-0,052	0,024	0,223	-0,145	-0,109	1,000								
KPEiR	-0,187	0,137	0,186	0,349	-0,098	-0,190	-0,051	0,108	-0,181	1,000							
„Samoobrona”	-0,260	0,070	0,145	0,062	-0,058	-0,275	0,192	-0,162	0,000	0,069	1,000						
opcja	lewicowa	-0,247	×	0,038	-0,044	0,002	-0,531	×	0,141	-0,234	×	×	1,000				
	prawicowa	0,232	-0,112	×	×	-0,005	×	-0,505	-0,103	×	-0,116	-0,198	-0,544	1,000			
	ludowa	-0,087	-0,107	-0,045	-0,036	-0,415	-0,368	-0,447	-0,190	-0,174	-0,019	-0,077	-0,459	-0,401	1,000		
	liberalna	0,243	-0,076	-0,212	-0,144	×	0,060	0,087	×	-0,006	-0,064	-0,097	0,038	-0,032	-0,440	1,000	
PGR	-0,482	0,111	0,218	0,061	0,021	-0,403	0,364	-0,036	-0,106	0,134	0,021	0,369	-0,340	-0,048	0,012	1,000	

Tabela 10. Macierz korelacji pomiędzy partiami, opcjami politycznymi, frekwencją i występowaniem byłych PGR w wyborach parlamentarnych 1997 w województwie śląskim w obwodach wyborczych wiejskich

	Frekwencja	UP	BdP	KPEiR RP	UW	AWS	SLD	UPRz	ROP	KPEiR	„Samoobrona”	opcja				PGR	
												lewicowa	prawicowa	ludowa (PSL)	liberalna		
Frekwencja	1,000																
UP	-0,084	1,000															
BdP	-0,107	0,224	1,000														
KPEiR RP	-0,061	0,121	0,182	1,000													
UW	-0,099	-0,130	-0,083	-0,035	1,000												
AWS	0,399	-0,200	-0,184	-0,049	-0,021	1,000											
SLD	-0,349	0,114	-0,014	-0,076	-0,061	-0,557	1,000										
UPRZ	-0,052	0,060	0,041	-0,073	-0,010	-0,111	0,118	1,000									
ROP	0,105	-0,246	-0,101	0,082	0,017	0,358	-0,285	-0,061	1,000								
KPEiR	-0,243	0,132	0,288	0,213	0,016	-0,303	0,067	0,122	-0,134	1,000							
„Samoobrona”	-0,214	0,073	0,216	0,064	-0,098	-0,268	0,310	-0,041	-0,208	0,220	1,000						
opcja	lewicowa	-0,379	×	0,101	-0,003	-0,093	-0,605	×	0,132	-0,350	×	×	1,000				
	prawicowa	0,359	-0,171	×	×	-0,037	×	-0,582	-0,117	×	-0,218	-0,236	-0,606	1,000			
	ludowa	0,081	-0,190	-0,114	-0,135	-0,278	-0,328	-0,406	-0,115	-0,168	-0,052	-0,144	-0,426	-0,376	1,000		
	liberalna	-0,108	-0,113	-0,072	-0,051	×	-0,046	-0,033	×	0,003	0,043	-0,105	-0,061	-0,063	-0,297	1,000	
PGR	-0,482	0,111	0,218	0,061	0,021	-0,403	0,364	-0,036	-0,106	0,134	0,021	0,369	-0,340	-0,048	0,012	1,000	

Tabela 11. Macierz korelacji pomiędzy partiami, opcjami politycznymi i frekwencją w wyborach parlamentarnych 1997 w województwie śląskim w obwodach wyborczych miejskich

	Frekwencja	UP	BdP	KPEiR RP	UW	AWS	SLD	UPRz	ROP	KPEiR	„Samoobrona”	opcja				
												lewicowa	prawicowa	ludowa (PSL)	liberalna	
Frekwencja	1,000															
UP	0,072	1,000														
BdP	-0,325	0,145	1,000													
KPEiR RP	0,008	0,527	0,215	1,000												
UW	0,359	-0,037	-0,315	-0,089	1,000											
AWS	0,295	-0,127	-0,280	-0,034	-0,013	1,000										
SLD	-0,114	-0,400	-0,122	-0,519	-0,125	-0,502	1,000									
UPRZ	0,175	0,002	-0,201	-0,090	0,009	-0,024	0,107	1,000								
ROP	-0,477	-0,294	-0,185	-0,192	-0,083	-0,019	-0,012	-0,205	1,000							
KPEiR	0,026	0,075	0,119	0,609	-0,148	0,018	-0,300	0,099	-0,224	1,000						
„Samoobrona”	-0,205	0,070	0,109	0,024	0,066	-0,332	0,016	-0,198	0,160	-0,087	1,000					
opcja	lewicowa	-0,129	×	-0,008	-0,146	-0,185	-0,682	×	0,105	-0,182	×	×	1,000			
	prawicowa	-0,115	-0,082	×	×	-0,233	×	-0,628	-0,239	×	0,085	-0,173	-0,746	1,000		
	ludowa	0,045	0,085	-0,061	0,019	-0,145	-0,329	-0,081	-0,079	-0,138	-0,023	-0,047	-0,067	-0,398	1,000	
	liberalna	0,397	-0,034	-0,366	-0,116	×	-0,021	-0,076	×	-0,153	-0,100	-0,013	-0,132	-0,304	-0,164	1,000

Tabela 12. Różnice współczynników korelacji obwodów wyborczych miejskich i wiejskich pomiędzy partiami, opcjami politycznymi i frekwencją w wyborach parlamentarnych 1997 w województwie śląskim

	Frekwencja	UP	BdP	KPEiR RP	UW	AWS	SLD	UPRz	ROP	KPEiR	„Samoobrona”	opcja				
												lewicowa	prawicowa	ludowa (PSL)	liberalna	
Frekwencja	1,000															
UP	-0,156	1,000														
BdP	0,218	0,078	1,000													
KPEiR RP	-0,069	-0,406	-0,033	1,000												
UW	-0,458	-0,093	0,232	0,054	1,000											
AWS	0,105	-0,073	0,097	-0,016	-0,008	1,000										
SLD	-0,236	0,514	0,108	0,442	0,064	-0,055	1,000									
UPRZ	-0,227	0,059	0,243	0,016	-0,019	-0,087	0,010	1,000								
ROP	0,582	0,048	0,085	0,274	0,100	0,377	-0,273	0,143	1,000							
KPEiR	-0,269	0,057	0,169	-0,396	0,165	-0,321	0,367	0,023	0,090	1,000						
„Samoobrona”	-0,009	0,004	0,106	0,039	-0,165	0,064	0,294	0,158	-0,367	0,307	1,000					
opcja	lewicowa	-0,250	×	0,109	0,143	0,092	0,076	×	0,027	-0,168	×	×	1,000			
	prawicowa	0,473	-0,089	×	×	0,195	×	0,046	0,122	×	-0,303	-0,063	0,140	1,000		
	ludowa (PSL)	0,035	-0,275	-0,052	-0,154	-0,132	0,001	-0,325	-0,036	-0,031	-0,028	-0,097	-0,359	0,022	1,000	
	liberalna	-0,505	-0,079	0,294	0,065	×	-0,025	0,043	×	0,156	0,144	-0,093	0,071	0,241	-0,133	1,000

Zależność słabą, zawierającą się w przedziale $\pm(0,2-0,4)$ wykazało 36 analizowanych związków zmiennych. Dodatkowo wartości współczynnika korelacji wykazały m.in. następujące pary zmiennych: AWS—frekwencja (+0,399), ROP—AWS (+0,358), opcja prawicowa—frekwencja (+0,359), opcja lewicowa—PGR (+0,369). Można zatem domniemywać, że elektorat prawicowy podczas analizowanych wyborów w województwie śląskim okazał się bardziej zdyscyplinowany. Zauważalna jest również dodatnia korelacja pomiędzy parami ugrupowań wchodzących w skład poszczególnych opcji. Wykazany został również związek pomiędzy zamieszkiwaniem na obszarach, gdzie do 1989 r. funkcjonowały Państwowe Gospodarstwa Rolne, a większym poparciem dla opcji lewicowej, a także, w nieco mniejszym stopniu, poszczególnych ugrupowań wchodzących w jej skład (ryc. 25). Ujemne wartości współczynnika korelacji w tej grupie charakteryzowały m.in. następujące pary zmiennych: opcja lewicowa—frekwencja (-0,379), opcja prawicowa—PGR (-0,340), opcja liberalna—opcja ludowa/PSL (-0,297). Wyniki te potwierdzają wcześniejsze uwagi.

Interesująca wydaje się być sytuacja współczynników korelacji BdP z innymi zmiennymi. Na przykład dodatnie są korelacje BdP—UP (+0,224), BdP—KPEiR (+0,288), BdP—„Samoobrona” (+0,216) oraz BdP—PGR (+0,218). Jak się wydaje, nie jest to argument o braku powiązań z pozostałymi partiami zaliczonymi do opcji prawicowej. Zjawisko to można tłumaczyć faktem, że poparcie dla BdP było uzyskiwane poprzez odbieranie części głosów innym ugrupowaniom prawicowym. Być może na ich tle, program tego ugrupowania był najbardziej przyswajalny dla wyborców środowisk z silnymi wpływami lewicy. Ze względu na niewielkie wartości współczynników korelacji oraz słabe poparcie, jakie uzyskał BdP w wyborach, hipoteza ta jest trudna do jednoznacznej weryfikacji.

Analiza korelacji w obwodach miejskich dostarcza podobnych wniosków. Największe różnice zachowań wyborczych dotyczą przede wszystkim frekwencji (silniejsza korelacja dodatnia dla wyborców opcji liberalnej i Unii Wolności w miastach, a ujemna dla wyborców ROP), a także korelacji z poszczególnymi partiami i opcjami politycznymi. Na przykład w obwodach miejskich silniejsze są m.in. dodatnie korelacje: KPEiR—KPEiR RP, KPEiR RP—UP, a silniejsze ujemne: SLD/opcja lewicowa—PSL/opcja ludowa, opcja liberalna—opcja prawicowa. Równocześnie na wsi silniejsze są związki dodatnie: „Samoobrona—KPEiR, frekwencja—opcja prawicowa oraz ujemne: opcja liberalna—opcja ludowa/PSL.

4. TRWAŁOŚĆ ZACHOWAŃ WYBORCZYCH

Trwałość zachowań wyborczych przedstawiono na przykładach wyborów parlamentarnych 1991, 1993, 1997, wyborów prezydenckich 1990 i 1995, a także ogólnopolskiego referendum w 1996 („uwłaszczeniowego”) — ryciny 26–30, tab. 15–17. Do celów analizy zastosowano podobny, jak w przypadku wyborów parlamentarnych 1997, podział na 4 opcje polityczne (lewicową, prawicową, ludową i liberalną; tabele 13 i 14). Wyniki poparcia wyborczego dla poszczególnych opcji politycznych zestawiono dla wyborów parlamentarnych i prezydenckich (w I turze). Dla referendum i wyborów samorządowych, ze względu na trudności w kwalifikacji komitetów wyborczych do poszczególnych opcji politycznych, zestawiono wyniki frekwencji. Ponadto przedstawiono rozkład poparcia dla konstytucji w referendum konstytucyjnym.

Analizując poparcie udzielone poszczególnym opcjom w latach 1990, 1991, 1993, 1995 i 1997, okazuje się, że w byłym województwie śląskim mamy do czynienia z trwałością zachowań wyborczych. Trwałość ta dotyczy w szczególności poparcia udzielanego opcjom prawicowej i lewicowej, zaś w mniejszym stopniu ludowej i liberalnej.

Opcja lewicowa uzyskiwała największe poparcie w zachodniej części województwa. Poparcie to rosło stopniowo od 1991 r., kiedy to partie zaliczone do opcji lewicowej uzyskały w gminach maksymalnie do 40% głosów (ryc. 26). W 1995 r. w wyborach prezydenckich w I turze głosowania poparcie to wzrosło do maksymalnie 80%, nawet w gminach kaszubskich nie spadając poniżej 20%. W roku 1997 poparcie udzielone opcji lewicowej spadło, osiągając maksymalnie 70%. Charakterystyczny jest tutaj przykład gminy Postomino, w której w 1991 r. opcja lewicowa uzyskała 13,9% głosów, zaś w 1995 r. już 70,1%. Wysokie poparcie dla opcji lewicowej w wyborach prezydenckich 1995 nastąpiło przy wyraźnym wzroście frekwencji (w niektórych gminach do 80%), generalnie wyższej w południowej części województwa.

Najbardziej charakterystyczny był rozkład poparcia udzielany dla opcji prawicowej (ryc. 27). We wszystkich analizowanych wyborach wiązał się on z obszarem Kaszubszczyzny, przy czym największe poparcie omawiana opcja uzyskała w wyborach parlamentarnych 1997. Najbardziej trwała pod tym względem okazała się gmina Parchowo, w której w latach 1991, 1993, 1995 i 1997 opcja prawicowa uzyskiwała poparcie niezmiennie w przedziale 60–70%.

Rozkład poparcia dla opcji ludowej był mniej trwały niż w przypadku dwóch poprzednich opcji. Jedynym trwałym w zasadzie obszarem, gdzie opcja ludowa uzyskiwała wysokie poparcie, to część gmin w południowej części województwa, gdzie ludowcy otrzymywali 25–45% głosów (ryc. 28). Najslabiej opcja ludowa wypadła podczas wyborów prezydenckich 1995 (maksymalnie do 10% głosów), co można tłumaczyć brakiem utożsamiania ówczesnego kandydata ludowców na prezydenta, Waldemara Pawlaka, z partią ludową oraz zauważalnym już wówczas dualizmem programowym Polskiego Stronnictwa Ludowego (część środowisk skupionych wokół PSL było w wewnętrznej opozycji). W wyborach parlamentarnych 1991 i 1993 większe poparcie opcja ludowa uzyskała ponadto w północnej części województwa.

Trwałość poparcia dla opcji liberalnej (ryc. 29) jest najslabiej związana przestrzennie. Generalnie nieco większe poparcie uzyskiwała ona w miastach oraz w środkowo-zachodniej części województwa. Opcja liberalna najlepszy wynik uzyskała podczas wyborów parlamentarnych 1991, kiedy to w większości gmin udzielone poparcie było większe niż 20%. Stosunkowo najslabiej opcja ta wypadła w 1997 r. (poparcie w gminach zazwyczaj nie przekraczało 10–15%, jedynie w gminie Dębica Kaszubska osiągnęła swój historyczny rekord — ponad 37%. Fakt ten należy tłumaczyć lokalnymi uwarunkowaniami.

Część uzupełniająca do powyższego opisu stanowi analiza postaw wyborczych w referendum konstytucyjnym 1997 (ryc. 30). Przyjęta wówczas przez Sejm konstytucja była efektem kompromisu pomiędzy głównymi kołami poselskimi Sejmu (Sojusz Lewicy Demokratycznej i Polskie Stronnictwo Ludowe, tworzące wówczas koalicję rządową oraz Unia Wolności i Unia Pracy). Do odrzucenia konstytucji w referendum nawoływały partie prawicowe i dlatego też liczba głosów na „nie” stanowić może o elektoracie prawicowym. Okazuje się, że najwięcej procentowo głosów na „nie” w referendum konstytucyjnym oddano w gminach we wschodniej części województwa, zaś na „tak” — w zachodniej. Poparcie dla konstytucji wahało się od 20% w części środkowo-wschodniej (gmina Parchowo), do blisko 90% w południowej (gmina Debrzno).

Tabela 13. Podział na opcje polityczne w wyborach parlamentarnych w latach 1991 i 1993 w województwie śląskim

Opcja	Listy wyborcze
1991*	
lewicowa	08 Stronnictwo Demokratyczne 19 Partia „X” 36 Unia Chrześcijańsko-Społecznej 39 Ruch Demokratyczno-Społeczny 43 Koalicja Polskiej Partii Ekologicznej i Polskiej Partii Zielonych 53 „Zdrowa Polska” 60 Sojusz Lewicy Demokratycznej 62 Polska Partia Ekologiczna — Zieloni 66 Samoobrona Rolników
prawicowa	07 Chrześcijańska Demokracja 12 Porozumienie Obywatelskie Centrum 13 Ruch Ludowe „Porozumienie Ludowe” 17 Wyborcza Akcja Katolicka 23 Stronictwo Narodowe 30 NSZZ „Solidarność” 41 Konfederacja Polski Niepodległej 58 Polski Związek Zachodni 61 Partia Chrześcijański Demokratów
ludowa	02 PSL Sojusz Programowy
liberalna	32 Kongres Liberalno-Demokratyczny 42 Unia Polityki Realnej 54 Unia Demokratyczna 63 Polska Partia Przyjaciół Piwa 67 Niezależni — Przedsiębiorcy
1993	
lewicowa	Sojusz Lewicy Demokratycznej „Samoobrona” Unia Pracy Partia „X” Polska Partia Przyjaciół Wódki
prawicowa	Bezpartyjny Blok Wspierania Reform Konfederacja Polski Niepodległej Katolicki Komitet Wyborczy „Ojczyzna” NSZZ „Solidarność” Porozumienie Centrum Porozumienie Ludowe Koalicja dla Rzeczypospolitej
ludowa	Polskie Stronictwo Ludowe
liberalna	Unia Demokratyczna Unia Polityki Realnej Kongres Liberalno-Demokratyczny

* ze względu na trudności w klasyfikacji nie wszystkie komitety wyborcze uwzględniono. Dotyczy to około 2% wszystkich głosów w województwie śląskim i 3% w Polsce. W zestawieniu nie uwzględniono również list komitetów mniejszości narodowych.

Tabela 14. Podział na opcje polityczne w I turze wyborów prezydenckich 1990 i 1995

Opcja	Kandydaci	
	1990	1995*
lewicowa	Włodzimierz Cimoszewicz Stanisław Tymiński	Aleksander Kwaśniewski Tadeusz Zieliński
prawicowa	Lech Wałęsa Lech Moczulski	Lech Wałęsa Jan Olszewski Hanna Gronkiewicz-Waltz Jan Pietrzak
ludowa	Roman Bartoszcze	Waldemar Pawlak
liberalna	Tadeusz Mazowiecki	Jacek Kuroń Janusz Korwin-Mikke

* część kandydatów (T. Koźluk, K. Piotrowicz, L. Bubel) pominięto ze względu na trudności związane z zaklasyfikowaniem ich do odpowiedniej opcji. Oddane na nich głosy nie miały wpływu na rozkład poparcia dla poszczególnych opcji. Uzyskali oni zaledwie 0,26% poparcia w skali krajowej, a w województwie śląskim 0,4%, przy czym najlepszy wynik w jednej z gmin nie przekroczył 1%.

Tabela 15. Rezultaty wyborcze opcji politycznych w województwie śląskim w wyborach parlamentarnych i prezydenckich 1990–97 na tle Polski. Podział na opcje polityczne wyjaśniony w tabelach 1, 13, 14.

Rok	Opcja	Poparcie	
		Polska	województwo śląskie
1990	lewicowa	31,6	40,1
	prawicowa	42,5	32,8
	ludowa	7,2	7,7
	liberalna	18,8	19,4
1991	lewicowa	20,1	24,8
	prawicowa	43,4	34,5
	ludowa	9,2	11,3
	liberalna	25,6	26,9
1993	lewicowa	33,6	46,1
	prawicowa	32,4	24,1
	ludowa	15,4	15,4
	liberalna	17,8	14,3
1995	lewicowa	40,2	50,6
	prawicowa	42,6	32,4
	ludowa	4,3	1,9
	liberalna	12,7	12,5
1997	lewicowa	34,2	40,1
	prawicowa	42,4	37,6
	ludowa	7,3	7,2
	liberalna	15,4	15,0

Objaśnienia:

- 1990 — wybory prezydenckie, I tura
- 1991 — wybory parlamentarne do Sejmu
- 1993 — wybory parlamentarne do Sejmu
- 1995 — wybory prezydenckie, I tura
- 1997 — wybory parlamentarne do Sejmu

Również ostatnie wybory prezydenckie (październik 2000 r.) potwierdzają obserwowane poprzednio tendencje. Lewica (zdominowana przez osobę A. Kwaśniewskiego, ponadto zaliczono tutaj A. Leppera i P. Ikonowicza) najsilniejsze poparcie uzyskała w zachodniej części dawnego województwa śląskiego (ryc. 31). Najsłabsze poparcie zaś, opcja lewicowa odnotowała, tak jak zwykle na Kaszubszczyźnie. Tym razem, w związku z ogólnopolskim przechyleniem sympatii politycznych na lewo, tylko w dwóch gminach lewica nie zdobyła większości bezwzględnej (Lipnica, Parchowo). Są to obszary, które przed wojną wchodziły w skład państwa polskiego i gdzie tradycje kaszubskie są w badanym regionie najsilniejsze.

Powyższa analiza potwierdza trwałość postaw wyborczych w byłym województwie w odniesieniu do opcji prawicowej i lewicowej. Mniejszą trwałość zachowań wykazują wyborcy opcji ludowej i liberalnej. Równocześnie opcje lewicowa i prawicowa generalnie zyskiwały coraz większe poparcie, zaś opcja ludowa i liberalna je traciły. Uwagi te świadczą, że na analizowanym obszarze nastąpiło stopniowe wykształcenie (a właściwie wzmocnienie) się dwóch wyraźnych, przeciwstawnych bloków politycznych, zaś opcje ludowa i liberalna stanowią ich uzupełnienie.

Na podstawie wyników frekwencji w gminach można stwierdzić, że nie charakteryzuje się ona wyraźną trwałością (ryc. 30). Najwyraźniej występuje ona w przypadku wyborów parlamentarnych i jest związana z obszarem środkowo-wschodnim województwa. Trwałość frekwencji jest nieco mniej wyraźna przy analizie wyborów samorządowych. Największe rozbieżności występują w przypadku wyborów prezydenckich i referendów. W wyborach prezydenckich 1995 nieco większą frekwencję miały gminy położone w południowej części województwa.

Tabela 16. Udział ludności kaszubskiej w gminach byłego województwa śląskiego

Gmina	Kaszubi	Pół-Kaszubi	Trudno powieścić	Nie-Kaszubi	Pochodzenie kaszubskie	Pochodzenie pół-kaszubskie
Parchowo	90,0	10,0	?	–	92,3	?
Czarna Dąbrówka	80,0	10,0	–	10,0	56,3	12,5
Tuchomie	77,8	2,0	–	22,2	81,8	?
Lipnica	77,8	11,0	?	–	83,3	?
Bytów	75,0	5,0	?	17,0	–	–
Cewice	63,6	9,0	?	27,3	–	–
Bytów m.	62,2	20,0	?	14,3	44,1	29,4
Konarzyny	57,0	43,0	–	–	57,1	42,9
Studzienice	50,0	17,0	?	?	42,9	28,6
Przechlewo	33,0	22,0	?	?	33,3	22,2
Miastko m.	30,4	?	?	52,2	20,4	?
Miastko	30,0	?	?	40,0	13,0	?
Lębork	27,3	12,1	6,1	54,5	20,7	19,5
Nowa Wieś Lęborska	17,6	23,5	5,9	52,9	17,4	26,1
Człuchów m.	13,6	9,1	–	77,3	14,8	–
Człuchów	10,0	–	–	90,0	7,7	–
Borzytuchom	?	?	?	?	?	?
Kończyglowy	?	?	?	?	?	?
Dębica Kaszubska	?	?	?	?	?	?
Koczała	–	20	–	80	–	14,3

Zródło: Latoszek M., 1990, *Kaszubi — grupa etniczna o statusie autochtonicznym*, [w:] M. Latoszek (red.), *Kaszubi. Monografia socjologiczna*, Socjologiczne problemy społeczności lokalnych, t. 5, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Rzeszów; Mordawski J., 1999, *Geografia współczesnych Kaszub*, [w:] J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder. (red.), *Historia, Geografia, Język i Piśmiennictwo Kaszubów*, Wyd. M. Rożak, Gdańsk.

Wyższy poziom frekwencji wyborczej w czasie wyborów prezydenckich może być tłumaczony większą wyrazistością kandydatów. W czasie wyborów parlamentarnych głosuje się raczej na programy. Wyrównanie poziomu frekwencji w czasie wyborów prezydenckich a nawet dominacja pod tym względem regionów o przewadze wpływów lewicy może być wskazówką, że elektorat lewicy ma być może więcej zaufania do konkretnych osób niż do bezosobowych programów. Jest to prawdopodobnie świadectwo mniejszego przygotowania obywatelskiego i wynikających z tego faktu tendencji autorytarnych w środowiskach skłaniających się do głosowania na lewicę.

5. CYWILIZACYJNO-KULTUROWE UWARUNKOWANIA PRZESTRZENNYCH ZRÓŻNICOWAŃ ZACHOWAŃ WYBORCZYCH

5.1. Różnice kulturowe

Źródła zróżnicowania przestrzennego preferencji wyborczych mieszkańców byłego województwa śląskiego są w powszechnym przekonaniu utożsamiane ze zróżnicowaniem kulturowym tego województwa. Głosy na prawicę łączone są przede wszystkim z obecnością ludności kaszubskiej, jedną z bardziej wyróżniających się polskich grup etnicznych, której obszar zamieszkania obejmuje wschodnią część województwa. Równocześnie głosy na lewicę łączone są ze społecznością zamieszkującą zachodnią część województwa, która wykształciła się po drugiej wojnie światowej w wyniku napływu i mieszania osadników z różnych stron Polski i która według powszechnych opinii ukształtowała pewną nową jakość kulturową.

Podkreślenie roli kultury i jej zróżnicowania w kształtowaniu zachowań wyborczych mieszkańców Polski znalazła swoje miejsce również w literaturze naukowej. Wraz z nadejściem epoki demokratycznych wyborów, bardzo szybko zdano sobie sprawę, że wpływy poszczególnych ugrupowań politycznych „nakładają się na historyczny podział ziem polskich” co można między innymi tłumaczyć „odmiennymi tradycjami politycznymi i cechami politycznymi wiejskich społeczności kulturowych” oraz że jest to związane z występowaniem wyróżniających się pod względem kultury społeczności regionalnych (Żukowski 1993). Dość wszechstronne analizy polskiego życia politycznego lat 90-tych, pokazały bardzo wyraźnie, że „Polska jest krajem o dużych i względnie stabilnych regionalnych zróżnicowaniach preferencji”, co z kolei dowodzi, że o kształcie życia politycznego decydują głębokie kulturowe podstawy, „które formowane przez stulecia wnoszą do sfery z natury niestabilnej, zależnej od różnych często krótkotrwałych koniunktur, element stabilności” (Raciborski 1997). Na podstawie tych przesłanek powstała nawet hipoteza dowodząca, że o kształcie życia politycznego w naszym kraju, o podziale na zwolenników lewicy i prawicy decydują dwie odmiany polskiej kultury narodowej, walczące ze sobą o dominację w polskim społeczeństwie, a ze względu na uwarunkowania historycznie posiadające zróżnicowane wpływy w poszczególnych regionach historycznych (Zarycki 1997). Opierając się na dotychczasowym stanie wiedzy oraz znając specyfikę społeczną województwa śląskiego, można przypuszczać, że głównym czynnikiem kształtującym zachowania wyborcze mieszkańców województwa są uwarunkowania kulturowe.

Na etniczno-regionalną odrębność Kaszubów, której ważnym elementem jest między innymi przywiązanie do tradycji religijnej, jako czynnik wywierający wpływ na wybory polityczne, zwraca uwagę — często wcześniej wspomniany badacz Kaszubszczyzny — B. Synak (1998). Tę odrębność kulturową mogą wzmacniać drobnoszlacheckie tradycje, które podobnie jak na pograniczu mazowiecko-podlaskim odegrały poważną rolę w kształtowaniu poczucia narodowego i postaw społeczno-politycznych (Tazbir 1998), a obecnie mogą mieć bardzo poważny wpływ na zachowania wyborcze (Żukowski 1993, Raciborski 1997, Zarycki 1997, Kowalski 1997, 1998).

Można przypuszczać, że dominacja sympatii dla ugrupowań prawicowych wynika na Kaszubach z przywiązania do wartości narodowych i chrześcijańskich, silnie zresztą ze sobą zrośniętych. To zjawisko dotyczy zarówno pierwotnego obszaru etnicznego, znajdującego się na wschód od przedwojennej granicy Polski, jak również — choć w nieco słabszym zakresie, obszarów leżących bezpośrednio po zachodniej stronie tej granicy, skolonizowanych przez Kaszubów po II wojnie światowej (Latoszek 1990). Dziesięcioletnia praktyka demokratycznych wyborów w Polsce potwierdza zresztą, że największe wpływy prawicy ukształtowały się w dawnej Galicji, na obszarach osadnictwa drobnoszlacheckiego oraz właśnie wśród katolickich grup etnicznych (Kowalski 1999). Zresztą również w Galicji najlepsze rezultaty uzyskuje ona właśnie wśród wyróżniającej się pod względem etnicznym ludności góralskiej, a i inne części tego regionu zamieszkują wyodrębniające się grupy kulturowe: Lachowie (np. Sądeccy, Limanowscy), Pogórzanie, Lasowiaci, Rzeszowiaci i Krakowiaci. W innych regionach Polski takich specyficznych grup jest bardzo mało. Ten stan rzeczy można przyjąć za pewną prawidłowość. Na Kaszubach mamy jednocześnie dwa wspomniane czynniki — katolicką grupę etniczną i tradycje drobnoszlacheckie.

„Prawicowe” upodobania wyborcze Kaszubów mają bardzo długą tradycje. Chadecja zdobyła sobie silną pozycję jeszcze w okresie przynależności do państwa pruskiego (Rykiel 1997). Znalazło to swoją kontynuację w latach dwudziestych, kiedy to Kaszuby były jedną z ważniejszych podpór Chrześcijańskiego Związku Jedności Narodowej (koalicja endecji i chadecji), najważniejszego ugrupowania wyborczego prawicy tego okresu (Piwowarczuk 2000). Porównanie map wyborczych z roku 1922 i 1997 pokazuje zresztą, że geografia wyborcza całej Polski w ciągu 75 lat zmieniła się tylko w niewielkim stopniu. W obu okresach najsilniejszymi bastionami centroprawicy (1922 – ChZJN, PSL „Piast”, prawica piłsudczykowska; 1997 – AWS, UW, ROP, UPR, BdP, KPEiR RP) była Galicja, region mazowiecko-podlaski oraz omawiane Kaszuby (ryc. 32).

Najsilniejsze wpływy opcji prawicowej w województwie słupskim ukształtowały się na obszarze tradycyjnego i zwartej osadnictwa kaszubskiego, w gminach, które już przed II wojną światową weszły w skład odrodzonego państwa polskiego (tab. 16, ryc. 33). Mowa o gminach Lipnica i Przechlewo, gdzie w prawie wszystkich obwodach wyborczych poparcie dla opcji prawicowej przekroczyło 60% wszystkich głosów (poza obwodem Żukówko w gminie Parchowo — 59%). Gmina i zarazem obwód wyborczy Konarzyny, których obszar również należał tradycyjnie do państwa polskiego, posiadają na tym tle wyraźną specyfikę. Jak wykazują badania socjologiczne, identyfikacja kaszubska jest tu jednak znacznie słabsza (Latoszek 1990), co wynika najprawdopodobniej z kresowego położenia oraz większego udziału ludności napływowej. Tym można niewątpliwie tłumaczyć względnie słabe poparcie dla prawicy w tej gminie.

Rezultaty przekraczające 60% poparcia opcja prawicowa uzyskała również w kilku obwodach wyborczych przylegających bezpośrednio do dawnej granicy, ale znajdujących się już na tzw. Ziemiach Odzyskanych. Można domniemywać, że właśnie na tych obszarach powojenna kolonizacja kaszubska, wywodząca się głównie z ówczesnego województwa gdańskiego miała najbardziej intensywny charakter. Potwierdzają to wyniki spisu przeprowadzonego w roku 1950 (tab. 2–3). Kaszubi migrujący z przeludnionych okolic województwa gdańskiego i bydgoskiego osiedlali się głównie w powiecie bytowskim i lęborskim (ryc. 11, 33). Ta nowa kolonizacja napotkała również starsze osadnictwo kaszubskie, wywodzące się jeszcze z czasów pruskich, gdy Kaszubi powodowani podobnymi uwarunkowaniami migrowali na zachód w poszukiwaniu ziemi i pracy. Nałożenie się na siebie tych dwóch fal migracyjnych spowodowało, że właśnie powiat bytowski stał się głównym skupiskiem Kaszubów na zachodniej Kaszubszczyźnie. We wszystkich gminach środkowej części wschodniego pogranicza woj. słupskiego sąsiadujących od zachodu z przedwojenną granicą Polski (Bytów, Cewice, Nowa Wieś Lęborska, Tuchomie), w większości obwodów wyborczych opcja prawicowa otrzymała ponad 50%, a tylko w jednym obwodzie (Siemirowice, gmina Cewice) spadła poniżej 30%.

Czynnikiem dodatkowo sprzyjającym nasilaniu odrębności w zachowaniach wyborczych Kaszubów i pozostałych mieszkańców woj. śląskiego, może być również antagonizm wynikający z odrębności kulturowej. Jak zwraca uwagę B. Synak (1998), podziały te były szczególnie wyraziste właśnie na obszarze byłego województwa śląskiego, gdzie migranci z Kaszub stykali się z migrantami z innych regionów Polski. Można przypuszczać, że współwystępowanie różnic politycznych i silnie uświadamianych różnic kulturowych sprzyja umacnianiu i jednych i drugich. Z jednej strony kształtował się negatywny stereotyp „Kaszuby”, podejrzanego o proniemieckie sympatie, z drugiej „bosego Antka”, przybysza ze wschodu, bardzo często biorącego udział w tworzeniu podstaw systemu komunistycznego.

5.2. Czynniki społeczno-ekonomiczne

W gminach ze zdecydowaną przewagą ludności kaszubskiej dominacja opcji prawicowej była bezsporna (Czarna Dąbrówka, Tuchomie, Bytów, Parchowo, Lipnica). Zróżnicowane wyniki wyborcze w gminach o ludności mieszanej, ale o porównywalnym udziale mieszkańców pochodzenia kaszubskiego wydają się wskazywać, że obecność ludności kaszubskiej nie jest jednak wystarczającym warunkiem silnej pozycji opcji prawicowej.

W obwodach gmin Cewice, Nowa Wieś Lęborska, Studzienice, Borzytuchom, Lębork, gdzie ludność kaszubska nie dominuje już w sposób bezwzględny, zwyciężyła opcja prawicowa, co wydaje się być charakterystyczne dla sympatii politycznych Kaszubów. Jednocześnie w gminach Miastko (wieś i miasto), Konarzyny czy Przechlewo, opcja prawicowa wypadła stosunkowo słabo, mimo, że liczba ludności deklarującej swoje związki z Kaszubszczyzną w obu grupach gmin jest porównywalna (tab. 16, ryc. 33).

Istnieją również obwody, co prawda nieliczne, gdzie ludność kaszubska nie występuje, ale gdzie prawica również zbliżyła się do 50% poparcia (okolice Słupska i Ustki, ryc. 13).

Jak się wydaje, problem tkwi najprawdopodobniej nie tylko w pochodzeniu ludności, ale i w sposobie, w jakim, na nowym obszarze osadniczym została uformowana pod względem społeczno-kulturowym. Jedną jej część utrzymała tradycyjny styl życia, związany z kulturą regionalną i przywiązaniem do własności prywatnej (rolnictwo indywidualne). To udało się przede wszystkim ludności kaszubskiej. Wynikało to niewątpliwie z faktu, że Kaszubi w dużym stopniu byli „na swoim” lub niedaleko od miejsca swego pochodzenia a na dodatek wyróżniali się zawartością osadnictwa również na obszarze nowo kolonizowanym. Po drugie była to ludność wyróżniająca się pod względem kulturowym (język, obyczaje), co umacniało jej odrębność i sprzyjało zachowaniu tradycyjnego stylu życia. Tymczasem na obszarach położonych dalej na zachód obserwowano tworzenie się nowych jakości cywilizacyjno-kulturowych związanych z zasiedlaniem obszaru Pomorza Zachodniego po II wojnie światowej i uwarunkowaniami, jakie temu zjawisku towarzyszyły (wymieszanie ludności, przewaga własności uspołecznionej itd.).

Omawiana sytuacja znajduje potwierdzenie w wynikach analizy współzależności przeprowadzonej w rozdziale 3.3. Okazuje się, że istnieje dodatnia korelacja (+0,369) pomiędzy poparciem dla opcji lewicowej, a istnieniem byłych PGR-ów w obwodach wyborczych. Jednocześnie opcja prawicowa w tym zestawieniu uzyskała korelację ujemną (-0,340). Ponadto istnieje umiarkowana ujemna korelacja pomiędzy związkiem zmiennych frekwencja—PGR (-0,482), słaba korelacja ujemna frekwencja—opcja lewicowa (-0,379) oraz słaba dodatnia korelacja frekwencja—opcja prawicowa (+0,359). Potwierdza to słabą aktywność polityczną (obywatelską?) ludności zamieszkałej na terenach byłych PGR, przy jednoczesnej przewadze sympatii lewicowych.

Z analizy poparcia dla poszczególnych opcji politycznych wynika, że najsilniejsze wpływy opcji prawicowej daje połączenie ludności kaszubskiej z rolnictwem indywidualnym (tab. 4). Gospodarka indywidualna w połączeniu z ludnością z innych regionów Polski daje już znacznie słabsze rezultaty opcji prawicowej. Najśłabsze zaś rezultaty tej opcji, przy najwyższym poparciu dla opcji lewicowej, daje nowo ukształtowana społeczność Pomorza Zachodniego w połączeniu z gospodarką uspołecznioną. W takim wypadku dość duży odsetek ludności pochodzenia kaszubskiego na tych obszarach (np. w gminach Miastko, Przechlewo) nie zmienia lub zmienia w niewielkim stopniu relacje pomiędzy obydwooma opcjami. Kilka dziesięcioleci w nowych warunkach społeczno-ekonomicznych spowodowało, że ludność pochodzenia kaszubskiego pod względem preferencji społeczno-politycznych stała się częścią nowego społeczeństwa Pomorza Zachodniego. Procesy dostosowywania się do nowego środowiska społecznego przeważały najwyraźniej nad tendencjami do zachowania dawnych tradycji.

Ważnym elementem przyspieszającym te tendencje mogła być również izolacja niektórych skupisk Kaszubów od ich rodaków ze wschodu. W przypadku Kaszubów zamieszkujących rejon Bytowa czy Lęborka, izolacja miała znacznie mniejszy zakres. Obszary te przylegały do terenów dawnego osadnictwa kaszubskiego, istniały również związki administracyjne. Powiat lęborski przez dłuższy czas należał do województwa gdańskiego, głównego skupiska Kaszubów, zaś w skład powiatu bytowskiego włączono gminę Parchowo, będącą tradycyjnym obszarem zasiedlenia tej grupy etnicznej na Pomorzu Gdańskim (ryc. 10). Po roku 1975, po przyłączeniu gmin Lipnica i Konarzyny obszar starego osadnictwa kaszubskiego w jednostce administracyjnej (województwo, rejon administracyjny), w skład której weszła ziemia bytowska, jeszcze bardziej się powiększył. Ten ścisły kontakt z obszarami starego osadnictwa, z których na dodatek większość osadników pochodziła i na których posiadała bliskich krewnych, był niewątpliwie dodatkowym czynnikiem sprzyjającym utrzymaniu tradycyjnego kaszubskiego modelu kształtowania życia społecznego i tradycyjnej kaszubskiej kultury.

Na tle podziałów społeczno-gospodarczych i wynikających z nich podziałów politycznych, pojawia się problem dostosowania mieszkańców woj. śląskiego do nowej sytuacji społeczno-gospodarczej. W wielu wypadkach stoją za tym próby określenia, który typ społeczności reprezentuje większą „gotowość akceptacji reform społeczno-gospodarczych”, przebiegających od roku 1989. G. Gorzelak i B. Jałowiecki, omawiając wyniki badań dotyczących koniunktury gospodarczej i mobilizacji społecznej w gminach, dochodzą do wniosku, że w skali ogólnopolskiej społecznościami najlepiej przystosowanymi do nowej rzeczywistości społeczno-gospodarczej są mieszkańcy Ziemi Zachodnich. Mieszkańcy zaboru pruskiego (a więc i Kaszubi) byłiby pod tym względem na drugim miejscu, na trzecim plasowałiby się mieszkańcy Galicji. Czwarte, ostatnie, zajmowałoby mieszkańcy dawnej Kongresówki. Wyrazem tego przystosowania ma być m.in. poparcie udzielane w wyborach SLD (Gorzelak, Jałowiecki 1998). Jak wykazał to T. Zarycki (1998), problem ten jest bardzo trudny do obiektywnej oceny. Pisze on m.in., że: *„mamy tu do czynienia z sytuacją, w której każdy z modeli organizacji społecznej oferuje pewne przewagi kosztem określonych wad”*. Jego zdaniem ocena tych modeli może mieć co najwyżej charakter moralny, a więc trudny do naukowej obiektywizacji.

Porównanie sytuacji obserwowanej na Kaszubach i Pomorzu Zachodnim nie potwierdza uogólnionych przypuszczeń G. Gorzelaka i B. Jałowieckiego.

Analiza przestrzennego zróżnicowania zachowań wyborczych na obszarze woj. śląskiego potwierdza wyraźną korelację pomiędzy głosami na SLD, a obecnością w latach osiemdziesiątych Państwowych Gospodarstw Rolnych. Najsilniejsze poparcie dla lewicy, należałoby więc wiązać ze społecznościami, które w związku z upadkiem gospodarki uspołecznionej przeżywają obecnie największe trudności z przystosowaniem do nowej rzeczywistości (bezrobocie, patologie społeczne). Z drugiej strony badania M. Jasiulewicza (1998) potwierdzają, że na obszarze woj. śląskiego jedynym zwartym obszarem wiejskim, który w latach dziewięćdziesiątych zanotował poprawę

poziomu rozwoju była jego wschodnia, kaszubska część, gdzie przeważają wpływy opcji prawicowej. Badania socjologiczne dotyczące samej Kaszubszczyzny, również dowodzą, że przekształcenia związane z transformacją systemową umocniły pozytywny wizerunek Kaszubów. Swoją własną zaradność oceniają oni znacznie wyżej w nowych realiach gospodarki rynkowej niż w systemie nakazowo-rozdzielczym. Jednak i w tym regionie widać charakterystyczne zróżnicowanie. W gminach, gdzie ważną rolę odgrywała gospodarka uspołeczniona samoocena własnych możliwości jest znacznie niższa (Synak 1998). Wydaje się wielce prawdopodobne, że społeczności, które w mniejszym stopniu uległy oddziaływaniu systemu socjalistycznego, a obecnie są mniej skłonne do głosowania na lewicę, mogły zachować więcej cech przydatnych dla funkcjonowania w warunkach państwa obywatelskiego i gospodarki rynkowej. Wbrew temu co mogłoby wynikać z sugestii G. Gorzelaka i B. Jałowieckiego nie byłyby to społeczności Pomorza Zachodniego, ale bardziej prawicowe społeczności Kaszub.

Te prawidłowości znajdują również potwierdzenie w badaniach ogólnopolskich. Okazuje się, że pomimo podobnych oczekiwań w stosunku do państwa opiekuńczego, elektorat prawicy znacznie bardziej pozytywnie, niż elektorat lewicy, ocenia przekształcenia, jakie nastąpiły po roku 1989, w tym między innymi reformy przeprowadzane pod kierunkiem L. Balcerowicza. Znacznie bardziej krytycznie wyraża się również o minionej epoce (Wasilewski i in. 1999, Jasiewicz 1999). O nieco odmiennej ocenie kierunku rozwoju polskiego społeczeństwa mogą w jakiś sposób świadczyć badania dotyczące akceptacji dla przystąpienia do Unii Europejskiej. Jak wynika z badań przeprowadzonych przez CBOS w dniach 18-22 lutego 2000 r. za przystąpieniem Polski do Unii było 95 % elektoratu Unii Wolności, 77 % elektoratu AWS, jedynie 55 % elektoratu SLD i tylko 39 % elektoratu PSL. Podobną kolejność przy nieco innych liczbach podaje komunikat OBOP-u z badań przeprowadzonych w dniach 15-17 kwietnia 2000 (UW – 97 %, AWS – 81 %, SLD – 72 %, PSL – 42 %).

Biorąc pod uwagę postawy elektoratu lewicowego, można przypuszczać, że przebiegająca w minionych okresach modernizacja Ziem Zachodnich, do dnia dzisiejszego poświadczana wysokimi wskaźnikami rozwoju społeczno-gospodarczego (Gorzelak, Jałowiecki 1998, Jasiulewicz 1998), nie stanowi wystarczających podstaw dla dalszego rozwoju. Być może winę ponosi metoda tej modernizacji, w dużym stopniu przebiegająca w warunkach państwa autorytarnego. Jeżeli jednak ze względu na występujące w przeszłości procesy modernizacyjne, Polska Zachodnia, byłaby pomimo wszystko najlepiej przystosowana do powstałych po roku 1989 uwarunkowań, to jak pokazuje analiza porównawcza, społecznościami będącymi liderami tego przystosowania w badanym regionie byłyby przede wszystkim te, gdzie poparcie dla opcji liberalnej i prawicowej jest najwyższe⁴. Charakterystyczna w stosunku do innych regionów przewaga lewicy wynikałaby więc przede wszystkim z sympatii politycznych społeczności najsłabiej przystosowanych do nowych uwarunkowań. Można nawet przypuszczać, że ze względu na przekroczenie pewnego krytycznego poziomu liczebności tej grupy ludności, występuje w regionie proces tzw. „przestrzennego zakażenia się”, wynikający z kontaktów rodzinnych, sąsiedzkich i zawodowych oraz powstającej w wyniku tych kontaktów ogólnospołecznej atmosfery (Walmsley, Lewis 1997). W wyniku presji społecznej lewicowe sympatie polityczne grup słabiej przystosowanych do nowych uwarunkowań, przejmowałyby również społeczności lepiej radzące sobie w nowej sytuacji, które w regionach o innych uwarunkowaniach społeczno-gospodarczych mogłyby głosować na prawicę lub liberałów.

Założenie, że społeczności kultywujące tradycyjne wartości nie są przystosowane do wymogów nowoczesności wydaje się zbyt pochopne. Prawdą jest, że przekształcenia obserwowane na obszarach gdzie później pojawiły się silne regionalizmy oparte o więzi wspólnotowe miały

⁴ Te przypuszczenie potwierdza porównanie Galicji i Kongresówki, regionów o zbliżonej strukturze społeczno-gospodarczej. Analiza G. Gorzelaka i B. Jałowieckiego (1998) wydaje się w tym przypadku wskazywać, że lepiej przystosowanym do nowej sytuacji regionem jest prawicowa Galicja, podczas gdy bardziej lewicowa Kongresówka plasuje się na ostatnich miejscach wszelkich rankingów.

niewątpliwie bardziej ewolucyjny charakter niż rewolucyjne przemiany industrialne, silniej nawiązywały do dotychczasowych tradycji, przynosiły zupełnie inne zjawiska natury cywilizacyjno-kulturowej. Jednak i tym przekształceniom nie można odmówić miana modernizacji, gdyż nie można powiedzieć by tradycja i nowoczesność zawsze stały ze sobą w sprzeczności. Badacze są w znacznej większości zgodni, że w wielu przypadkach „modernizacja mogła opierać się na dawnych treściach” (Kizwalter 1991). Można mówić zapewne o pewnej symbiozie dawnych tradycji i nowych tendencji, ich wzajemnym dopasowaniu się do siebie. Badania prowadzone przez polskich socjologów nie potwierdzają na przykład tezy, że industrializacja czy urbanizacja muszą prowadzić do fragmentacji rodziny, stanowiącej przecież w dużej mierze ostoję tradycyjnego systemu wartości. Jak zauważa J. J. Smolicz (1990): „w tych społeczeństwach, w których na poziomie pierwotnym wysoko ceni się wartości kolektywne, tradycyjny wzorzec rodziny poszerzonej zostaje przystosowany do współczesnych wymogów ekonomicznych w sposób, który umożliwia bezpośrednie odzwierciedlenie i podtrzymanie grupowych wartości ideologicznych”. Do tego nawiązuje również inni badacze, zauważając m.in., że „kultura masowa, która ze swej istoty pełni funkcje uniwersalizujące, przełamywana jest na poziomie mikro- i mezospołecznym podlegając oswojeniu i modyfikacją. Treści masowe są selekcjonowane, oceniane i klasyfikowane zgodnie ze specyfiką lokalnego systemu wartości. (...) Wciąż jeszcze jak gdyby poza wpływami kultury masowej, polityki egalitaryzmu, uniwersalizmu, jaki niesie za sobą technika, potrafimy identyfikować ludzi, społeczności na poziomie mezostruktury, odwołujące się do odrębności regionalnych. (...) I tak jak naród potrafił przetrwać przez wieki bez własnej państwowości, tak odrębności regionalne utrzymują się pomimo nasilonych procesów ruchliwości czy nawet konfrontacji kulturowej” (Dyoniziak i in. 1992).

5.3. „Zderzenie cywilizacji”

Porównanie rzeczywistości społeczno-gospodarczej Kaszub i Pomorza Zachodniego uwidacznia olbrzymie różnice w sposobie organizacji społeczeństwa. W obu regionach odrębności kulturowe, społeczne, gospodarcze i polityczne ząbają się ze sobą, tworząc dwa odrębne, w skrajnych przypadkach wzajemnie się wykluczające, systemy⁵.

To zróżnicowanie, charakterystyczne dla woj. śląskiego dość dobrze wpisuje się w podział zaproponowany przez B. Suchodolskiego (1995). Jego zdaniem należy wyróżnić dwie odmiany cywilizacji uniwersalnej. Jedną jej postać to „cywilizacja ujednoczona i pragmatyczna, cywilizacja kosmopolityczna i konsumpcyjna, cywilizacja masowej kultury rozrywkowej, niszczącej autentyczne kultury regionalne, cywilizacja powierzchownych więzi społecznych typu utylitarnego i wygasających wspólnot historycznych i moralnych”. Ten opis mógłby charakteryzować rzeczywistość społeczną Pomorza Zachodniego. Drugą postać to „cywilizacja wartości powszechnych jawiąca się w różnorodności kultur świata — historycznych i współczesnych — jako tożsamość ludzkiego rodu. Jest to cywilizacja, w której wspólnota łączy człowieka głębiej i silniej niż organizacja, a kształt życia godny człowieka jest ważniejszy, niż krótkotrwałe relacje pragmatyczne”. Ten opis dość dobrze pasuje do rzeczywistości społecznej Kaszubszczyzny.

Idąc krok dalej można również założyć, że obserwowane na obszarze woj. śląskiego podziały dotyczą nie tyle odmian tej samej cywilizacji uniwersalnej, ale są po prostu związane z oddziaływaniem na polskie społeczeństwo odmiennych jakości cywilizacyjnych. Do takich wniosków skłaniają historyczne doświadczenia polskiego społeczeństwa. Nawiązywałoby to do

⁵ Ten ścisły związek poszczególnych fragmentów składających się na odrębność obydwu społeczności regionalnych wydaje się znajdować potwierdzenie w poglądach W. Tatkiewicz. Według tego autora, pomiędzy kulturą, rozumianą jako sfera subiektywnych przeżyć człowieka oraz społecznie uznanych norm, wartości, ideałów a światem zewnętrznym, sztucznie przez człowieka stworzonym następuje ciągła wymiana, bowiem człowiek pod wpływem wewnętrznych przeżyć i duchowych inspiracji wzbogaca i zmienia świat zewnętrzny, ten zaś wpływa na doznania człowieka i kształtuje postawy (Tatkiewicz 1978).

poglądów F. Konecznego (1935, 1973, 1997) i S. P. Huntingtona (1998) uważających systemy cywilizacyjne za najwyższe i wykluczające się wzajemnie sposoby organizacji społeczności ludzkich, oraz dostrzegających w ścieraniu się tych systemów przyczynę powstawania konfliktów politycznych.

Polska stała się częścią cywilizacji zachodniej dopiero na przełomie X i XI stulecia. Do tego czasu była raczej częścią jakości, którą można by nazwać cywilizacją słowiańską. W późniejszych okresach wpływy Zachodu nie rozkładały się w polskim społeczeństwie jednakowo. Najsilniejsze były niewątpliwie wśród szlachty i mieszczaństwa stanowiących ok. 30 % społeczeństwa, słabsze wśród warstwy chłopskiej (ok. 70 % społeczeństwa). Ponadto w toku swojej historii społeczeństwo polskie ulegało silnym oddziaływaniom cywilizacji wschodnich. Wielu badaczy zwraca uwagę, że działo się tak już przed rozbiorami, a to za sprawą unii z państwem litewsko-ruskim, jak również na skutek kontaktów ze innymi wschodnimi społeczeństwami. Ze względu na położenie geograficzne, oddziaływania te dotyczyły przede wszystkim wschodnich obszarów ówczesnego państwa polskiego. Po roku 1795 a w szczególności po roku 1815 (Kongres Wiedeński) większa część dawnej Rzeczypospolitej (Kongresówka, Kresy Wschodnie) została włączona do imperium rosyjskiego. Pozostałe ziemie związane zostały z państwowością austriacką i pruską. Za J. Hryniewiczem (1996) można przyjąć, że przynależność do poszczególnych państw zaborczych utrwalała wcześniejsze wpływy cywilizacyjne. Południe i Zachód kraju (zabór austriacki i pruski) stawały się bardziej „zachodnie”, wschód (zabór rosyjski) bardziej „wschodni”. Stan ten trwał do I wojny światowej, w wyniku której prawie wszystkie etniczne ziemie polskie weszły w skład niepodległej Polski. Od tego momentu zagadnienie odrębności pomiędzy ziemiami wchodzącymi w skład poszczególnych zaborów stało się poważnym problemem odrodzonego państwa. Polska wschodnia, „post-rosyjska” (była Kongresówka, Kresy Wschodnie) wyróżniała się zarówno brakami w infrastrukturze technicznej (np. słaba sieć komunikacyjna), jak również dużymi zaniedbaniami na polu społeczno-kulturowymi (m.in. duży analfabetyzm, brak tradycji obywatelskich). Odrębności znajdowały odzwierciedlenie również w życiu politycznym. Na tle pozostałych ziem polskich, dawny zabór rosyjski był znacznie bardziej lewicowy (ryc. 34), co wyrażało się silniejszym niż w innych regionach kraju poparciem dla takich partii politycznych jak PSL „Wyzwolenie”, PPS i KPP. O różnicach w podejściu do spraw publicznych może świadczyć również reakcja na zamach majowy (1926 r.). O ile społeczeństwa zaboru pruskiego i austriackiego opowiedziały się zdecydowanie za legalnym rządem, to społeczeństwo byłego zaboru rosyjskiego udzieliło silniejszego poparcia zamachowcom, mając bardzo duży wpływ na ich ostateczny sukces (Ajnenkiel 1986).

Wiele wskazuje na to, że odrębności pomiędzy dawnym zaborem rosyjskim a pozostałymi częściami dawnej, przedwojennej Polski, utrzymały się do dnia dzisiejszego. Kongresówka nadal wyróżnia się najniższym poziomem edukacji społeczeństwa (Gałczyńska 1998), jego niskim poziomem politycznego zaangażowania (niska frekwencja wyborcza), niskim poziomem religijności (Kłoczowski, Müllerowa 1992), najgorzej rozwiniętą siecią infrastruktury technicznej, umieszczana jest również na ostatnim miejscu w rankingach gospodarności i przedsiębiorczości (Gorzelał, Jałowiecki 1998). Należy jeszcze dodać, że właśnie na obszarach byłej Kongresówki obserwować można najbardziej zaawansowane procesy depopulacji (Eberhardt 1986), przypominające pod wieloma względami procesy obserwowane na obszarze współczesnej Rosji.

Odrębności dotyczą również sympatii politycznych. Dawny zabór rosyjski jest obszarem gdzie w latach dziewięćdziesiątych notowano najsilniejsze poparcie dla PSL, partii pod względem programu ekonomicznego zdecydowanie lewicowej. W wielu rejonach dochodzi do tego silne poparcie udzielane SLD, uważanego za główne ugrupowanie współczesnej polskiej lewicy. Dotyczyło to przede wszystkim peryferyjne usytuowanych tradycyjnych skupisk proletariatu miejskiego (Zagłębie Dąbrowskie, Włocławek, Ostrowiec Świętokrzyski) i wiejskiego (np. południowa Kielecczyzna, Kujawy, zachodnie Mazowsze). Na tych samych obszarach bardzo dobre rezultaty uzyskiwali również S. Tymiński (w 1990 r.) i A. Kwaśniewski (w 1995, 2000 r.). Z drugiej strony, w porównaniu

z większością regionów wchodzących do I wojny światowej w skład państwowości pruskiej i austriackiej, wpływy opcji liberalnej (UW, UPR) jak również prawicowej (AWS, ROP) były na obszarze byłego zaboru rosyjskiego stosunkowo słabe. Ta pierwsza zdobywała dobre rezultaty jedynie na obszarach aglomeracji miejskich (Warszawa, Łódź, Lublin, Białystok). Ta druga na obszarach wspomnianych aglomeracji, oraz wśród społeczności o tradycjach drobnoszlacheckich na Mazowszu i Podlasiu. Zdaniem T. Zaryckiego (1999) ten sposób przestrzennego zróżnicowania zachowań wyborczych pod wieloma względami przypomina rzeczywistość polityczną dzisiejszej Rosji. W obu przypadkach obserwować można wyspowy układ liberalnych centrów miejskich na tle jednorodnej anty-liberalnej prowincji.

Wymienione powyżej zjawiska, oraz ich zbieżność ze zjawiskami obserwowanymi w Rosji nasuwają przypuszczenia o pewnych związkach cywilizacyjnych pomiędzy wschodnią częścią Polski a Rosją. Zdaniem J. Hryniewicza (1996) zachodnia granica „kongresowego” Królestwa Polskiego przez długi okres oddzielała ziemie poddane oddziaływaniu cywilizacyjnemu Rosji. Badacz ten zauważa również, że charakterystyczna dla tej cywilizacji kultura gospodarowania *„cechuje się relatywnie małym znaczeniem przypisywanym indywidualnej aktywności, dużą rolą państwa oraz centralnie koordynowaną jednością polityczno-kulturową, polegającą na silnym współdziałaniu instytucji religijnych i państwowych. (...) Osobliwością tego typu społeczeństwa na tle społeczeństw europejskich jest relatywnie małe znaczenie hierarchii społecznej i swoista równość w poddaństwie”*. Do cech wyróżniających tę cywilizację można zaliczyć również rewolucjonizm, kontrastujący z ewolucyjnym sposobem rozwoju społecznego charakterystycznym dla cywilizacji zachodniej (Koneczny 1997).

Odrzucenie hipotezy o silnym oddziaływaniu cywilizacji rosyjskiej na społeczeństwo zaboru rosyjskiego również nie wyklucza jego cywilizacyjnej inności w stosunku do pozostałych społeczności ziem polskich. Mogłaby mieć ona związek z oryginalną cywilizacją polskiego ludu, których korzeni można by dopatrywać się jeszcze w czasach przedchrześcijańskich. Wielu badaczy, dostrzegając opóźnienie warstw ludowych pod względem „unarodowienia”, podkreślało jednocześnie, że posiadały one swoją własną cywilizację i odpowiadającą jej kulturę, której nie można porównywać z żadnym typem formacji wyższych w społeczeństwie (Zdybel 1998, Chałasiński 1938, Znaniecki 1990). Można przypuszczać, że ze względu na trudności w rozwoju życia narodowego na obszarze zaboru rosyjskiego, ta cywilizacyjna odrębność zachowała się tu w największym stopniu. Rosja odegrałaby niejako pośrednią rolę, nie tyle narzucając swoją własną cywilizację, co utrudniając przejmowanie przez warstwy ludowe zaboru rosyjskiego norm charakterystycznych dla cywilizacji zachodniej. Nie można oczywiście wykluczyć oddziaływania obydwu czynników: rodzimej cywilizacji ludowej oraz cywilizacji rosyjskiej, wspólnie osłabiających pozycję cywilizacji zachodniej, a więc w jakimś stopniu upodabniając, obie słowiańskie społeczności: Polaków i Rosjan. Takie okoliczności skłaniają nawet niektórych badaczy, szczególnie rosyjskich, do zaliczenia Polaków i Rosjan wraz z innymi narodami słowiańskimi (często z pominięciem Czechów i Słowenów) do opozycyjnej wobec Zachodu cywilizacji słowiańskiej. Biorąc pod uwagę opisane powyżej uwarunkowania nasuwa się przypuszczenie, że w dużym stopniu może się to odnosić do części polskiego społeczeństwa.

Cywilizacyjne podobieństwa wynikające ze związków w odleglejszej przeszłości mogły zostać umocnione poprzez narzucenie Polsce systemu socjalistycznego, który wzorowany był na rozwiązaniach rosyjskich (sowieckich) i w przekonaniu wielu badaczy wynikał ze specyfiki cywilizacyjnej Rosji, będąc tej specyfiki kolejną postacią (Kucharzewski 1998, Rościszewski 1997). Według S. P. Huntingtona (1998), w imieniu ideologii będącej wytworem Zachodu powstał system polityczno-ekonomiczny, który na Zachodzie nie mógłby zaistnieć. Można przypuszczać, że społeczności wcześniej poddane wpływom cywilizacyjnym Wschodu, były bardziej podatne na oddziaływanie tego nowego systemu. W tym momencie pojawia się problem Ziem Zachodnich (w tym

Pomorza Zachodniego), gdzie socjalistyczny system społeczno-gospodarczy został najsilniej zakorzeniony.

Powyższa analiza cywilizacyjnej odrębności dawnego zaboru rosyjskiego na tle pozostałych ziem dawnej Polski (w tym i Kaszubszczyzny) wydaje się w przypadku badania zachowań wyborczych w byłym woj. śląskim niezwykle istotna. Wynika to z faktu, że społeczeństwo zachodniej części województwa ukształtowało się w oparciu o osadników, którzy w swej zdecydowanej większości (około 60%) wywodzili się z ziem dawnego zaboru rosyjskiego (ryc. 11, ryc. 34). Na tej podstawie można przypuszczać, że charakterystyczny dla wschodniej, post-rosyjskiej Polski, model cywilizacyjny został po prostu przeniesiony na zachód. Na tę powojenną „orientalizację” cywilizacyjną Ziemi Zachodnich zwraca uwagę m.in. Z. Rykiel (1997). Należy również pamiętać, że w tym nowym regionie osadniczym doszedł nowy element systemowy, związany z rozwojem rolnictwa uspołecznionego. Wprowadzenie tego typu gospodarki ułatwiła w dużym stopniu infrastruktura osadnicza i gospodarcza będąca dziełem społeczeństwa pruskiego (Szulc 1988). Pod względem rozprzestrzenienia tego systemu gospodarczego Ziemia Zachodnie, a przede wszystkim Pomorze Zachodnie, znalazły się na pierwszym miejscu spośród polskich regionów. Zdaniem S. Nowakowskiego (1967) to właśnie na Ziemiach Zachodnich przekształcenia lansowane przez władze komunistyczne i idące za nimi kształtowanie nowej odmiany społeczeństwa polskiego, odrzucającego tradycyjne wartości kulturowe przebiegały szybciej i w sposób wyraźniejszy aniżeli na pozostałym obszarze Polski. Biorąc pod uwagę, że wspomniany system społeczno-gospodarczy oparty został na wzorcach rosyjskich, można zaryzykować hipotezę, że z perspektywy końca XX wieku, to właśnie nowe społeczności Ziemi Zachodnich uległy najsilniejszemu oddziaływaniu cywilizacji wschodniej. Po pierwsze ze względu na swoje pochodzenie (ryc. 34). Po drugie z uwagi na uwarunkowania kształtujące ich życie na nowym miejscu osiedlenia. Ważną rolę w tym procesie odegrać mogło również wyrwanie osadników z ich tradycyjnych środowisk, oraz przemieszanie w nowym miejscu osiedlenia. Można przypuszczać, że wynikające z tego faktu zjawiska w sferze kultury (osadnicy rezygnowali z części swojej odrębności na rzecz ułatwiającej porozumienie z sąsiadami kultury uniwersalnej) sprzyjały integracji społeczno-kulturowej wykorzystującej więcej wzorców kulturowych kreowanych przez system socjalistyczny⁶. Te ostatnie okoliczności ominęły natomiast Kongresówkę (jak również Kaszuby), gdzie kolektywizacja została zahamowana po przemianach roku 1956, a gwałtowne przemieszanie ludności dotyczyło jedynie rozbudowywanych ośrodków przemysłowych. Mogłoby to wskazywać, że cywilizacyjny wschód Polski nie tylko rozszerzył się na jej nowe zachodnie prowincje, ale że właśnie na Zachodzie ukształtowało się jego nowe epicentrum. O podobieństwie społeczeństw Ziemi Zachodnich oraz dawnego zaboru rosyjskiego mogą świadczyć takie zjawiska, jak niski poziom edukacji, niski poziom religijności, słabe zaangażowanie polityczne mieszkańców oraz ich lewicowe sympatie.

Ukształtowana na Pomorzu Zachodnim po II wojnie światowej jakość cywilizacyjna znalazła się na obszarze byłego woj. śląskiego w bezpośrednim sąsiedztwie Kaszubszczyzny, gdzie w przeszłości panowały znacznie lepsze warunki dla rozwoju wpływów cywilizacji zachodniej. Region ten wchodził w czasie zaborów w skład państwowości pruskiej, która to pomimo różnych mankamentów, gwarantowała większy niż Rosja zasób norm charakterystycznych dla obywatelskiego państwa prawa. Po drugiej wojnie światowej nie obserwowano tu tak totalnego oddziaływania systemu socjalistycznego. Własność prywatna zachowała swoją silną pozycję, utrzymały się tradycyjne więzi kulturowe. Na tle Pomorza Zachodniego region kaszubski charakteryzuje się również wyższym poziomem edukacji ludności, oraz jej silniejszym zaangażowaniem politycznym. Kaszubi

⁶ Zdaniem M. Novaka (1985 s. 308, za: B. Synak 1998): „Jeśli pozbawia się ludzi więzów uczuciowych z rodziną, kulturą i systemem wartości, to można zrekonstruować ich od nowa. Dopóki nie mają jasnego poglądu na świat i pozbawieni są tożsamości, można nimi swobodnie manipulować i mówić im, jacy powinni być”.

oceniają również bardziej pozytywnie przełom, jaki nastąpił w roku 1989. Wydają się też lepiej przystosowani do zasad charakterystycznych dla gospodarki rynkowej.

Analizując cywilizacyjną specyfikę Pomorza Zachodniego, nie można oczywiście zapominać, że część osadników wywodziła się również z dawnego zaboru pruskiego. Dodatkowo, na obszarze Pomorza Zachodniego wszyscy nowi mieszkańcy musieli dostosować się do infrastruktury osadniczej i gospodarczej będącej wytworem społeczeństwa pruskiego. Ta infrastruktura stała się ważnym elementem wprowadzania systemu socjalistycznego, nie tylko zresztą na Pomorzu, oraz pozostałej części Ziemi Zachodnich, ale również na niektórych obszarach dawnego zaboru pruskiego. Można spotkać się również z opiniami, że właśnie osadnicy z dawnego zaboru pruskiego byli tą społecznością, która pomimo niewielkiej liczebności odegrała ważną rolę w adaptacji wszystkich osadników do nowych warunków osadniczych (Burszta 1967). Biorąc to pod uwagę należy również pamiętać, że na dużej części ziem zaboru pruskiego ukształtowały się nieco inne warunki społeczno-gospodarcze niż na Kaszubszczyźnie, przypominające natomiast uwarunkowania występujące na Pomorzu Zachodnim. Przekształcenia związane z tzw. „pruską drogą do kapitalizmu” doprowadziło do poważnej restrukturyzacji rolnictwa. Kosztem drobnej własności rolniczej rozwinęły się wielkoobszarowe majątki ziemskie. Biedniejsi chłopci zepchnięci zostali do warstwy wiejskiego proletariatu. Następował rozpad tradycyjnego systemu społecznego, co wiązało się między innymi z prawie całkowitym zanikiem regionalnej kultury ludowej (Brenz 1996). Nakładało się na to kulturowe oddziaływanie pruskiego społeczeństwa, wzmacniane dodatkowo polityką państwa (Kulturkampf). Można przypuszczać, że społeczeństwo Wielkopolski, pozbawione ochrony tradycyjnej kultury regionalnej silniej niż mieszkańcy Kaszub ulegali wpływom społeczeństwa pruskiego⁷.

Pruski system cywilizacyjny został przez F. Konecznego (1973) nazywany „północnym bizantyzmem” i najbardziej doskonałą postacią cywilizacji bizantyńskiej. Był to oczywiście system bardziej zbliżony do europejskiego niż rosyjski (Piskozub 1995), nie mniej w wielu przypadkach odbiegał on znacznie od kanonów cywilizacji europejskiej. System społeczno-polityczny ukształtowany w państwie pruskim bardzo często nazywany był pruskim socjalizmem państwowym. Jedną z jego tradycyjnych zasad było „*sprawowanie władzy nad społeczeństwem z pozycji ojca opiekującego się swoimi dziećmi*” (Davies 1991, s. 156). Z systemem tym wiązano również takie cechy charakterystyczne dla życia społecznego, jak poczucie obowiązku wobec państwa, umiłowanie porządku, poczucie dobra wspólnego, myślenie kategoriami wspólnoty a nie jednostki (Salmonowicz 1987). Wielu badaczy wyraża opinie, że to właśnie na bazie tradycji pruskich narodził się system narodowego socjalizmu (Salmonowicz 1987), jak również system Niemieckiej Republiki Demokratycznej (Ash 1989). Początków charakterystycznej dla powojennego systemu socjalistycznej, etatystycznej modernizacji Polski Zachodniej, można dostrzec już w czasach pruskich. Uwarunkowania te, ułatwiając ukształtowanie socjalistycznego systemu społeczno-gospodarczego na Ziemiach Zachodnich, w podobny sposób oddziaływały zapewne również w Wielkopolsce. Tym procesom sprzyjały niewątpliwie wydarzenia XX wieku. Na skutek dwóch wojen światowych, to właśnie Wielkopolska okazała się tym regionem „starej” Polski, który przeszedł największą rewolucję demograficzną (straty ludności polskiej, odpływ ludności niemieckiej, migracje międzyregionalne). Tu największy zasięg przybrała reforma rolna, tu również rozbudowano najbardziej system gospodarki uspołecznionej w rolnictwie. Skutki tych procesów uwidacznia wiele wskaźników (zasiedziałość ludności, udział własności prywatnej w rolnictwie i nieruchomościach), które upodabniają region poznański bardziej do Ziemi Zachodnich niż do pozostałych regionów „starej” Polski (Kowalski 2000). Wcześniejsze oddziaływanie „północnego bizantyzmu”, oraz późniejsza, wykorzystująca jednakże poprzednie uwarunkowania, ekspansja systemu socjalistycznego, który przez długie dziesięciolecia miał olbrzymi wpływ na życie społeczno-gospodarcze regionu, nasuwa przypuszczenie, że również

⁷ zob. przypis 6.

duża część dawnego zaboru pruskiego – przede wszystkim Wielkopolska — uległa procesom cywilizacyjnej „orientalizacji”, upodabniając się pod tym względem do Ziem Zachodnich.

Podsumowując ten etap rozważań można przypuszczać, że wpływy obu „bizantyzmów”, tak rosyjskiego jak i pruskiego odegrały bardzo istotną rolę w kształtowaniu się w Polsce systemu socjalistycznego, a społeczności zaboru rosyjskiego i pruskiego okazały się tymi, które temu systemowi uległy w największym stopniu⁸. Dla niniejszych rozważań ważnym spostrzeżeniem powinien być natomiast fakt, że tego typu procesy — w przeciwieństwie do Pomorza Zachodniego — dotknęłyby ziemię kaszubską tylko w niewielkim stopniu.

Nie można oczywiście zaprzeczyć, że na obszarze zachodniej Polski, najpierw za sprawą pruskiego socjalizmu państwowego, a później również socjalistycznej Polski, przebiegały procesy modernizacji, szczególnie na obszarach wiejskich. Przybierały one znacznie większe nasilenie niż na obszarach wiejskich wschodniej Polski. Na tej podstawie może pojawić się hipoteza, że Polska zachodnia (w tym Pomorze Zachodnie) przybliżyła się pod względem cywilizacyjnym do Europy, a nawet, że pod tym względem wyraźnie prześcignęła Polskę wschodnią (w tym Kaszuby). Te przypuszczenia wydają się prawdopodobne w odniesieniu do niemieckiego znaczenia pojęcia cywilizacja, widzącego w niej przede wszystkim poziom rozwoju naukowo-technicznego. S. P. Huntington uważa jednak, że modernizacji nie należy utożsamiać z „westernizacją”. Jego zdaniem, Zachód był zachodni jeszcze przed rozpoczęciem procesów jego modernizacji (około roku 1500). Z drugiej strony postęp naukowo-techniczny (modernizacja) w społeczeństwach należących do innych cywilizacji wcale nie prowadzi do zaniku ich cywilizacyjnej odrębności. Reformy wprowadzone w Rosji przez Piotra I jedynie usprawniły panujący w tym kraju despotyzm (Huntington 1998). To samo można zapewne odnieść do socjalistycznej modernizacji krajów Europy Wschodniej. Opierała się ona na metodach charakterystycznych dla cywilizacji Wschodu, a tym samym rozszerzała zasięg jej oddziaływania. Można przypuszczać, że tradycje zachodniego systemu cywilizacyjnego miały większą szansę na przetrwanie w tych społecznościach, które nie należały do zaboru rosyjskiego, oraz nie zostały poddane intensywnym procesom socjalistycznej modernizacji.

Przyjmując tezę T. Zaryckiego (1997), zakładającą istnienie dwóch odmian polskiej kultury narodowej, można pokusić się o hipotezę, że w jednym przypadku mielibyśmy do czynienia z kulturą (systemem cywilizacyjnym) ukształtowaną przy większym udziale elementów cywilizacji zachodniej (indywidualizm, własność prywatna, tradycje obywatelskie, rozwój ewolucyjny, odrębność kościoła i państwa), w drugim zaś przypadku kulturę (system cywilizacyjny) ukształtowaną przy większym udziale elementów cywilizacji wschodniej (kolektywizm, sektor uspołeczniony, tradycje autorytarne, rozwój rewolucyjny, podporządkowanie kościoła państwu lub ograniczenie wpływów kościoła). „Zachodnia” odmiana kultury polskiej największe wpływy zdobyła przede wszystkim w dawnym zaborze austriackim (Galicja) oraz w niektórych regionach należących niegdyś do Prus (Górny Śląsk, Pomorze Gdańskie – w tym wschodnia część woj. śląskiego), a więc na obszarach gdzie uwarunkowania historyczne najbardziej sprzyjały cywilizacji zachodniej. „Wschodnia” odmiana kultury polskiej najsilniejsze wpływy zdobyła w dawnym zaborze rosyjskim, w dużej części zaboru pruskiego (Poznańskie) oraz na Ziemiach Zachodnich (w tym w zachodniej części woj. śląskiego), a więc na obszarach, gdzie uwarunkowania historyczne bardziej sprzyjały wpływom cywilizacji wschodnich (Kowalski 2000). W obu przypadkach można niewątpliwie mówić o kilku odmianach regionalnych (ryc. 35). To cywilizacyjne zróżnicowanie miałoby również wpływ na ocenę procesów

⁸ O znaczeniu tradycji pruskiej i rosyjskiej w kształtowaniu systemu socjalistycznego, oraz o systemowym pokrewieństwie obu tych tradycji może świadczyć reakcja społeczeństwa byłego NRD oraz Rosji, na rozpad systemu socjalistycznego. W obu przypadkach widać wyraźne trudności w przystosowaniu się do nowych uwarunkowań. Nawet niemieccy badacze przychylają się do wniosku, że Polacy wykazują więcej inicjatywy niż ich wschodniemieccy sąsiedzi (Baring 2000). Problem przystosowania społeczeństwa rosyjskiego wydaje się jeszcze bardziej oczywisty. W obu przypadkach zwraca się uwagę na brak indywidualizmu, przywiązanie do kolektywnego sposobu gospodarowania oraz tradycje silnej ingerencji państwa w życie społeczno-gospodarcze.

transformacji systemowej odbywającej się od roku 1989 (zob. rozdział poprzedni), mającej przecież również swój cywilizacyjny wymiar (powrót do norm charakterystycznych dla cywilizacji zachodniej). Społeczności silniej związane z cywilizacją wschodnią (Pomorze Zachodnie) pomimo kulturowego modernizmu oraz dobrych do tej pory wskaźników rozwoju społeczno-gospodarczego wydają się do tych przekształceń gorzej przygotowane. Wywołuje to większą tęsknotę do poprzedniego systemu. Społeczności silniej związane z cywilizacją zachodnią, pomimo zauważalnego tradycjonalizmu kulturowego (a może właśnie dzięki niemu) oraz często niższych (choć rosnących) wskaźników rozwoju, wydają się być bardziej zadowolone z nowej sytuacji. Można przypuszczać, że tradycjonalizm był w przypadku Kaszub metodą obrony zachodnich, rozwijanych obecnie w Polsce wartości, podczas gdy modernizm służył w przypadku Pomorza Zachodniego ekspansji cywilizacji wschodnich. Narzucone przez nią modele zachowań społecznych wydają się w nowej rzeczywistości mniej użyteczne.

W zróżnicowaniu cywilizacyjnym, tak jak proponuje to S. P. Huntington (1998) w przypadku Ukrainy, można by szukać źródeł regionalnego zróżnicowania sympatii politycznych również w przypadku Polski. Silniejsze wpływy „wschodnie” i związane z nimi trudności z powrotem do norm charakterystycznych dla cywilizacji zachodniej sprzyjałyby polskiej lewicy, utożsamianej z opartym na wzorcach „wschodnich” systemem socjalistycznym. Silniejsze wpływy „zachodnie” sprzyjałyby polskiej prawicy, utożsamianej z walką o powrót do norm charakterystycznych dla cywilizacji zachodniej. W tym układzie mieściłyby się również opcje liberalna i ludowa. Ta pierwsza byłaby charakterystyczna dla społeczności elitarnych i silnie zsekularyzowanych, przeważnie miejskich, tkwiących jednak w tradycjach zachodnich. Ta druga, dla tych tradycyjnych społeczności ludowych, których związki z Zachodem byłyby najsłabsze (ryc. 36, Kowalski 2000)⁹.

Porównanie wyborów z początków (1922 r.) i końca (1997 r.) mijającego stulecia, i wynikające z tego porównania zauważalne podobieństwa (ryc. 32), wydają się potwierdzać, że w przypadku regionalnego zróżnicowania zachowań wyborczych mieszkańców Polski trudno jest mówić o koniunkturalizmie. Silny związek z przebiegiem granic zaborczych oraz odrębnością historycznego doświadczenia poszczególnych społeczności wydaje się wskazywać, że hipoteza zakładająca wpływ odmiennych systemów cywilizacyjnych — również na pograniczu kaszubsko-zachodniopomorskim — wydaje się być bardzo prawdopodobna.

6. PODSUMOWANIE

Prezentowana analiza jednoznacznie wykazała, że byłe województwo śląskie charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem przestrzennym zachowań wyborczych. Wybór jednostki podstawowej w postaci obwodu wyborczego i analiza preferencji politycznych w tych polach odniesienia dowodzi dużego zróżnicowania także w obrębie gmin. Z tego względu województwo śląskie jest niewątpliwie interesującym przypadkiem dla badacza zajmującego się geografiami wyborczą. Uwarunkowania historyczne oraz delimitacja tej jednostki administracyjnej zdecydowały, że na jej obszarze można

⁹ Szczególnie silne związki ze Wschodem, a w związku z tym, silne wpływy lewicy występowałyby przede wszystkim na zachodzie Polski. Wpływy opcji ludowej byłyby charakterystyczne dla społeczności, które ulegały silnym wpływom wschodnim jedynie w okresie poprzedzającym socjalistyczną modernizację. Być może właśnie dla tego na obszarze dawnej Kongresówki wpływy prawicy są znacznie silniejsze niż w Wielkopolsce i Ziemiach Zachodnich. Dotyczy to przede wszystkim obszarów otaczających duże ośrodki regionalne (Warszawa, Łódź, Lublin, Radom, Kielce) będących tradycyjnymi centrami kultury narodowej, silnie związanej z cywilizacją Zachodu. Słabość socjalistycznej modernizacji sprzyjała najprawdopodobniej oddziaływaniu tradycji obywatelskich dużych ośrodków miejskich na żyjące w strefie ich oddziaływania tradycyjne społeczności ludowe. To samo można powiedzieć o społecznościach pochodzenia drobnoszlacheckiego, które wcześniej i silniej związały się z tradycjami obywatelskimi.

było obserwować dwa rodzaje społeczności, co rzutowało na przestrzenne zróżnicowanie poparcia dla głównych opcji politycznych. W wyniku wielorakich uwarunkowań obszar woj. śląskiego stał się miejscem starcia i przenikania tych dwóch modeli kształtowania życia społecznego. Ten fakt nie umknął badaczom regionu. To właśnie województwo śląskie dostrzeżone zostało jako miejsce szczególnej konfrontacji kulturowej pomiędzy Kaszubami a ludnością, która napłynęła z innych stron Polski (Synak 1998).

Prezentowana analiza wyraźnie wskazuje, że na badanym obszarze zjawiska społeczno-gospodarcze są bardzo silnie powiązane z czynnikiem cywilizacyjno-kulturowym, a te wzajemnie się uzupełniając wpływają obecnie w dużym stopniu na przestrzenne zróżnicowanie preferencji wyborczych mieszkańców byłego województwa śląskiego. W związku z tym województwo śląskie pod względem preferencji wyborczych można podzielić na dwie części: środkowo-wschodnią i pozostały obszar województwa.

Gminy środkowo-wschodnie charakteryzują się wysokim poparciem dla opcji prawicowej. Stanowią obszar zwartej osadnictwa kaszubskiego, gdzie rolnictwo uspołecznione odgrywało bardzo niewielką rolę, a obecnie nie obserwuje się większych problemów społeczno-ekonomicznych.

Pozostały obszar województwa charakteryzuje wysokie poparcie dla opcji lewicowej. Na tym obszarze obserwujemy wyraźną dominację ludności typu zachodniopomorskiego, powstałej ze zmieszania kilku grup osadniczych i ukształtowanej w okresie powojennej rzeczywistości politycznej, społecznej i ekonomicznej, acz przy silnym udziale wzorców społecznych i kulturowych ukształtowanych w wyniku procesów modernizacji i industrializacji prowadzących do rozpadu zwartych społeczności lokalnych i ekspansji uniwersalnej kultury masowej. Można przypuszczać, że nałożyły się tu trzy podstawowe uwarunkowania:

1. Pochodzenie większości osadników z Kongresówki lub dawnego zaboru pruskiego, gdzie z jednej strony modernizacja i industrializacja z drugiej polityka kulturowa państw zaborczych osłabiła podstawy tradycyjnej kultury w poważny sposób zmieniając oblicze cywilizacyjno-kulturowe społeczeństwa.
2. Przemieszczenie ludności w wyniku migracji, dodatkowo osłabiające tradycje kulturowe.
3. Zastana i podtrzymana struktura osadnicza i gospodarcza, charakteryzująca się silną urbanizacją oraz dużą ilością wielkich majątków ziemskich zatrudniających pracowników najemnych, co nie sprzyjało rozwojowi tradycyjnej kultury wiejskiej związanej z drobną własnością.

Wymienione okoliczności bardzo wyraźnie odróżniały rzeczywistość społeczną Pomorza Zachodniego od rzeczywistości społecznej Kaszub, gdzie specyficzne uwarunkowania kulturowe i historyczne spowodowały, że do dnia dzisiejszego obserwować można silne wpływy kultury tradycyjnej połączonej silnymi więzami z sektorem prywatnym w gospodarce. Wywoływało to niewątpliwie odmienne reakcje na powojenną rzeczywistość społeczno-gospodarczą. Wszystko wskazuje na to, że również obecnie wywołuje inne postawy społeczno-obywatelskie i wynikające z nich odmienne zachowania wyborcze. Silny związek pomiędzy poszczególnymi elementami wyróżniającymi dwie omawiane jakości społeczno-kulturowe skłania do przypuszczeń, że za tymi odrębnościami stoją głębsze różnice systemowe, mogące wynikać z odmiennych wpływów cywilizacyjnych. Z jednej strony byłoby to oddziaływanie cywilizacji rosyjskiej i pruskiej (Pomorze Zachodnie). Z drugiej silniejsze przywiązanie do norm charakterystycznych dla cywilizacji zachodniej (Kaszuby). Nie posuwając się do daleko idących wniosków, można ograniczyć się do poglądu, że o zróżnicowaniu zachowań wyborczych woj. śląskiego różnice strukturalne i związane z nimi podejście do tradycji (z jednej strony modernizm, z drugiej tradycjonalizm). To ujęcie pomija jednak fakt, że modernizacja Pomorza Zachodniego wynikała w dużym stopniu z oddziaływania państwowości i społeczności silniej związanych z cywilizacyjnym Wschodem, a sam sposób modernizacji narzucał formy systemowe charakterystyczne dla właśnie dla nich (autorytaryzm,

kolektywizm). Z drugiej strony ewolucyjny, a więc silniej związany z tradycją rozwój regionu kaszubskiego, sprzyjał utrzymaniu wcześniejszych wpływów cywilizacji zachodniej (system obywatelski, indywidualizm).

Zaprezentowane podziały nie ograniczają się jedynie do wyników wyborów z roku 1997. Podobne tendencje w przestrzennym rozmieszczeniu poparcia dla poszczególnych opcji obserwowano również w poprzednich wyborach (analogii można się dopatrywać nawet w wyborach z roku 1922). Zmieniający się układ administracyjny w żaden sposób nie dezaktualizuje tych spostrzeżeń. Specyfika kulturowego pogranicza pozostaje. Z początkiem roku 1999 stała się ona charakterystyczną cechą zachodniej (słupskiej) części województwa pomorskiego. Nie można również nie dostrzec, że obserwowane na tym obszarze zjawiska mają bardzo uniwersalny charakter, stanowiąc fragment ogólnopolskich zachowań wyborczych. Z tego względu sytuacja obserwowana na omawianym pograniczu kulturowym stanowi ważną wskazówkę dla zrozumienia charakteru ogólnopolskich podziałów politycznych i ich przestrzennego aspektu. Można również z dużym prawdopodobieństwem sądzić, że wyborcze układy przestrzenne zaobserwowane w byłym województwie słupskim będą miały swoją kontynuację (będą się powtarzać) w kolejnych wyborach.

1. The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions and activities. It emphasizes the need for transparency and accountability in financial reporting.

2. The second part of the document outlines the various methods and techniques used to collect and analyze data. It includes a detailed description of the experimental procedures and the statistical analysis performed.

3. The third part of the document presents the results of the study, including a comparison of the different methods and techniques used. It discusses the strengths and weaknesses of each method and provides a summary of the findings.

4. The fourth part of the document discusses the implications of the study and provides recommendations for future research. It highlights the need for further investigation into the effectiveness of the different methods and techniques used.

5. The fifth part of the document provides a detailed description of the experimental procedures and the statistical analysis performed. It includes a detailed description of the experimental procedures and the statistical analysis performed.

6. The sixth part of the document presents the results of the study, including a comparison of the different methods and techniques used. It discusses the strengths and weaknesses of each method and provides a summary of the findings.

7. The seventh part of the document discusses the implications of the study and provides recommendations for future research. It highlights the need for further investigation into the effectiveness of the different methods and techniques used.

8. The eighth part of the document provides a detailed description of the experimental procedures and the statistical analysis performed. It includes a detailed description of the experimental procedures and the statistical analysis performed.

9. The ninth part of the document presents the results of the study, including a comparison of the different methods and techniques used. It discusses the strengths and weaknesses of each method and provides a summary of the findings.

10. The tenth part of the document discusses the implications of the study and provides recommendations for future research. It highlights the need for further investigation into the effectiveness of the different methods and techniques used.

BIBLIOGRAFIA

- Ajnenkiel A., 1986, *Od rządów ludowych do przewrotu majowego. Zarys dziejów politycznych Polski 1918–1926*. Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Ash T. G., 1989, *Niemieckość NRD*. Aneks-Krag, Londyn-Warszawa.
- Baring A., 2000, *Czy Niemcom się uda? Pożegnanie złudzeń*. Wyd. Dolnośląskie, Wrocław.
- Brencz A., 1996, *Wielkopolska jako region etnograficzny*. Wyd. Naukowe UAM, Poznań.
- Burszta J., 1967, *Kategorie ludności i ich typ kulturowy*, [w:] W. Markiewicz, P. Rybicki (red.), *Przemiany Społeczne na Ziemiach Zachodnich*. Instytut Zachodni, Poznań, 132-177.
- Chałasiński J., 1938, *Młode pokolenie chłopów: procesy i zagadnienia kształtowania się warstwy chłopskiej w Polsce*, t.1, Państw. Inst. Kultury Wsi, Warszawa.
- Davies N., 1991, *Boże igrzysko. Historia polski*, t.2. Znak, Kraków.
- Dyoniziak R., Iwanicka K., Karwińska A., Pucek Z., 1992, *Społeczeństwo w procesie zmian. Zarys socjologii ogólnej*. Wyd. Universitas, Kraków.
- Dzielski M., 2000, *Ubezpieczenia po góralsku*. Kwart. Konserwatywny, 6.
- Eberhardt P., 1986, *Regiony wyludniające się w Polsce*. Prace Geogr. 148, IGiPZ PAN, Ossolineum, Wrocław.
- 1997, *Przemiany narodowościowe na Litwie*, Przegł. Wschodni, Warszawa.
- Florczyk A., Żukowski T., Najdowski J., 1989, *Nowa geografia polityczna Polski*. Tygodnik Solidarność, 6, 43, 6 lipca 1989.
- Gałczyńska B., 1998, *Zróźnicowanie przestrzenne poziomu wykształcenia ludności rolniczej w Polsce*, [w:] H. Sasinowski, R. Rudnicki (red.), *Gospodarka przestrzenna obszarów wiejskich Polski (strategia ekorozwoju w warunkach integracji z Unią Europejską)*. XV Ogólnopolskie Seminarium Geograficzno-Rolnicze, Białystok-Toruń, 70-75.
- Gorzela G., Jałowiecki B., 1998, *Koniunktura gospodarcza i mobilizacja społeczna w gminach w latach 1995–1998*, [w:] G. Gorzela G., B. Jałowiecki (red.), *Koniunktura gospodarcza i mobilizacja społeczna w gminach*. Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego, Warszawa.
- Gowin J., 1999, *Kościół w czasach wolności 1989-1999*, Znak, Warszawa.
- Gryko Cz., 1989, *Józef Chałasiński. Socjologiczna teoria kultury*. Wyd. Lubelskie, Lublin.
- Handke K., 1985, *Ślady mowy dawnej szlachty kaszubskiej jako czynnik wpływający na podziały gwarowe*, [w:] J. Majowa (red.), *Językowe zróźnicowanie terytorialne wobec wpływu czynników pozajęzykowych*. Prace Slawistyczne 40, Ossolineum, IS PAN, Ossolineum, Wrocław, 85-156.
- Hryniewicz, 1996, *Czynniki rozwoju regionalnego*, [w:] B. Jałowiecki (red.), *Oblicza polskich regionów*. „Studia regionalne i lokalne”, t. 17, 50, ERRiL, Warszawa.
- Huntington S., P., 1998, *Zderzenie cywilizacji*, Muza S.A., Warszawa.
- Ihnatowicz I., 1988, *Układ kapitalistyczny na ziemiach polskich od 1815 do 1864 r.*, [w:] *Dzieje gospodarcze polski do roku 1939*. Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Jałowiecki B., 1993, *Kwestia regionalna*, [w:] G. Gorzela G., B. Jałowiecki (red.), *Czy Polska będzie państwem regionalnym?* Studia Regionalne i Lokalne, 9, 42, U.W., Warszawa.

- Jasiewicz K., 1999, *Portfel czy różaniec? Ekonomiczne i aksjologiczne determinanty zachowań wyborczych*. [w:] R. Markowski (red.), *Wybory parlamentarne 1997. System partyjny, postawy polityczne, zachowania wyborcze*. ISP PAN, Friedrich Ebert Stiftung, Warszawa.
- Jasiulewicz M., 1998, *Przekształcenia strukturalne i przestrzenne obszarów wiejskich Pomorza Środkowego w okresie transformacji systemowej*. Monografie Instytutu Zarządzania i Marketingu, 65, Politechnika Koszalińska, Koszalin.
- Jokiel B., Kostrubiec B., 1981, *Statystyka z elementami matematyki dla geografów*. PWN, Warszawa.
- Kendall, M.G., Buckland W.R., 1986, *Słownik terminów statystycznych*. PWE, Warszawa.
- Kizwalter T., 1991, „Nowatorstwo i rutyny”. *Spółeczeństwo Królestwa Polskiego wobec procesów modernizacji (1840–1863)*. PWN, Warszawa.
- Kłoczowski J., Mullerowa L., 1992, *Chrześcijaństwo polskie po 1945 r.*, [w:] J. Kłoczowski (red.), *Chrześcijaństwo w Polsce*. Tow. Naukowe KUL, Lublin.
- Koneczny F., 1935, *O wielości cywilizacji*. Gebethner i Wolf, Kraków.
- 1973, *Cywilizacja bizantyjska*. Londyn, reprint, Wyd. „Antyk”, Komorów
 - 1997, *Państwo i prawo w cywilizacji łacińskiej*. Londyn, reprint, Wyd. „Antyk”, Komorów.
- Kosiński L., 1960, *Pochodzenie terytorialne ludności Ziemi Zachodnich w 1950 r.* Dokum. Geogr. 2, IG. PAN, Warszawa.
- 1967, *Przeobrażenia Demograficzne na Ziemiach Zachodnich*, [w:] W. Markiewicz, P. Rybicki (red.), *Przemiany społeczne na Ziemiach Zachodnich*. Instytut Zachodni, Poznań.
- Kowalski M., 1997, *Mazowsze na tle ogólnopolskim w świetle wyników wyborów z lat 1993 i 1995*, [w:] *Przyrodnicze i społeczne walory Mazowsza w dobie restrukturyzacji*. Oddział Akademicki PTG, IGiPZ PAN, Wydz. Geogr. i St. Reg. UW, Warszawa-Rynia.
- 1998, *Wyznanie a preferencje wyborcze mieszkańców Białostoczczyzny (1990–1997)*. *Przegl. Geogr.*, 70, 3-4.
 - 1999, *Electoral geography in Poland*, [w:] A. Duro (ed.), *Spatial Research in Support of the European Integration*. Discussion Papers — Special, Centre for Studies of Hungarian Academy of Sciences, Pecs.
 - 2000, *Zróżnicowanie przestrzenne zachowań wyborczych Polaków w okresie 1989–1998*. *Geopolitical Studies 7*, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Kucharzewski J., 1998, *Od białego caratu do czerwonego*, tom I, PWN, Warszawa.
- Latoszek M., 1990, *Kaszubi — grupa etniczna o statusie autochtonicznym*, [w:] M. Latoszek (red.), *Kaszubi. Monografia socjologiczna*. Socjologiczne problemy społeczności lokalnych, t. 5, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Rzeszów.
- Łotman J., 1999, *Kultura i eksplozja*. PIW, Warszawa.
- Moczulski L., 1999, *Geopolityka. Potęga w czasie i przestrzeni*. Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa.
- Marody M., 1991, *System realnego socjalizmu w jednostkach*, [w:] M. Marody (red.), *Co nam zostało z tamtych lat.... Społeczeństwo polskie u progu zmiany systemowej*. Aneks, Londyn.
- Mikulski K., 1988, *Drobna szlachta kaszubska w XVI-XIX wieku*, [w:] *Kaszuby*. Pomorze Gdańskie, 18, Gdańskie Towarzystwo Naukowe, Ossolineum, Wrocław.

- Mordawski J., 1999, *Geografia współczesnych Kaszub*, [w:] J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia, Geografia, Język i Piśmiennictwo Kaszubów*. Wyd. M. Rożak, Gdańsk, 78-124.
- Novak M., 1985, *Przebudzenie etniczne Ameryki*. PIW, Warszawa.
- Nowakowski S., 1967, *Procesy adaptacji i integracji w środowisku wiejskim i miejskim Ziemi Zachodnich*, [w:] W. Markiewicz, P. Rybicki (red.), *Przemiany Społeczne na Ziemiach Zachodnich*. Instytut Zachodni, Poznań, 178-209.
- Ostasiewicz S., Rusnak Z., Siedlecka U., 1995, *Statystyka. Elementy teorii i zadania*. Wyd. AE we Wrocławiu.
- Pankowski K., 1997, *Lewicowość — prawicowość: deklaracja polityczne Polaków 1990-1997*, [w:] L. Kolarska-Bobińska, R. Markowski (red.), *Prognozy i wybory. Polska demokracja '95*. Wyd. Sejmowe, Warszawa.
- Pawluczuk W., 1998, *Ukraina. Polityka i mistyka*. NOMOS, Kraków.
- Piskozub A., 1995, *Polska w cywilizacji zachodniej*. Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Piwowarczuk M., 2000, *AWS jak CHJENA? Matecznik polskiej prawicy*. Kwart. Konserwatywny, 6.
- Polak E., 1998, *Kultura a cywilizacja*, [w:] A. Marszałek (red.), *Cywilizacje w czasie i przestrzeni*. Zeszyty Naukowe 4, Toruń.
- Raciborski J., 1997, *Polskie wybory. Zachowania wyborcze społeczeństwa polskiego w latach 1989–1995*. Wyd. naukowe „Scholar”, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny 1991*, GUS, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny 1999*, GUS, Warszawa.
- Rościszewski M., 1997, *Polska granica wschodnia*. Geopolitical Studies, 1, IG PAN, Warsaw.
- Rybicki P., 1967, *Ziemie Zachodnie ze stanowiska teorii socjologicznej*, [w:] W. Markiewicz, P. Rybicki (red.), *Przemiany społeczne na Ziemiach Zachodnich*. Instytut Zachodni, Poznań.
- Rykiel Z., 1997, *Kresy zachodnie w Polsce*, [w:] K. Handke (red.), *Kresy — Pojęcie i rzeczywistość*. Instytut Sławistyki PAN, Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- Rzepecki T., Rzepecki W., 1923, *Sejm i Senat 1922-1927: podręcznik dla wyborców zawierający wyniki wyborów w powiatach, okręgach, województwach*. Wielkopolska Księg. Nakł. K. Rzepeckiego, Poznań.
- Rzetelska-Fleszko E., 1986, *Pomorze Zachodnie. Nasz język dawniej i dziś*. PWN, Warszawa.
- Salmonowicz S., 1987, *Prusy. Dzieje państwa i społeczeństwa*. Wyd. Poznańskie, Poznań.
- Smolicz J. J., 1990, *Kultura i nauczanie w społeczeństwie wieloetnicznym*. PWN, Warszawa.
- Suchodolski B., 1995, *Dwie cywilizacje uniwersalne*, [w:] B. Suchodolski (red.), *Trwale wartości i zmienny świat*. Komitet Prognoz „Polska w XXI Wieku” przy Prezydium PAN, Warszawa.
- Synak B., 1998, *Kaszubska tożsamość. Ciągłość i zmiana*. Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Szargut B., 1994, *Kultura w procesach transformacji polityczno-ustrojowych na Pomorzu Zachodnim*. Politechnika Szczecińska, Szczecin.
- Szulc H., 1988, *Morfogenetyczne typy osiedli wiejskich na Pomorzu Zachodnim*. Prace Geogr., 149, IGiPZ PAN, Ossolineum, Wrocław.

- Tatarkiewicz W., 1978, *Parerga*. PWN, Warszawa.
- Tazbir J., 1998, *Kultura szlachecka w Polsce*. Wyd. Poznańskie, Poznań
- Walmsley D. J., Lewis G. J., 1997, *Geografia Człowieka. Podejście behawioralne*. PWN, Warszawa, (tłum. E. Nowosielska).
- Wapiński R., 1994, *Polska i małe ojczyzny Polaków*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wyd., Wrocław.
- Wasilewski J., Kopczyński M., Szczur S., 1999, *Stabilność zachowań wyborczych*, [w:] R. Markowski (red.), *Wybory parlamentarne 1997. System partyjny, postawy polityczne, zachowania wyborcze*. ISP PAN, Friedrich Ebert Stiftung, Warszawa.
- Węclawowicz G., 1995, *The electoral geography in the national, regional and intra-urban scale*, [w:] B. Gałczyńska, G. Węclawowicz (red.), *Urban and regional issues in geographical research in Poland and Italy*. Institute of Geography and Spatial Organization, Polish Academy of Sciences, Conference Papers, 24, Warsaw.
- 1996, *Contemporary Poland. Space and society*. UCL Press, London.
- Węclawowicz G., Jarosz A., Śleszyński P., 1998, *Wybory parlamentarne 1991 i 1993*. Atlas Warszawy 5, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Zarycki T., 1997, *Nowa przestrzeń społeczno-polityczna Polski*. Studia Regionalne i Lokalne, 23, 56, U.W., Warszawa.
- 1998, *Zachowania wyborcze polskiej wsi w podziale na regiony historyczne – Niejednoznaczność interpretacji i nieadekwatność narzędzi teoretycznych*. Przegł. Socjologiczny, 47, 2.
- 1999, *Trwałość historycznych struktur przestrzennych na przykładzie polskiej przestrzeni politycznej*, [w:] G. Gorzelak., M.S. Szczepański, T. Zarycki (red.), *Rozwój — Region — Społeczeństwo. Z okazji Jubileuszu Profesora Bohdana Jałowieckiego*. Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego UW, Instytut Socjologii UŚ, Warszawa–Katowice.
- Zdybel L., 1998, *O narodową kulturę i cywilizację*, [w:] L. Zdybel (red.) *Być w narodzie. Szkice o idei narodu, narodowej kulturze i nacjonalizmie*. Wyd. UMCS, Lublin.
- Zgliński W., 1998, *Przekształcenia własnościowe i kierunki przemian strukturalnych rolnictwa województwa śląskiego*, [w:] B. Głębocki (red.), *Przestrzenna transformacja struktury agrarnej i wielofunkcyjny rozwój wsi w Polsce*. PWN, Poznań.
- Znaniecki F., 1990, *Współczesne narody*, PWN, Warszawa.
- Żukowski T., 1993, *Polska scena polityczna w latach 1991-92 w świetle wyników wyborów: ciągłość i zmiany*, [w:] S. Gebethner (red.), *Polska scena polityczna a wybory*. Wyd. Fundacji Inicjatyw Społecznych „Polska w Europie”, Warszawa.
- Żukowski T., 1997, *Decydują społeczne więzi. Z dr T. Żukowskim o wynikach referendum konstytucyjnego rozmawia W. Kalinowski*, Tygodnik Solidarność” 23.
- Żygulski K., 1967, *Ziemie Zachodnie w życiu kulturalnym Polski*, [w:] W. Markiewicz, P. Rybicki (red.), *Przemiany społeczne na Ziemiach Zachodnich*. Instytut Zachodni, Poznań.

The conditioning of voter behaviour in the voivodship of Słupsk

Summary

Introduction

An analysis of voter behaviour in this culturally-diverse area was carried out on the basis of the results of the 1997 parliamentary election. For the purposes of the work, four political options were distinguished in relation to the division operating in Polish political science (into right-of-centre, left-of-centre, liberal and peasant). The right-of-centre option was taken to comprise: *Akcja Wyborcza Solidarność* (AWS, Solidarity Electoral Action), *Ruch Odbudowy Polski* (ROP, the Movement for the Reconstruction of Poland), *Blok dla Polski* (BdP, the Bloc for Poland) and the National Party for Pensioners of the Republic of Poland (KPEiR RP). The "left-of-centre" option was in turn taken to include *Sojusz Lewicy Demokratycznej* (SLD, the Alliance of the Democratic Left), *Unia Pracy* (UP, the Labour Union), The National Pensioners' Party (KPEiR) and "*Samoobrona*" ("Self-Defence"). Finally, the Freedom Union (*Unia Wolności*, UW) and Union of the Republic's Right (*Unia Prawicy Rzeczypospolitej*, UPRz) were assigned to the liberal option (taken here in the Polish sense, as relating to support for ideology that is right of centre but above all focused around the free market), while the peasant option was understood to be represented by *Polskie Stronnictwo Ludowe* (PSL, the Polish Peasant Party). The basic units of spatial analysis were the electoral districts (aggregated districts in towns and cities), as well as the State Farms existing in the area in 1989 (Fig. 12).

The voivodship of Słupsk as construed prior to the new (aggregative) reorganisation of Poland's administrative division in force from 1.1.99 was a socially-diverse area. The eastern part was very much inhabited by Kaszuby people (Fig. 9), while the western part held those settled in the action to utilise the Western Lands gained by Poland at the end of World War II. Study of the origins of inhabitants in 1950 thus pointed to a clear predominance of those from the former Russian sector of the partitioned Poland (Kosiński 1960). Also included among them were a considerable part of the population in the voivodships of Bydgoszcz and Poznań, whose eastern poviats were within the Congress Kingdom of Poland during the partitions. Overall, it was estimated that c. 40% of the inhabitants of Koszalin voivodship derived from among the people of the Congress Kingdom. Taking second place in terms of numbers were former inhabitants of the eastern margins of Poland lost to the Soviet Union post-War. The third-placed group in turn comprised settlers originating from the former Prussian sector of partitioned Poland (Fig. 11). The data for Koszalin voivodship in its pre-1975 shape are interesting in that they concern a region which had for 30 years been integrating the inhabitants of the eastern part of Western Pomerania into the region's new society.

Spatial differences in voter behaviour

The election results bring out both a distinct spatial differentiation to the distribution of votes cast for different political options, and a difference in turnout (Fig. 1). An area under the strong influence of the right-of-centre option is the voivodship's eastern part, comprising constituencies in the gminas (communities) of Bytów, Lipnica, Studzienice, Tuchomie, Parchowo, Czarna Dąbrowka, Cewice and Nowa Wieś Lęborska. In most of this area's electoral districts, the right-of-centre option gained more than 50% of the valid vote. An elevated level of support could also be observed in the gminas of Kołczygłowy and Borzytuchom bordering onto the aforementioned area. A right-leaning trend was also markedly characteristic of the electoral districts around Słupsk itself, and of the northern part of the voivodship. In turn, the weakest support for the right-of-centre option was that afforded in the eastern and southern parts of the area studied. Overall, support varied in the range between 2.0% (in Nadziejewo electoral district of Czarne gmina) to 72.6% (in Chośnica district or Parchowo gmina). Among the parties making up this option, it was AWS that was of the greatest

significance, especially in the gminas of Parchowo, Studzienice, Lipnica and Bytów — all located in the eastern part of the voivodship.

The extent of the more major influence of the left-of-centre option very much coincided with the places in which the right-of-centre alternative was weakest. One exception was, however, the southern part of the voivodship, as well as a scattering of individual districts throughout, in which both of the aforementioned options gained limited support. The most limited share of the vote obtained by the left-of-centre was the 10.2% noted in Żukówko district of Parchowo gmina. This contrasted with the maximum of 76.5% of the vote that this option obtained in Wolinia district of Główny Główny gmina. Where the individual parties making up the left-of-centre option were concerned, it was SLD that enjoyed the greatest level of support.

Some gminas exhibited a marked polarisation in voter behaviour. There were, for example, gminas in which both left and right gained more than 40% of the vote (as in Czarna Dąbrówka, Leśnice, Żoruchowo and Rowy).

The liberal option contrasted with those of both the left and right in being weakly supported throughout. Its best result (in excess of 20% of the vote) came from several individual districts scattered throughout the study area. A characteristic feature of those places with relatively strong support is the frequent presence of urban centres in the immediate vicinity (Słupsk, Kępice, Człuchów, Ustka and Sławno).

The peasant option was even less well-favoured, though naturally in receipt of slightly bigger support in rural districts (13.9% of the votes), as opposed to urban ones (3.6%). At the same time, just as there was an inverse correlation between left-of-centre and right-of-centre support, so there was a relationship of this kind between support for the liberal and peasant options. Nevertheless, the latter option differs from the former in having much larger and more distinct areas under the "peasant" influence, above all in the southern part of the voivodship with the electoral districts in the area of rural gminas like Człuchów and Czarne.

Analysis of the interdependence of voter behaviour

For the needs of the study, Pearson correlation coefficients were calculated for the linkage between support for the different political parties and turnout on the one hand, and the presence of former State Farms in electoral districts on the other. The results of the analysis have been presented in the form of a matrix for all electoral districts combined, as well as separately for rural and urban ones (Fig. 2).

It did not prove possible to note any very strong or strong interdependences in the analysed set of 264 rural and urban gminas (values above +/- 0.9 or in the range 0.7-0.9 respectively). A moderately-strong relationship, i.e. with a correlation coefficient in the range +/- 0.4-0.7, was noted in 10 cases, albeit with all of these being negative. Finally, 18 weak relationships (+/- 0.2-0.4) were noted, including 9 that were negative and 9 positive. With a view to the interdependences being presented more precisely, correlation analysis was also carried out for rural and urban electoral districts separately.

No strong or very strong relationships were noted within the analysed set of 161 rural districts, while moderately-strong relationships occurred in 8 cases (in each case with a negative sign). The relationships in question were: left-of-centre — AWS (-0.605), right-of-centre — left-of-centre (-0.606), right-of-centre — SLD (-0.582), SLD — AWS (-0.557), State Farms — turnout (-0.482), left-of-centre option — peasant/PSL option (-0.426), peasant/PSL option — SLD (-0.406) and right-of-centre option — State Farms (-0.403). The above analysis thus confirms that the electorates of the right-of-centre and left-of-centre options can be set against one another.

A weak relationship characterised 36 of the analysed linkages of variables. Positive values for correlation coefficients were noted, *inter alia*, for the pairs: AWS — turnout (+0.399), ROP — AWS (+0.358), right-of-centre option — turnout (+0.359) and left-of-centre option — State Farms (+0.369). In the light of these findings it is possible to conclude that the right-of-centre electorate in Słupsk

voivodship in 1997 was a very disciplined one. Also noticeable is a positive correlation between pairs of groupings making up different options, as well as between habitation of areas in which State Farms formerly operated and greater support for the left-of-centre option (and to some extent also the component groupings thereof). Negative values for correlation coefficients in this group were *inter alia* characteristic of the pairs: left-of-centre option — turnout (-0.379), right-of-centre option — State Farms (-0.340), liberal option and peasant/PSL option (-0.297) and right-of-centre option and peasant/PSL option (-0.376).

The correlation analysis for urban districts afforded rather similar conclusions. The greatest differences in voter behaviour first and foremost involve turnout (a stronger positive correlation for liberal-option and Freedom Union voters in towns and cities, a negative one for ROP voters), as well as correlations with particular parties and political options. Thus, the stronger positive correlations in urban districts include those between KPEiR and KPEiR RP and KPEiR RP and UP, while the stronger inverse ones relate to the SLD/left-of-centre option versus the PSL/peasant option, as well as the liberal option versus the right-of-centre option. At the same time, the stronger linkages in rural areas are "Samoobrona" against KPEiR and turnout against the right-of-centre option, as well as (inversely) between the liberal and peasant/PSL options.

Particularly characteristic would seem to be the negative correlation coefficient regarding the peasant option as compared with the both its left-of-centre and right-of-centre competitors (or else the component parties thereof). This may attest to the quite distinct identification of a third force whose electorate identifies with neither of the other strongest groupings to the left or right of centre.

The polarisation or domination of voter support

The polarisation of voter behaviour should be understood as that breakdown of support which gives two different electoral groups (parties, groupings or political options) a clear lead over any others and at the same time a similar level of support to each other. The 1997 parliamentary elections did reveal such a polarisation in the former voivodship of Słupsk, and a specially-devised index of polarisation (WP) was therefore employed to present the phenomenon. This was given by the formulae:

$$WP = \frac{(A_{\max} + B_{\max})}{100} \times \frac{B_{\max}}{A_{\max}} - \frac{(C_{\min} \times D_{\min})}{2(A_{\max} \times B_{\max})}, \text{ for } A_{\max} \neq 100$$

as well as

$$WP = \frac{A_{\max}}{100} \text{ for } A_{\max} = 100, \text{ where:}$$

WP is the weighted index of polarisation

A_{\max} the percentage of the vote obtained by the option taking first place

B_{\max} the percentage of the vote obtained by the option taking second place

C_{\min} the percentage of the vote obtained by the option taking third place

D_{\min} the percentage of the vote obtained by the option taking fourth place.

For the purposes of the present study, it was accepted that polarisation applied where:

$$A_{\max} - B_{\max} < B_{\max} - C_{\min} \text{ and } A_{\max} + B_{\max} > 60\% \\ \text{i.e.:} \\ 60\% - B_{\max} < A_{\max} < 2B_{\max} - C_{\min}$$

The degree of polarisation of voter behaviour across the left-of-centre/right-of-centre (or right-of-centre/left-of-centre) configuration is presented in Table 6. Such a polarised situation was found to apply in the rural electoral districts mainly in the northern part of the voivodship, as well as in the

urban areas of Miastko, Sławno, Słupsk and Ustka. Eleven districts and the town of Czarne witnessed left-of-centre versus peasant option polarisation (in the north-west and south-east of the voivodship), while one district (Tańgowie in Tuchomie gmina) had right-of-centre/peasant polarisation, and one (Dębica Kaszubska in the gmina of the same name) liberal/left-of-centre polarisation.

In the context of the present analysis, it also seemed interesting to study the places in (and extents to) which particular options exert their strongest influence on voter behaviour. To this end, an index of dominance (WD) was calculated, according to the formula

$$WD = WD = \frac{A_{max} \times (A_{max} - B_{max})}{A_{max}^2}, \text{ where:}$$

WD is the weighted index of dominance;

A_{max} — the percentage of the vote obtained by the option in first place;

B_{max} — the percentage of the vote obtained by the option in second place.

Dominance may be said to have arisen where the option with the greatest number of votes enjoyed support that was relatively high and sufficiently distinct from that afforded to others. For the purposes of the present study, dominance was taken to have arisen where:

$$A_{max} > 133\% (B_{max}) \text{ and } A_{max} > 30\% \\ \text{i.e.: } 30\% < A_{max} > 133\% B_{max}$$

It emerged from the data that dominant support for one option had held true for 129 units (75% of the total number; 120 in rural areas and 9 in towns and cities). Spatial analysis in turn showed that the areas involved were diversified and quite scattered (Fig. 22, Tables 7-8). All four possible types of dominance were to be observed in Słupsk voivodship (i.e. dominant support for the left-of-centre, right-of-centre, peasant and liberal options). The most distinct of these applied to the left-of-centre option, which was dominant in 75 rural districts, as well as the towns and cities of Czarne, Debrzno, Człuchów, Kępice, Miastko, Sławno, Słupsk and Ustka. This dominance was in turn also associated with gminas (communities) of the northern and central parts (Potęgowo, and Kępice and Trzebielino, respectively). When it came to the right-of-centre option, dominant support was shown to have arisen in 36 rural electoral districts as well as in Bytowo. It is mainly feature of the east-central part of the voivodship, *i.a.* of the gminas of Lipnica, Tuchomie and Parchowo. Dominant support for the peasant option featured in 8 rural electoral districts mainly located in the gminas of Czarne and Człuchów (at the province's southern end). Finally, dominant support for the liberal option was noted in only one electoral district; that of Dębica Kaszubska.

Civilisational and cultural conditioning of the spatial differences in voter behaviour

Where the right-of-centre and left-of-centre options were concerned, the analysis of voter behaviour in the former voivodship of Słupsk confirms the persistence of attitudes over the period 1990-97. Less durable behaviour had however characterised the electorates of the peasant and liberal options, with the general trend being for left and right to gain ever greater support at the their expense. These observations serve to support the idea of a gradual shaping (or rather strengthening) of two clear and opposing political blocs that the peasant and liberal options do little more than supplement.

There is a widely-held conviction that the spatial differentiation to electoral preferences in Słupsk voivodship may be equated with the area's cultural diversity. Votes for the right are above all linked with the presence of the Kaszuby people — one of Poland's better-defined ethnic groups whose area of occurrence includes the eastern part of the voivodship. At the same time, votes for the left are associated with the communities in the voivodship's western part, which were shaped post-War by the influxes and mixing of settlers from various parts of Poland in a process widely considered to have forged something of a new civilisational and cultural entity (Fig. 2).

This anticipated state of affairs does in fact find confirmation in the analysis of co-dependence carried out. There was a positive (+0.369) correlation between support for the left-of-centre option and the existence of the former State Farms in electoral districts. An inverse correlation (of -0.340) was in turn noted when the latter factor was set against the right-of-centre vote. In addition, there was a moderately-strong correlation between the variable of turnout and the presence of State Farms (-0.482), a weak negative correlation between turnout and support for the left-of-centre option (-0.379) and a weak positive correlation between turnout and the right-of-centre option (+0.359). This would seem to attest to the limited electoral (civil?) activeness of those inhabiting the areas with the former State Farms.

The differences between the two groups of people inhabiting the voivodship of Słupsk would seem to be systemic in nature, with the cultural traits being linked with socioeconomic ones. In the case of the Kaszuby folk we are dealing with a group developing for a much longer period in conditions characterised by the rule of law and civic society, in which the conditions for education, self-development and respect for private property were assured. This conditioning favoured the retention of a cultural traditionalism above all linked with regionalism and a Christian outlook. In turn, in the case of Western Pomerania, the people concerned is largely derived from areas closely linked with the Russian state and subject to its civilisational pressures for at least 100 years (1815-1915). Here the opportunities for the shaping of the customs characteristic of the civil society of a legally-construed state were much more limited, as were conditions for self-development. In contrast, the much greater susceptibility to solutions of the authoritarian kind characteristic of Russian relations may be presumed to have developed here. In addition, the people of the study area were further shaped by an economic and settlement infrastructure inherited from the Prussian state and being very much the legacy of the statist solutions characteristic of its particular road to capitalism. This complicated conditioning favoured the erosion of the society of cultural traditionalism typical of Poland, and it would thus seem that Western Pomerania's combination of Prussian and Russian civilisational impacts greatly facilitated the post-War introduction and operation of a socialist system drawn up along Russian lines. In contrast, in the case of the Kaszuby community, it is possible to speak of conditioning that markedly hampered the aforementioned system's introduction. These observations allow it to be presumed that the differences in behaviour exhibited by the inhabitants of Słupsk voivodship are in fact underpinned by different kinds of systemic conditioning reflecting the impacts on Polish society of civilisational systems at variance with one another (see Koneczny 1935, Huntington 1998). Furthermore, with the benefit of ten years of experience behind us it becomes possible to advance the tentative thesis that the civil traditionalism exhibited by the Kaszuby people offers a more effective path of development than the authoritarian modernisation of Western Pomerania.

These apparent truths applying to Słupsk voivodship can quite clearly be related to the situation observed throughout Poland. It is very characteristic that, surrounded as they are by the unified society of the Prussian partitioners and the Western Lands, the Kaszuby community (and the related Kociewiaks) create what are from the point of view of voter behaviour a very similar island to that formed by the minor nobility in the north-eastern borderland of today's Poland. The latter enclave is surrounded to the west and south by a peasant society typical of those descending from Poland's Russian-dominated Congress Kingdom; to the north by the new society of the Western Lands; and to the east by a Russian Orthodox community. A similar situation is again to be observed in the south of Poland, where ethnic Silesians are bordered upon by a Congress-Kingdom-inspired society to the east (the so-called "Red industrial districts"), and by the new society formed in Lower Silesia to the west. Finally, the society of what was previously Galicia (within the formerly Austrian part of Poland) is bordered upon by one that derives from the former Congress Kingdom to the north. In each case, the differences in historico-cultural conditioning coincide with electoral preferences in such a characteristic way that communities typical of the Russian- and Prussian-partitioned parts of Poland, as well as the Western Lands, are assuredly more left-wing, while the regional groupings and society

of the former Austrian part of Poland are further to the right. It is also characteristic that the Western Lands (in which settlers from the formerly-Austrian parts of Lower Silesia predominate) show a weaker prevalence of the left over the right, while those places dominated by settlers from the former Congress Kingdom and Prussian part of Poland (in Western Pomerania) show a more marked prevalence of this kind (Kowalski 2000).

Summary

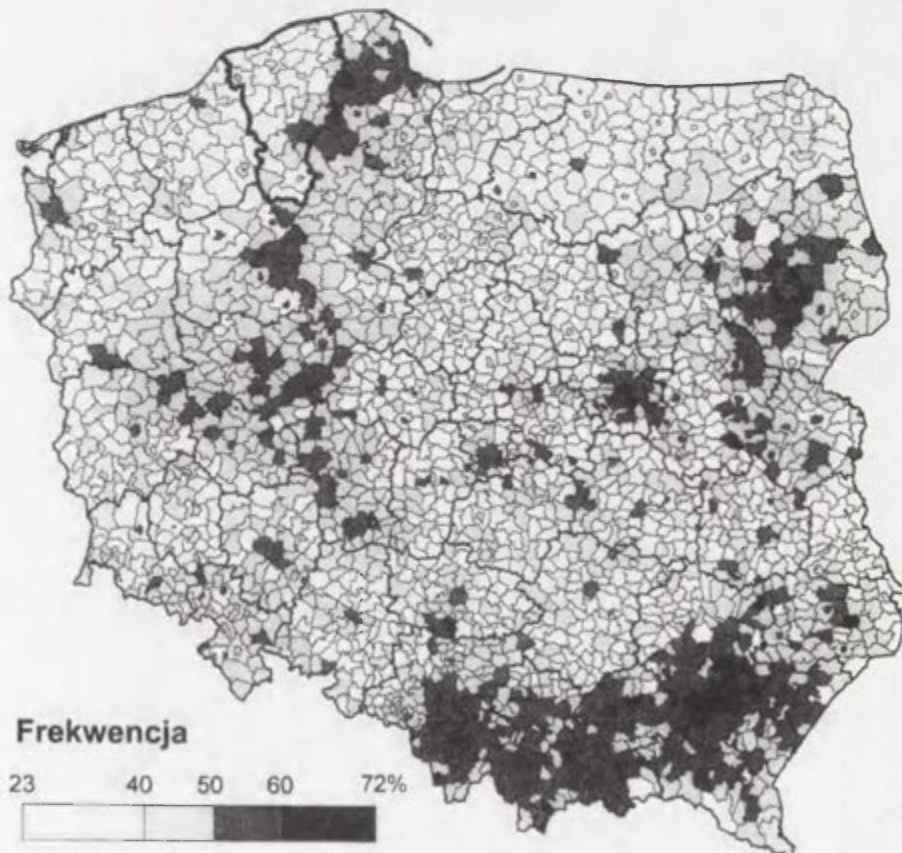
The analysis presented is unambiguous in demonstrating the considerable spatial differences in voter behaviour to be observed across the former voivodship of Shupsk. In this study area, socio-economic phenomena have been very strongly linked to the civilisational-cultural factor, with the two augmenting each other in exerting a considerable present-day influence on spatial differences in the electoral behaviour of residents. In connection with this, Shupsk voivodship may be divided into two parts as regards voter preferences: an east-central part (area of settlement of Kaszuby folk) in which the influence of the private sector prevails and there is predominant support for the right-of-centre option; as well as the remainder of the voivodship under the influences of formerly-socialised agriculture and predominant support for the left-of-centre option.

The divisions advocated are not confined to the 1997 election results alone. Similar trends to the spatial distribution of support for the different options have also been noted in previous elections, and the mere fact of a changing administrative system in no way leaves these observations outdated. The cultural specifics of the borderland remain, becoming a characteristic feature of the western (Shupsk) part of the new Pomorskie (Pomerania) voivodship from the beginning of 1999 onwards. Furthermore, it is impossible to avoid noting that the phenomena observed in this area are very much of universal application, constituting but a fragment of nationwide trends to voting behaviour. From this point of view, the situation observed in the discussed cultural borderland serves as an important pointer in understanding the nature of the political divide across Poland, as well as the spatial aspect thereof. In temporal terms too, it remains probable that the electoral configurations observed in the former Shupsk voivodship in 1997 will continue to offer a good guide to the results of future elections.

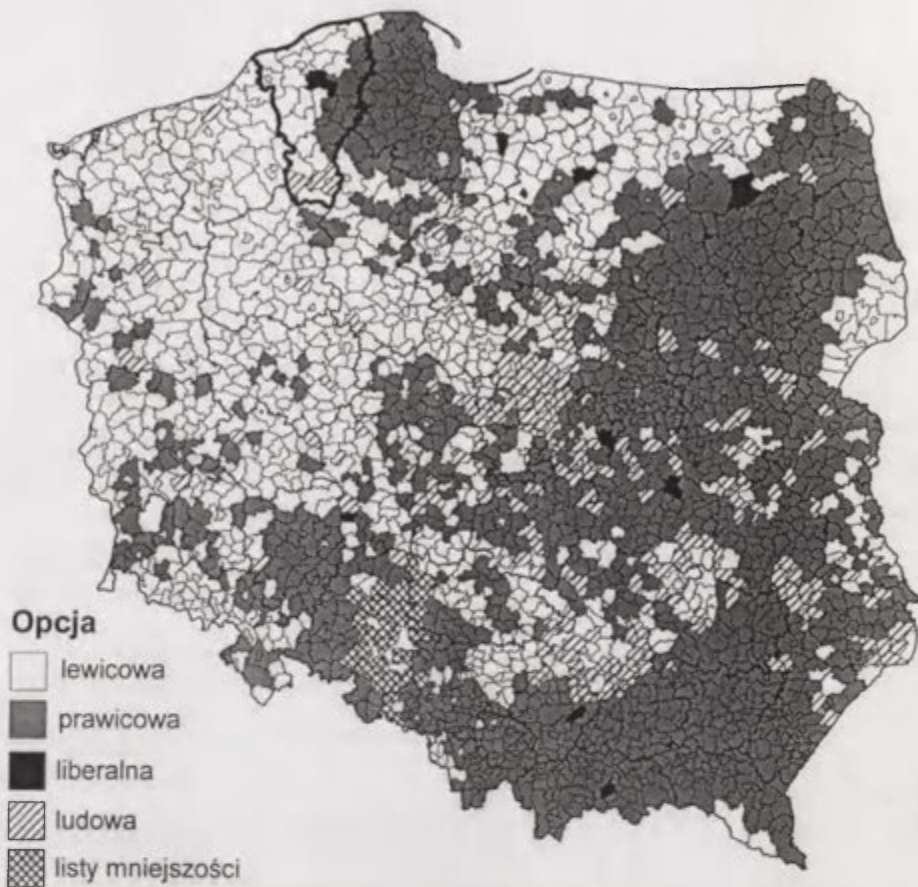
Translated by James Richards

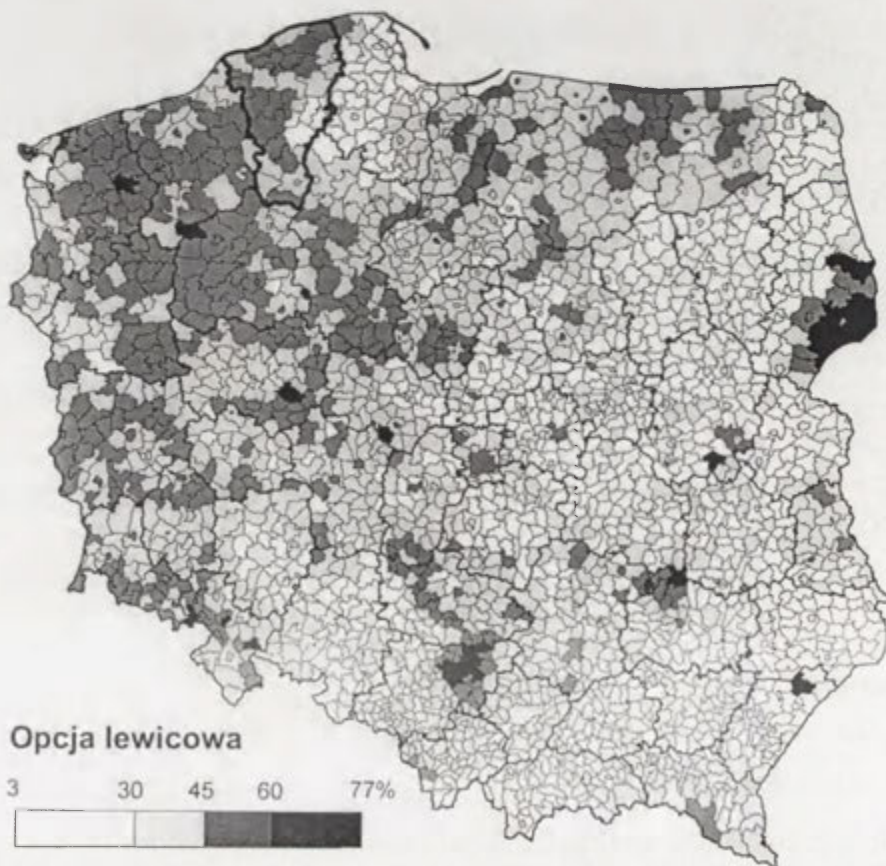
Ryc. 1. Byłe województwo słupskie na tle podziału administracyjnego z 1999 r.
The former voivodship of Słupsk against the background of the new (1999) administrative division of Poland

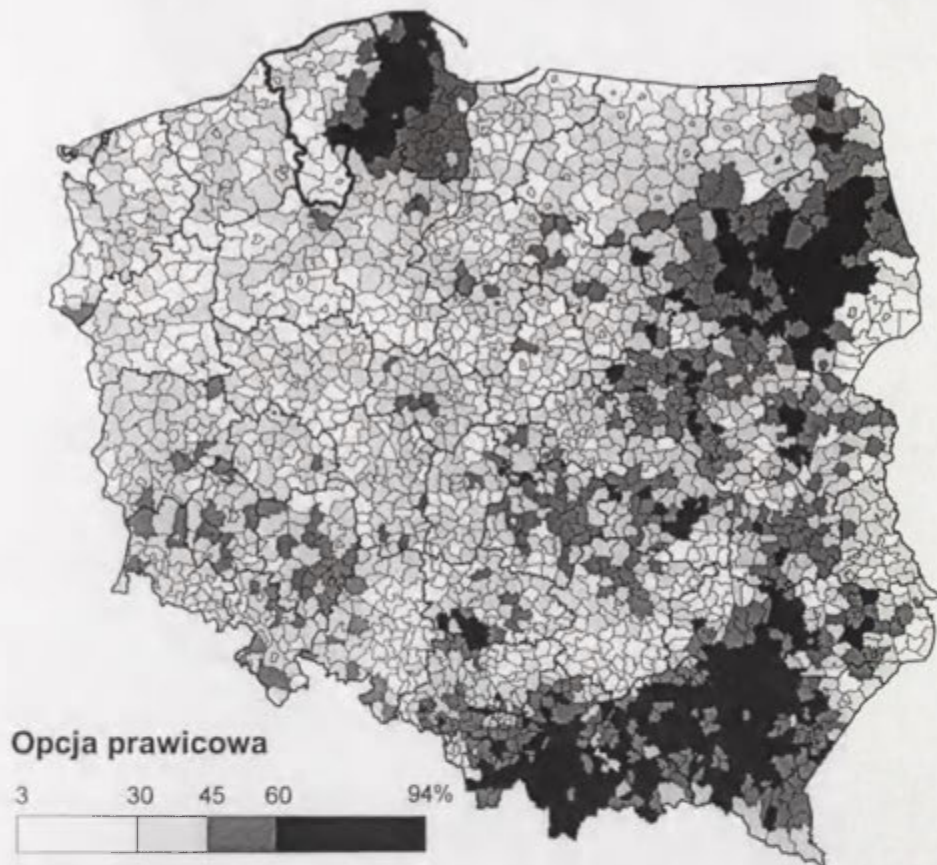
Ryc. 2. Frekwencja w wyborach parlamentarnych według gmin, 1997
Turnout at the 1997 parliamentary election, by gminas (communities)

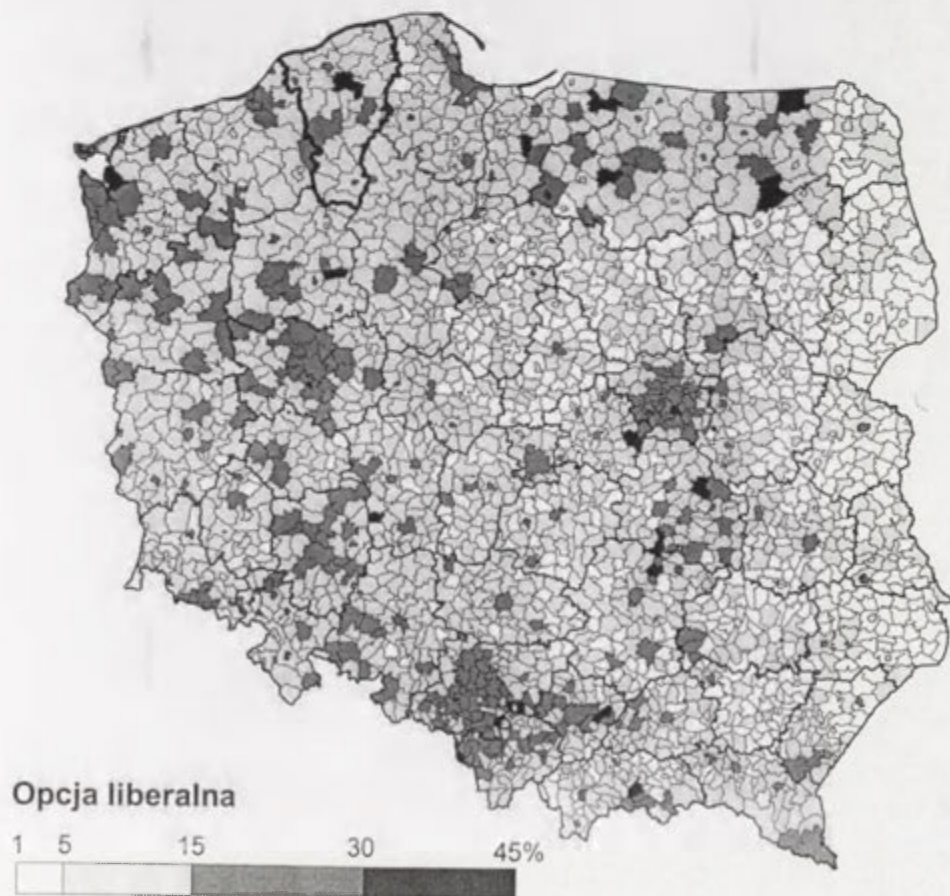
Ryc. 3. Opcje polityczne, które uzyskały najwięcej głosów według gmin, 1997
Political options obtaining the most votes in 1997, by gminas (communities)

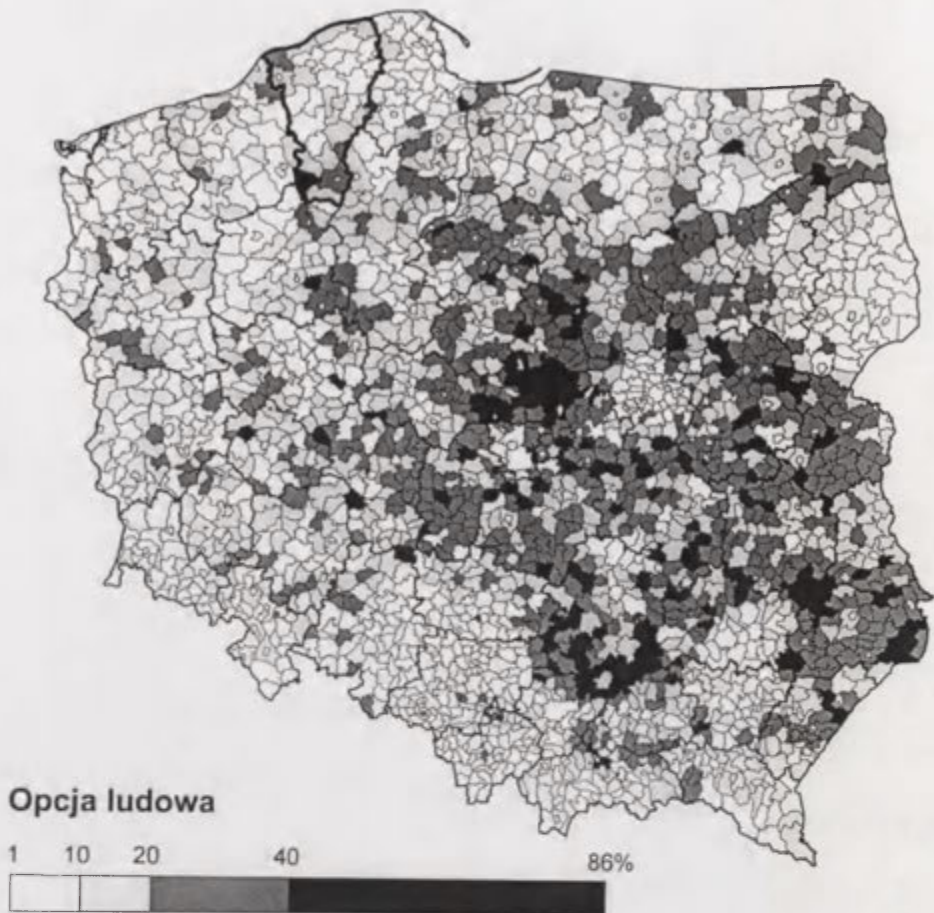
Ryc. 4. Poparcie dla opcji lewicowej w wyborach parlamentarnych według gmin, 1997
Support for the left-of-centre option in the 1997 parliamentary election, by gminas (communities)

Ryc. 5. Poparcie dla opcji prawicowej w wyborach parlamentarnych według gmin, 1997
Support for the right-of-centre option in the 1997 parliamentary election, by gminas (communities)

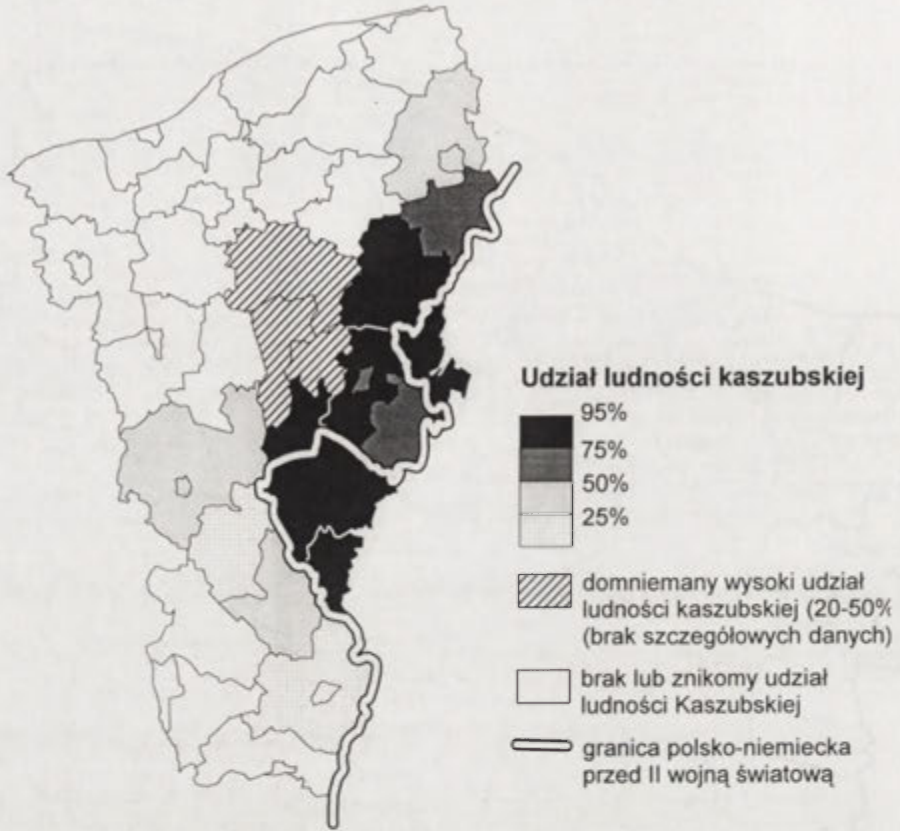
Ryc. 6. Poparcie dla opcji liberalnej w wyborach parlamentarnych według gmin, 1997
Support for the liberal option in the 1997 parliamentary election, by gminas (communities)

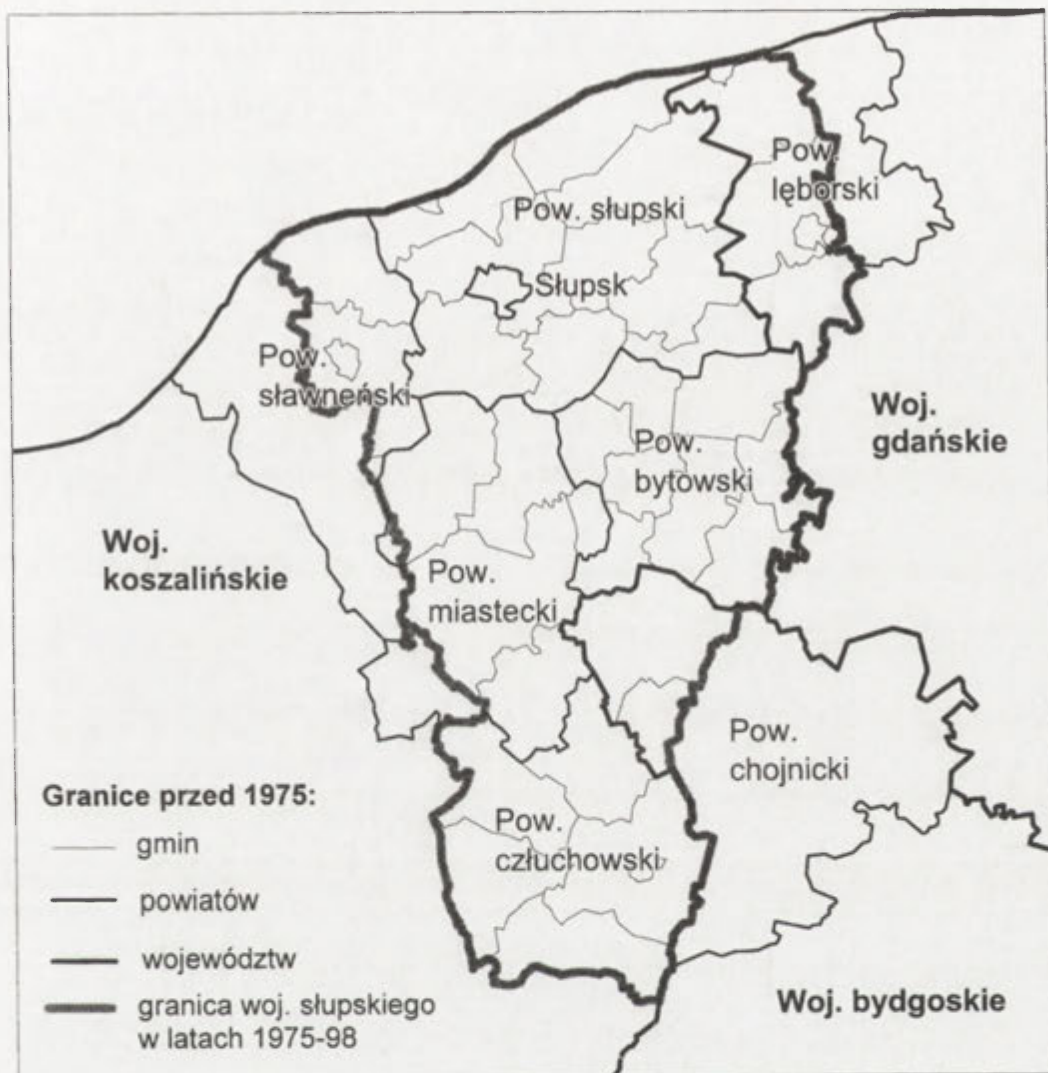
Ryc. 7. Poparcie dla opcji ludowej w wyborach parlamentarnych według gmin, 1997
Support for the peasant option in the 1997 parliamentary election, by gminas (communities)

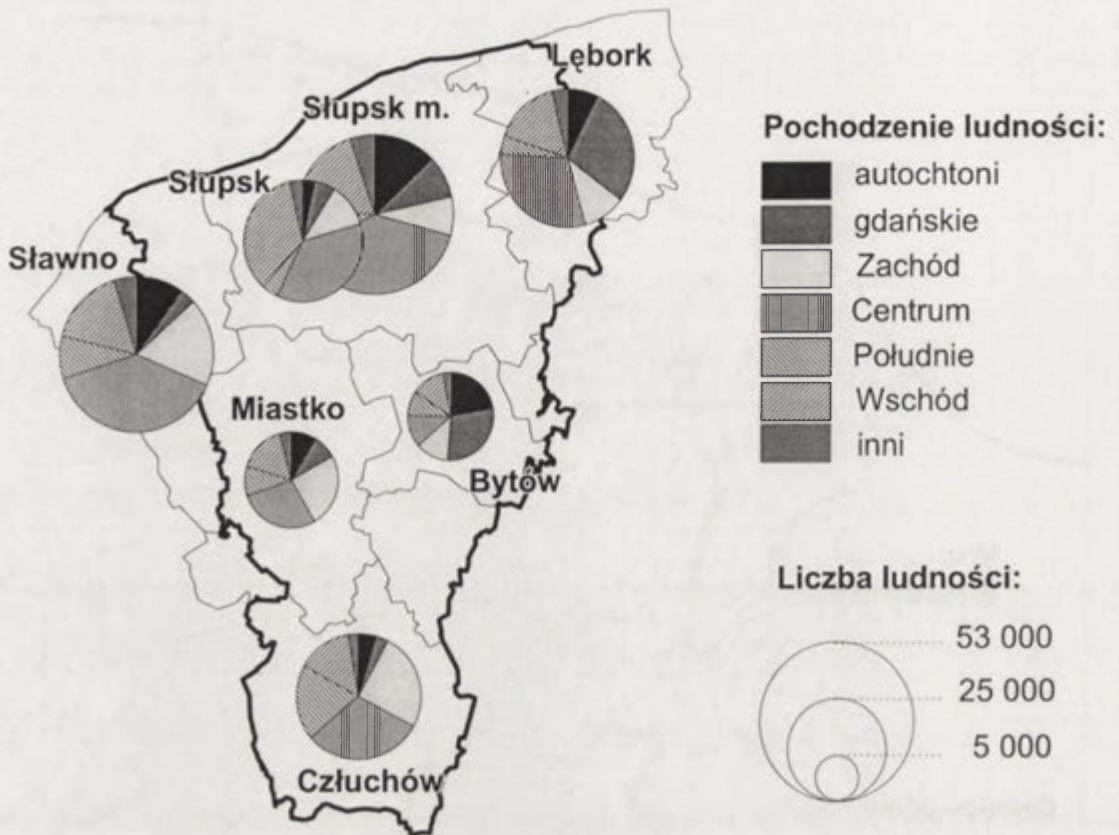
Ryc. 8. Podział byłego województwa słupskiego na gminy i obwody wyborcze, 1997
 The former Słupsk voivodship as divided into gminas (communities) and electoral districts in 1997

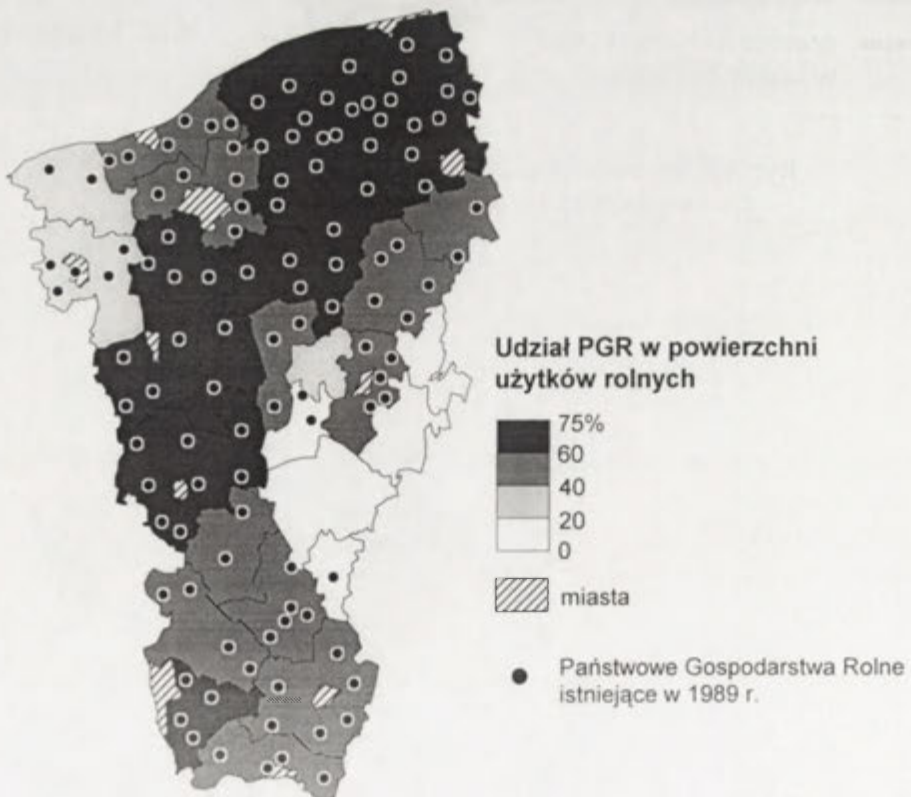
Ryc. 9. Granica polsko-niemiecka w 1939 r. a udział ludności kaszubskiej w latach 90. XX wieku
 The Polish-German border in 1939 and the population share taken by the Kashuby people in the 1990s
 Źródło - Source: opracowanie własne na podstawie: 1) Latoszek M., 1990, 2) Mordawski J., 1999.

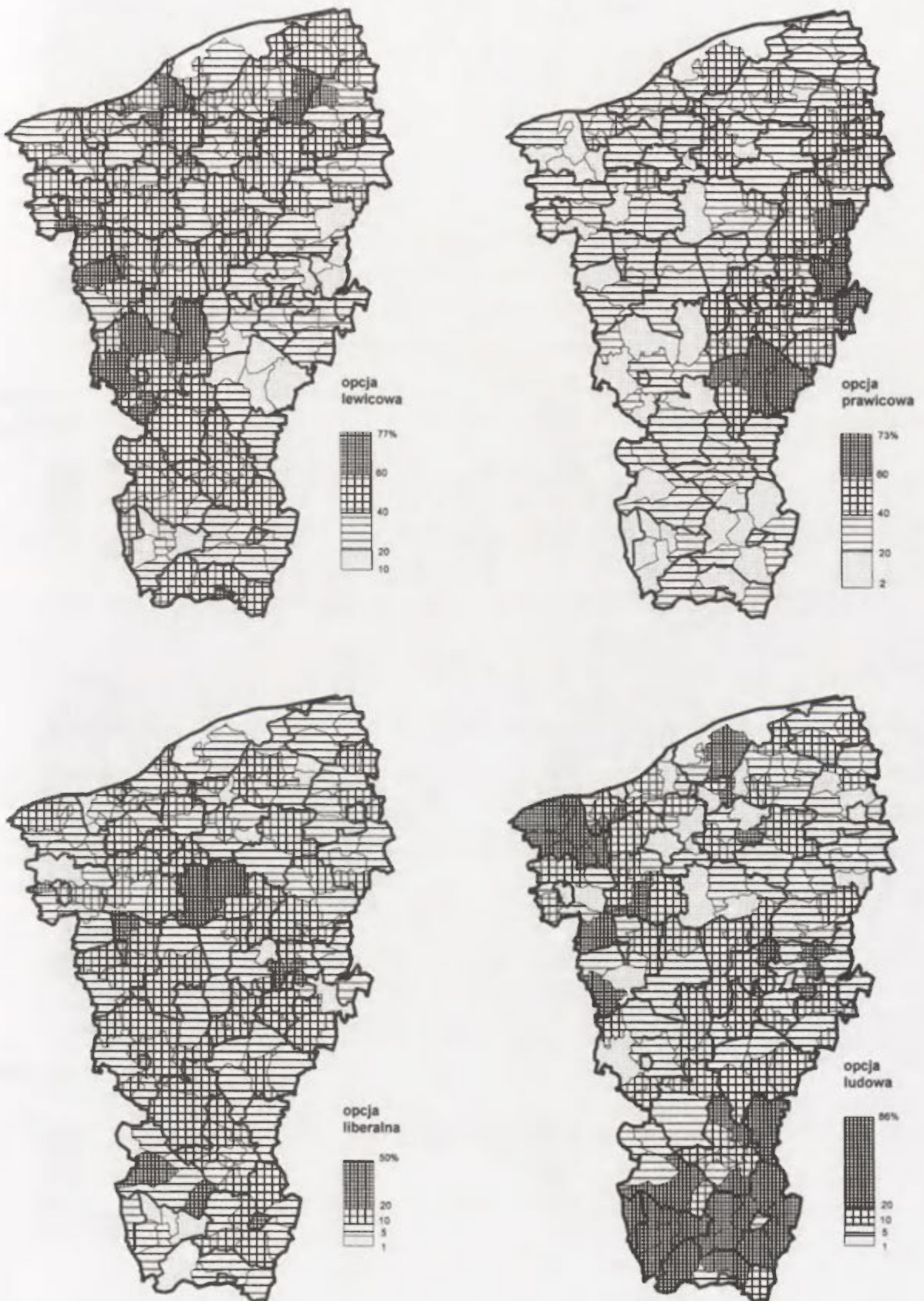
Ryc. 10. Podział administracyjny obowiązujący do 1975 r.
The administrative division in force up to 1975

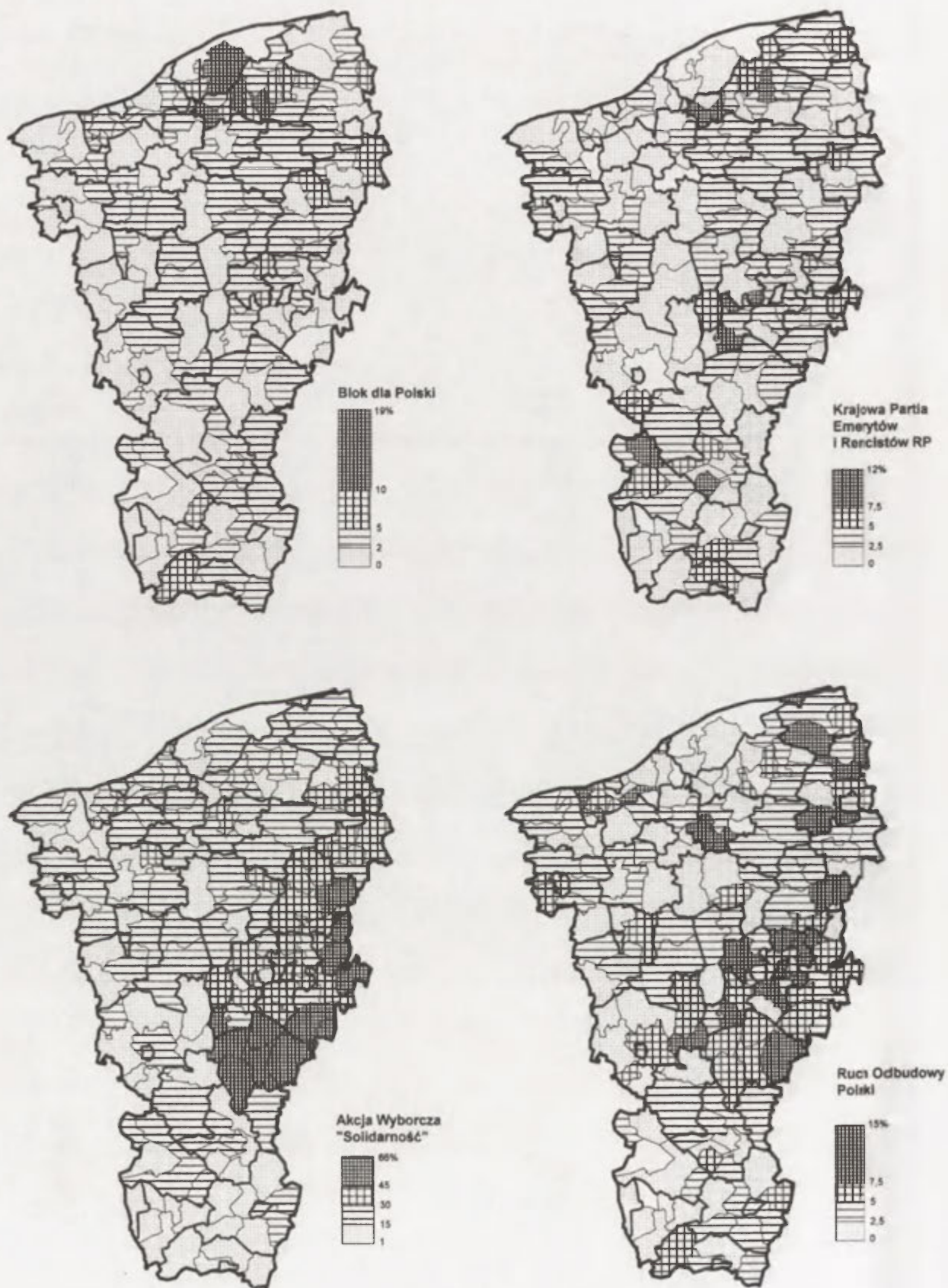
Ryc. 11. Pochodzenie ludności w 1950 r. w powiatach na terenie byłego województwa słupskiego
 The origin of the populace in 1950 in poviats (counties) within the area of the former Słupsk voivodship
Źródło — Source: Kosiński L., 1960

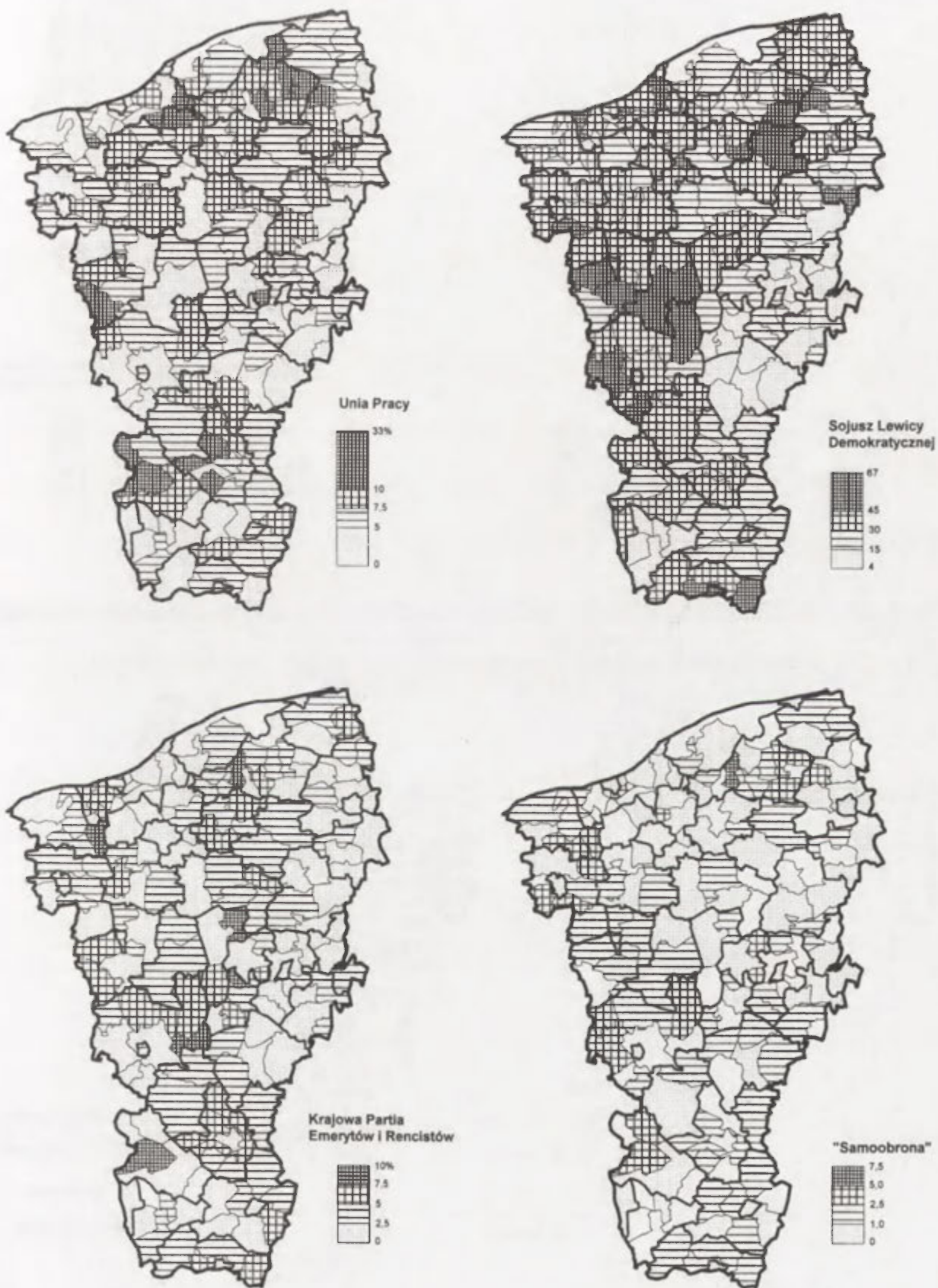
Ryc. 12. Udział własności PGR w gminach byłego województwa słupskiego, 1989
 Share of ownership of the State Farms in gminas (communities) of the former Słupsk voivodship, 1989

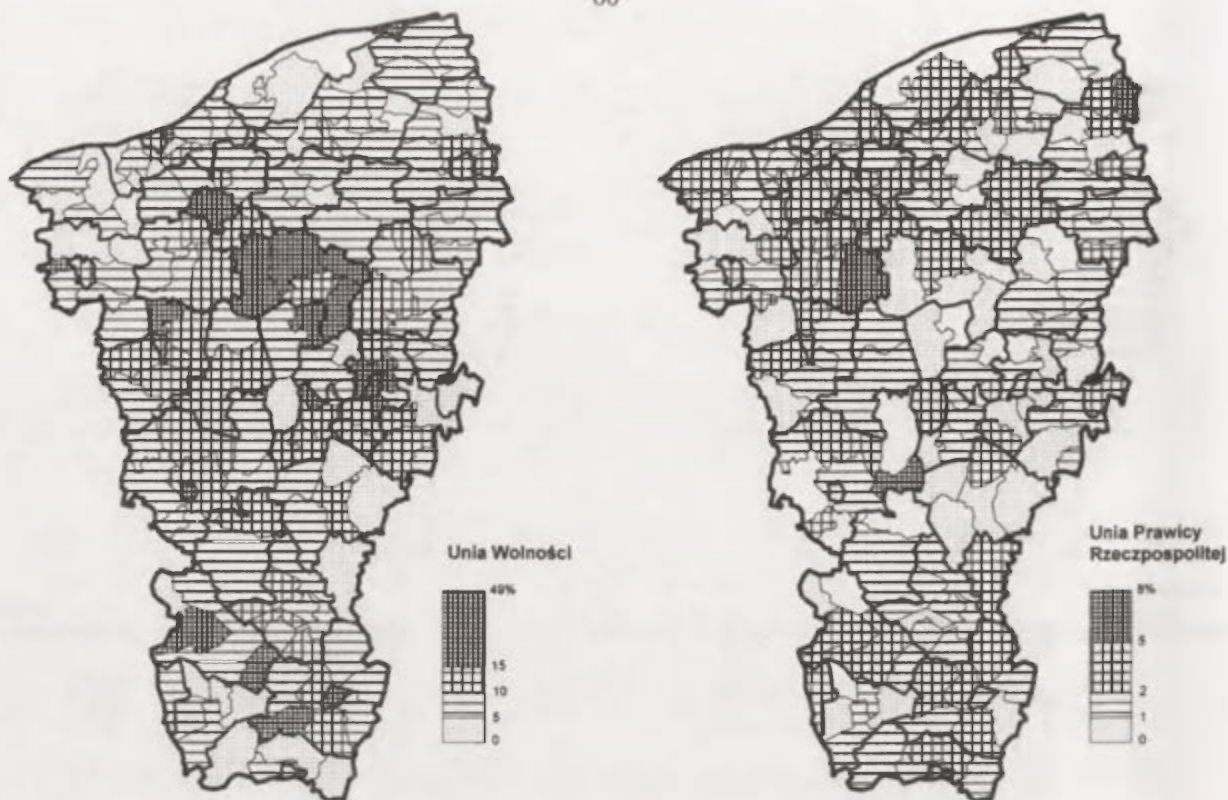
Ryc. 13. Poparcie dla opcji politycznych w wyborach parlamentarnych w województwie śląskim, 1997
 Śląsk voivodship: support for political options at the 1997 parliamentary election

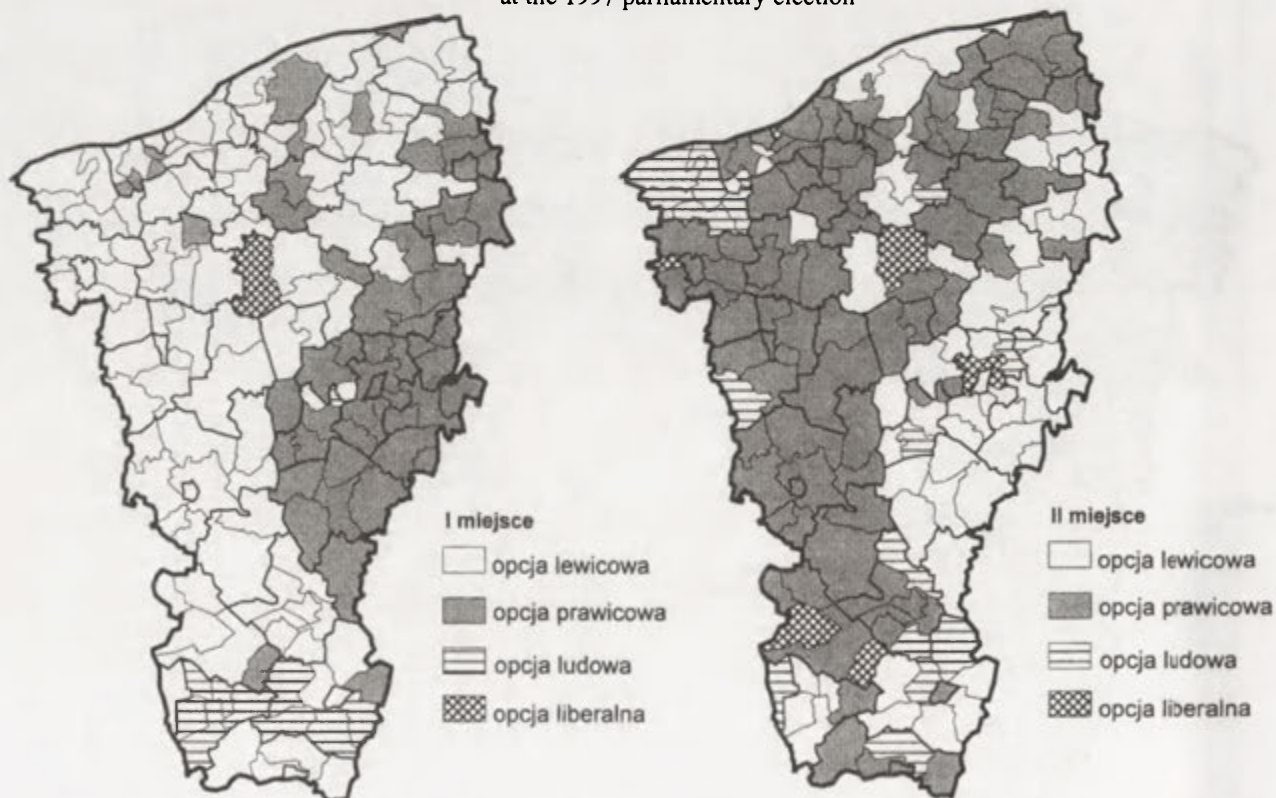
Ryc. 14. Poparcie dla partii i ugrupowań politycznych wchodzących w skład opcji prawicowe w wyborach parlamentarnych w województwie słupskim, 1997
 Słupsk voivodship: support for parties and political groupings making up the right-of-centre option at the 1997 parliamentary election

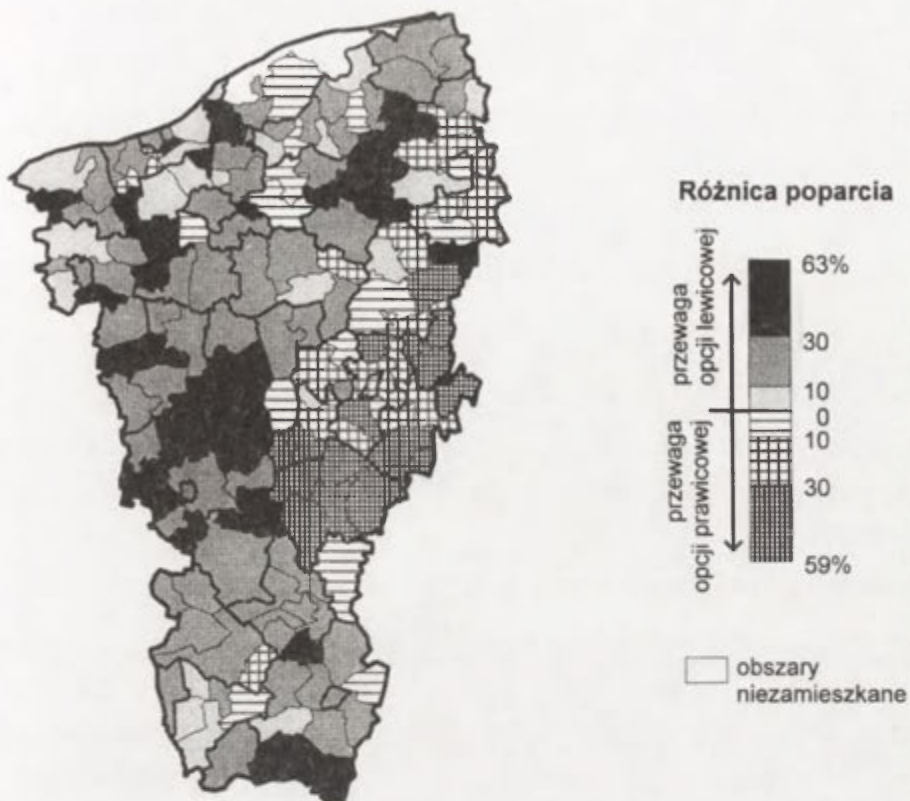
Ryc. 15. Poparcie dla partii i ugrupowań politycznych wchodzących w skład opcji lewicowej w wyborach parlamentarnych w województwie słupskim, 1997
 Słupsk voivodship: support for parties and political groupings making up the left-of-centre option at the 1997 parliamentary election

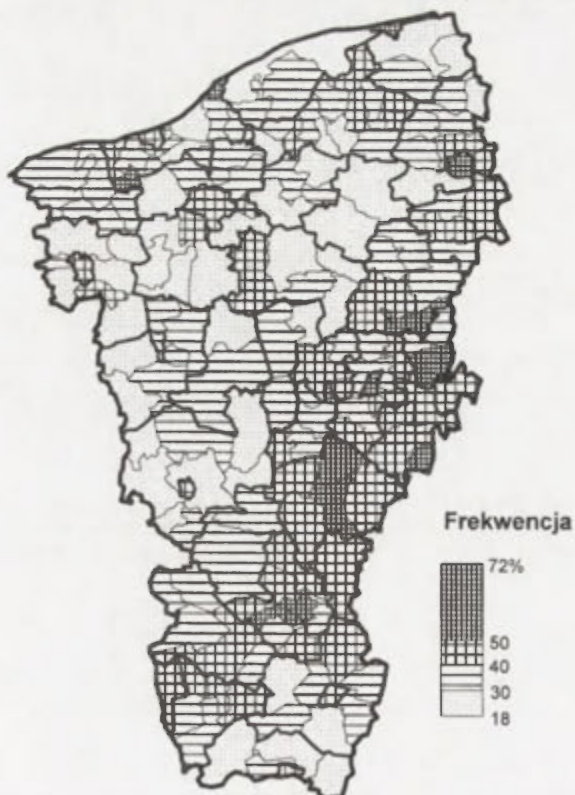
Ryc. 16. Poparcie dla partii i ugrupowań politycznych wchodzących w skład opcji liberalnej w wyborach parlamentarnych w województwie słupskim, 1997
Słupsk voivodship: support for parties and political groupings making up the liberal option at the 1997 parliamentary election

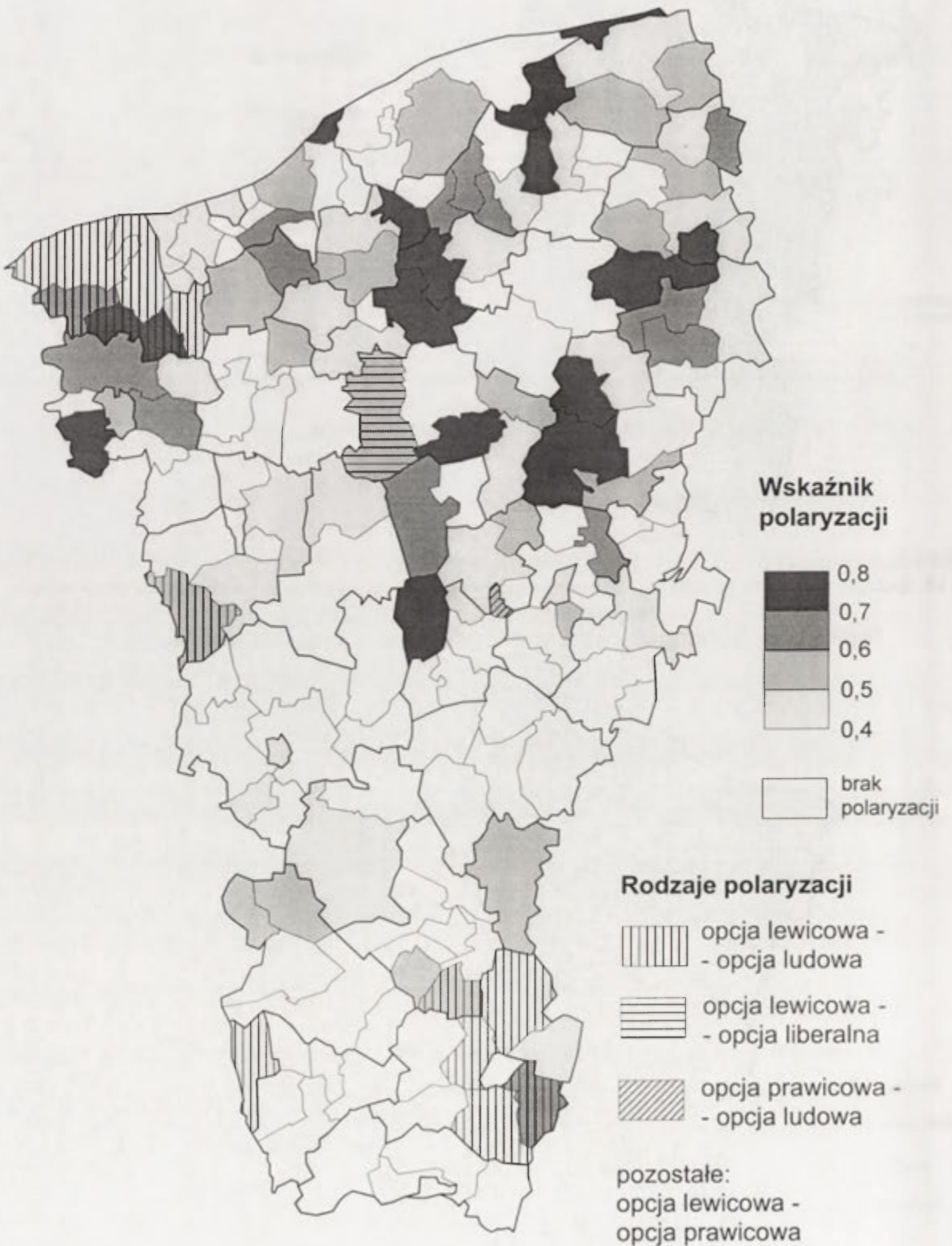
Ryc. 17. Opcje polityczne, które uzyskały I i II miejsce pod względem liczby głosów w wyborach parlamentarnych w województwie słupskim, 1997
Political options taking first and second places in terms of the number of votes cast in Słupsk voivodship at the 1997 parliamentary elections

Ryc. 18. Różnica pomiędzy poparciem dla opcji lewicowej i prawicowej w wyborach parlamentarnych w województwie śląskim, 1997
 Śląsk voivodship: difference in support for the left-of-centre and right-of-centre options at the 1997 parliamentary election

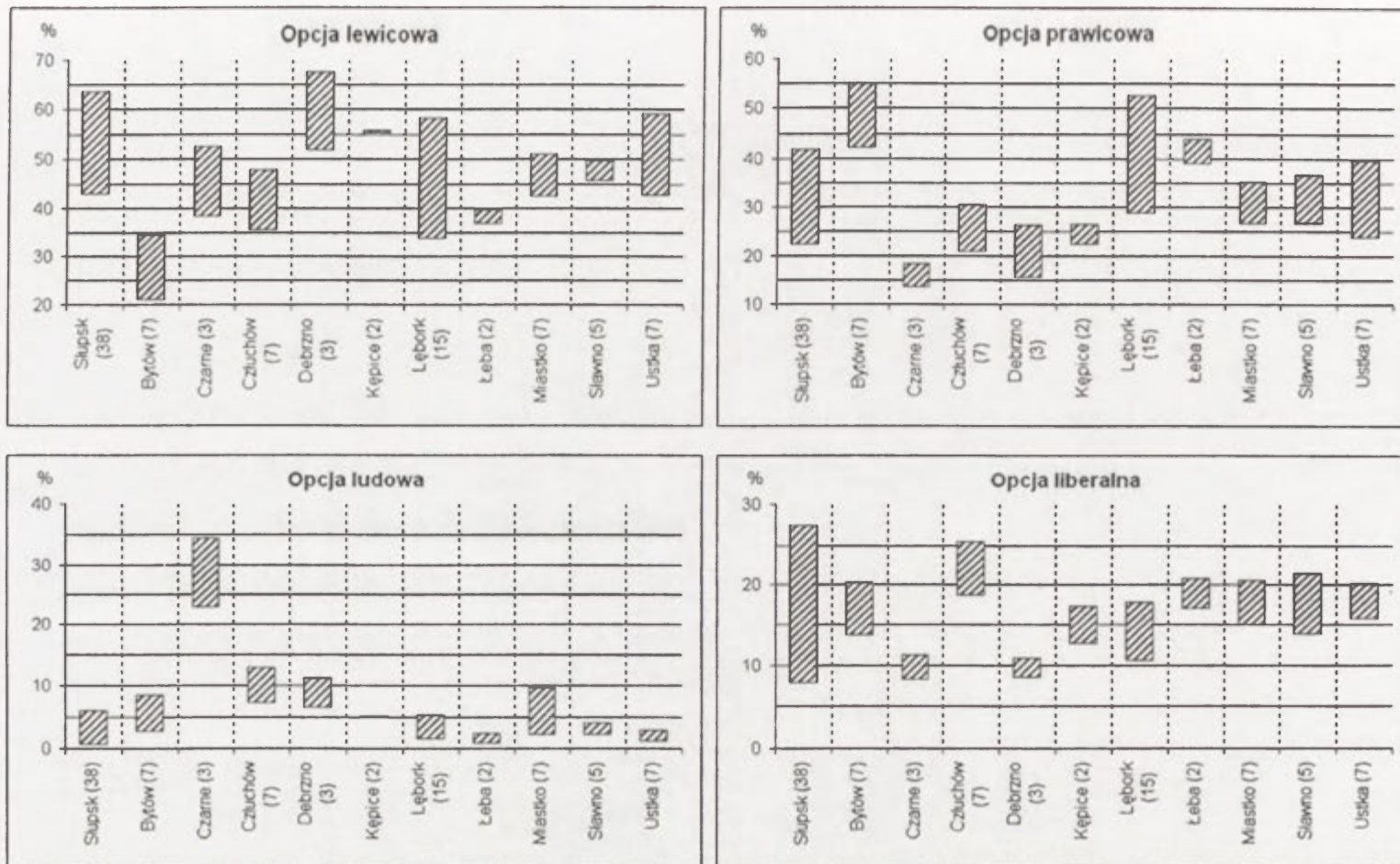

Ryc. 19. Frekwencja w wyborach parlamentarnych w województwie śląskim według obwodów wyborczych, 1997
 Śląsk voivodship: turnout by electoral districts at the 1997 parliamentary elections

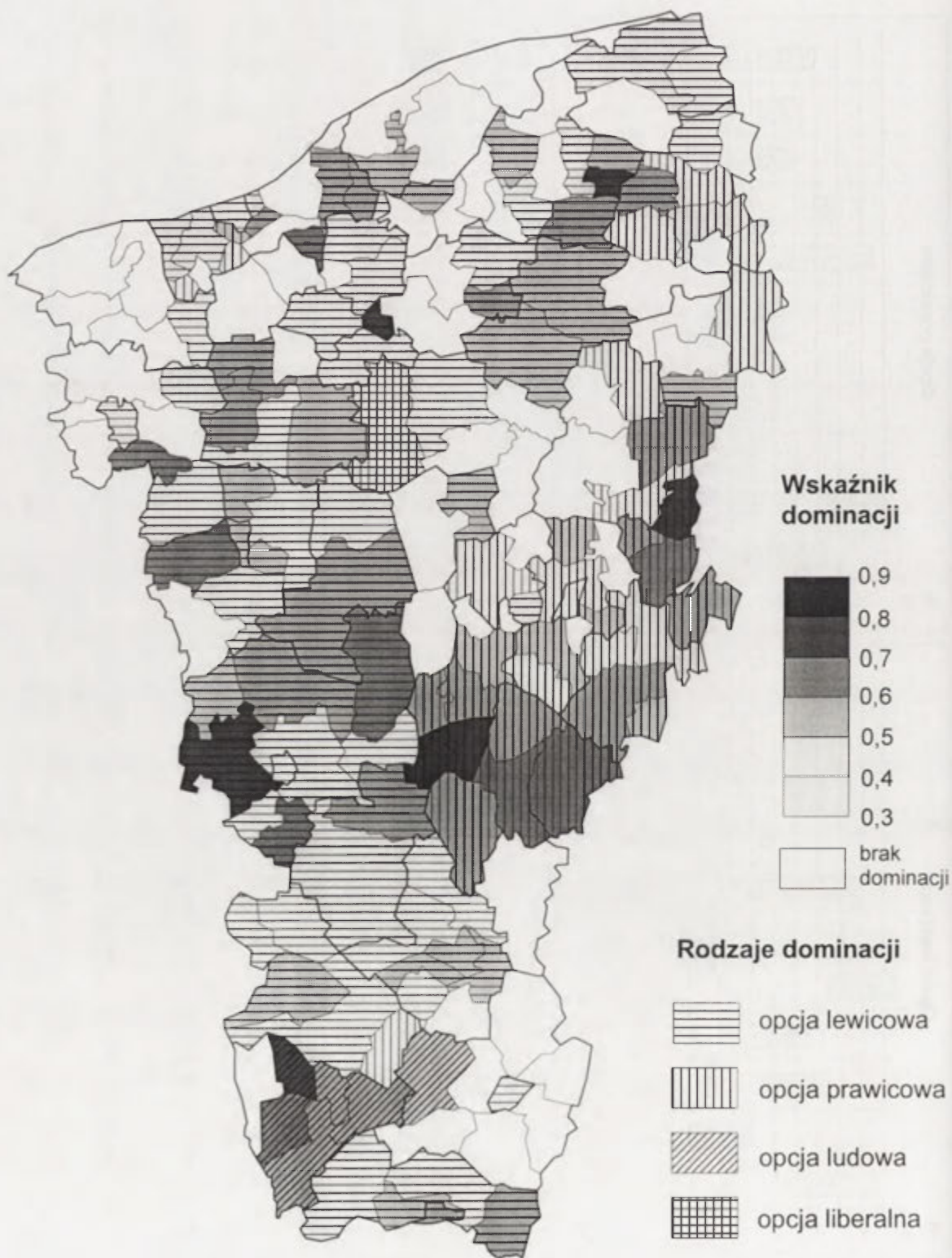
Ryc. 20. Polaryzacja poparcia dla opcji politycznych w wyborach parlamentarnych w województwie słupskim, 1997

Słupsk voivodship: polarisation in support for the political options at the 1997 parliamentary elections

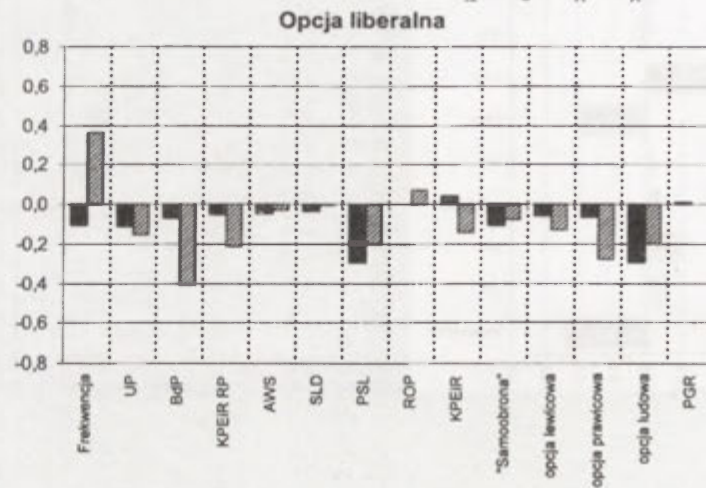
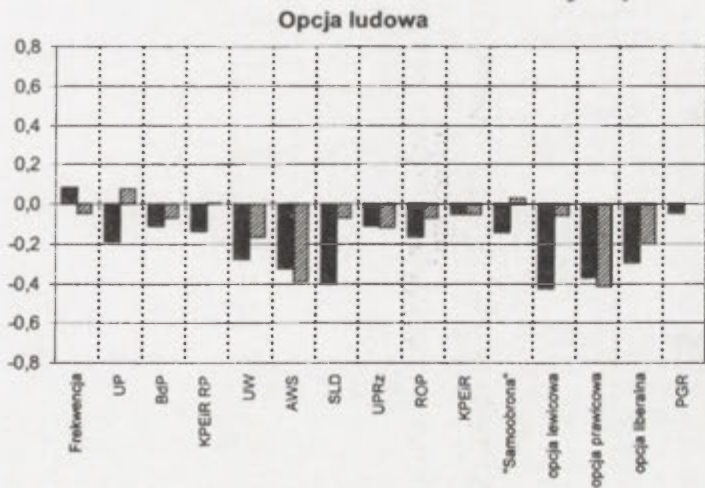
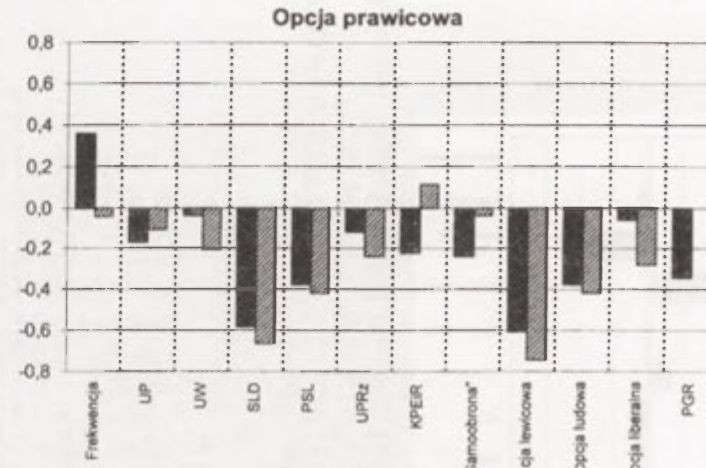
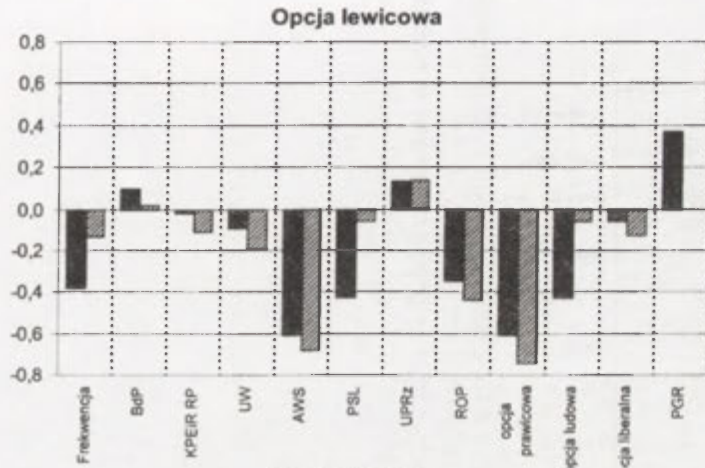
Ryc. 21. Zróznicowanie poparcia dla poszczególnych opcji politycznych w obwodach miejskich w byłym województwie słupskim w wyborach parlamentarnych, 1997

Słupsk voivodship, urban electoral districts: differences in support for particular political options at the 1997 parliamentary elections

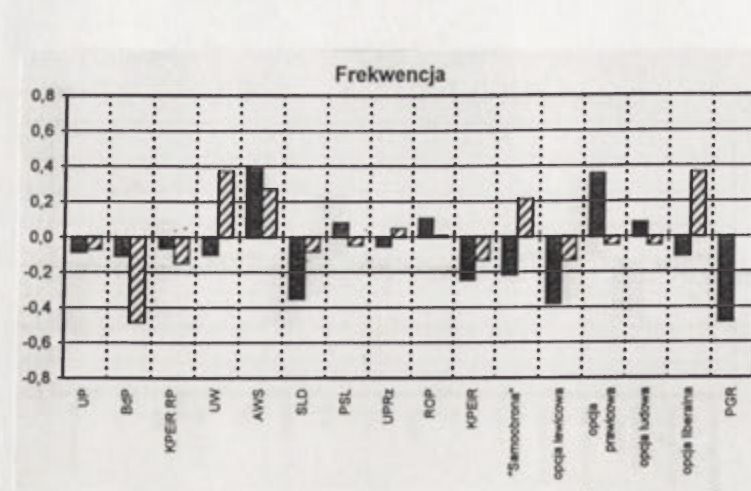

Ryc. 22. Dominacja poparcia dla opcji politycznych w wyborach parlamentarnych w województwie słupskim, 1997

Słupsk voivodship: dominant support for political options at the 1997 parliamentary election

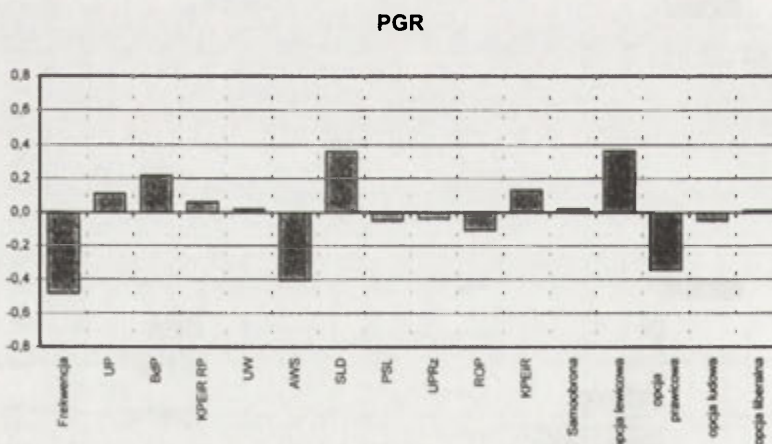

Ryc. 23. Korelacja pomiędzy poszczególnymi opcjami i ugrupowaniami politycznymi, frekwencją i występowaniem PGR-ów w obwodach wiejskich (kolor szary) i miejskich (ukośne paski)
 Correlation between different political groupings and options and the turnout and presence of former State Farms in rural (grey) and urban (striped) electoral districts

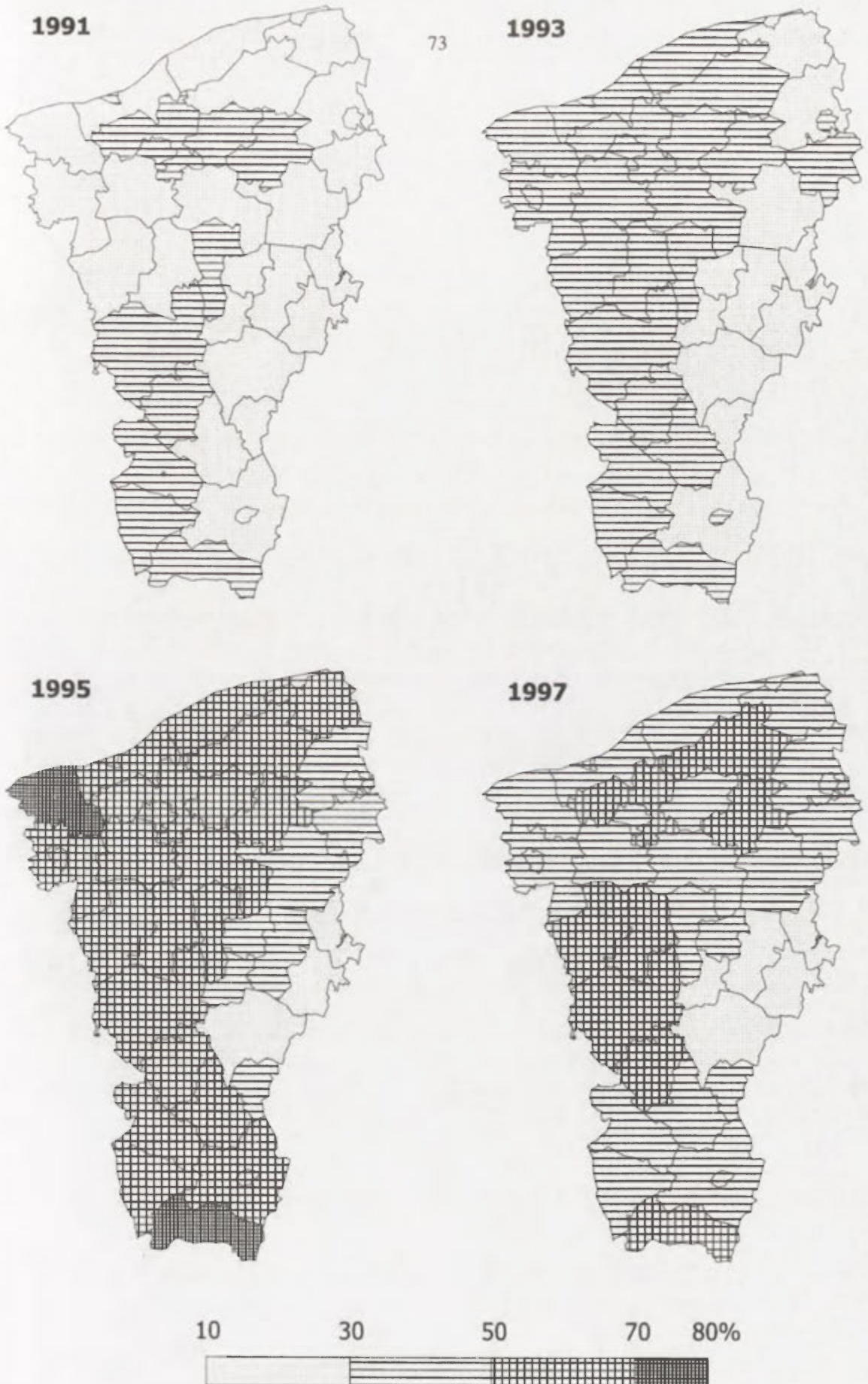
Ryc. 24. Korelacja pomiędzy frekwencją a opcjami i ugrupowaniami politycznymi i występowaniem PGR-ów w obwodach wiejskich (kolor szary) i miejskich (ukośne paski)

Correlation between turnout and political groupings and options and the presence of former State Farms, in rural (grey) and urban (striped) electoral districts.

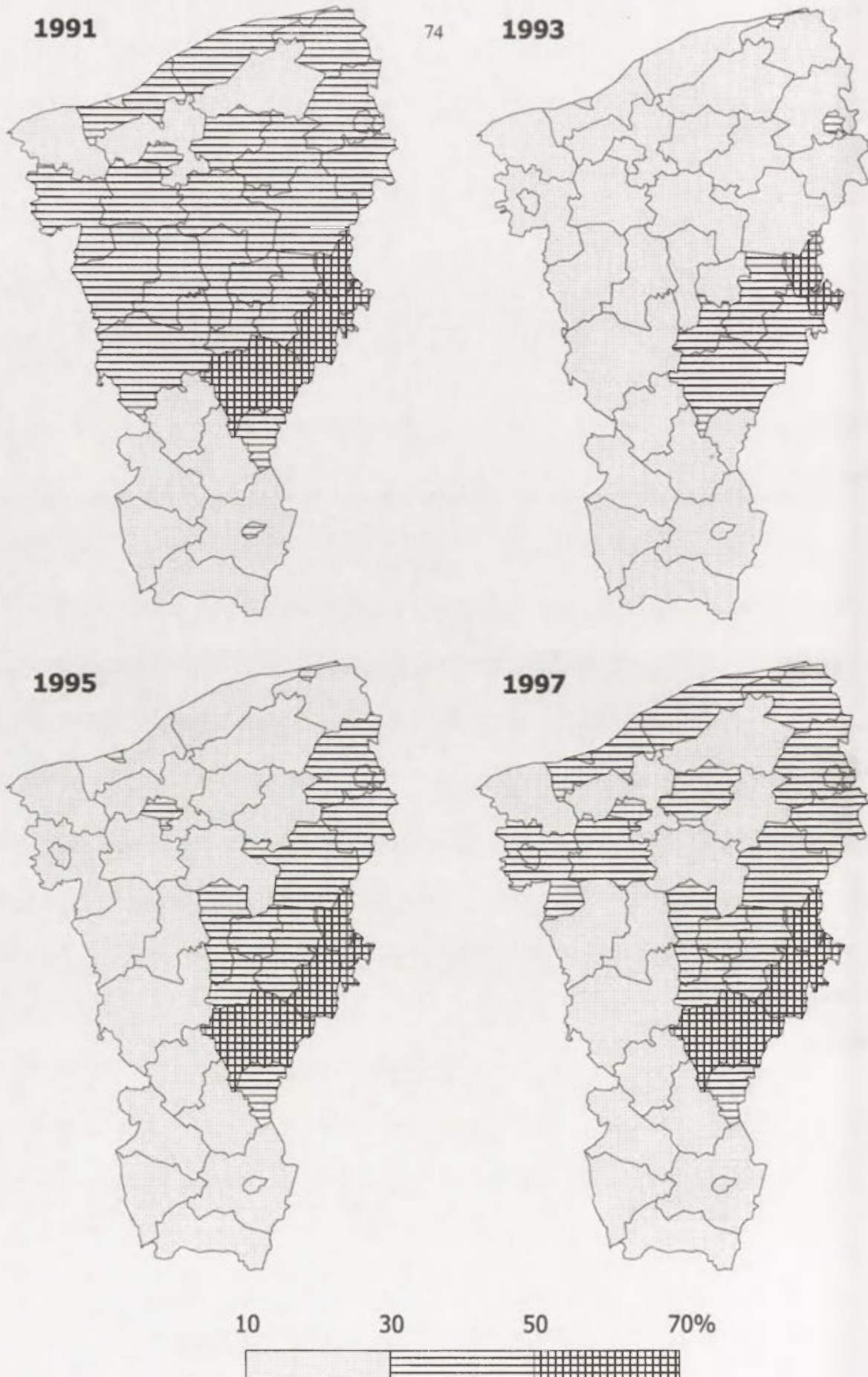

Ryc. 25. Korelacja pomiędzy występowaniem PGR-ów a frekwencją, opcjami i ugrupowaniami politycznymi w obwodach wiejskich

Correlation between the occurrence of State Farms and turnout, political groupings and options in rural electoral districts.

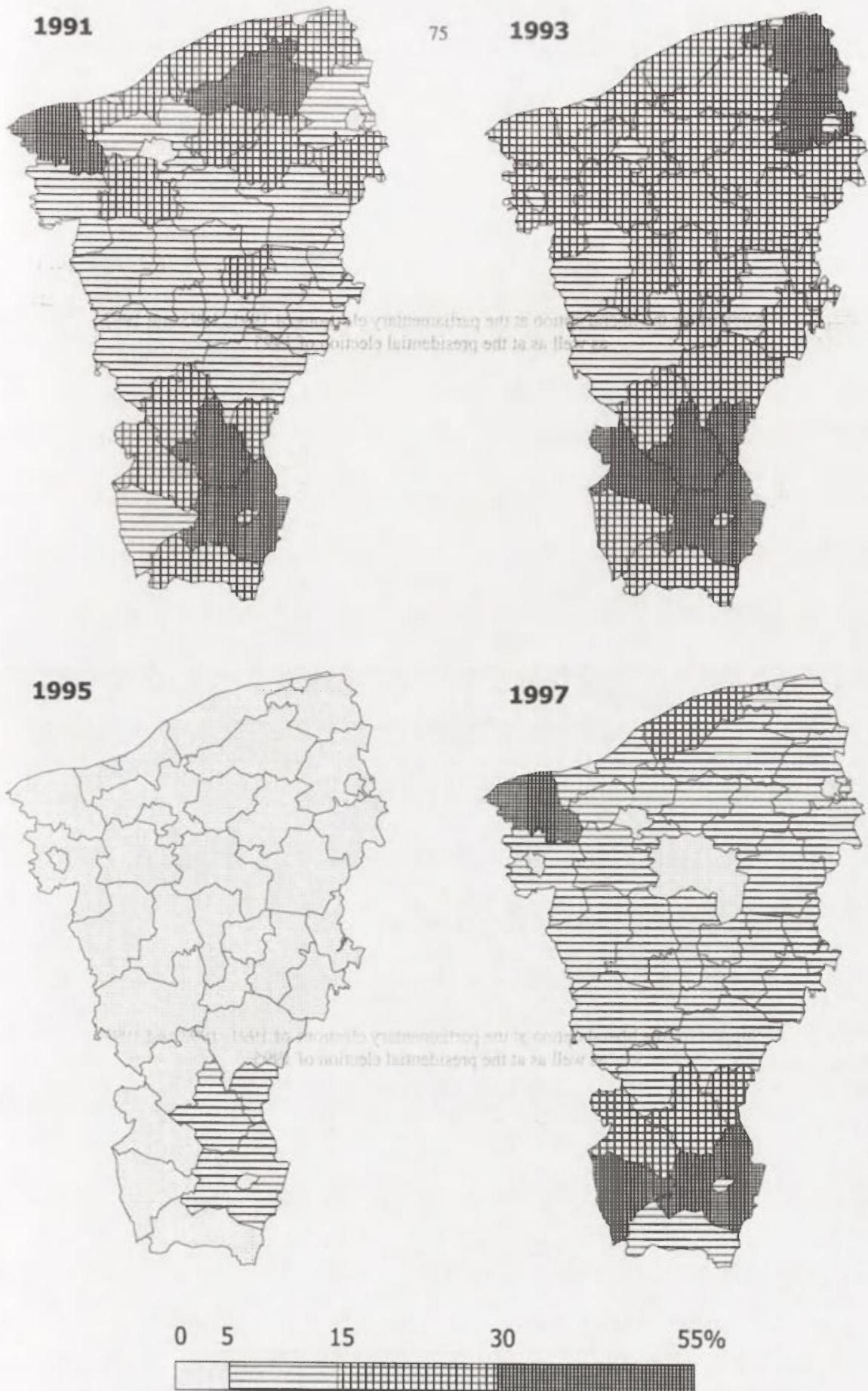

Ryc. 26. Poparcie dla opcji lewicowej w wyborach parlamentarnych 1991, 1993, 1997 i wyborach prezydenckich 1995
 Support for the left-of-centre option at the parliamentary elections of 1991, 1993 and 1997, as well as at the presidential election of 1995

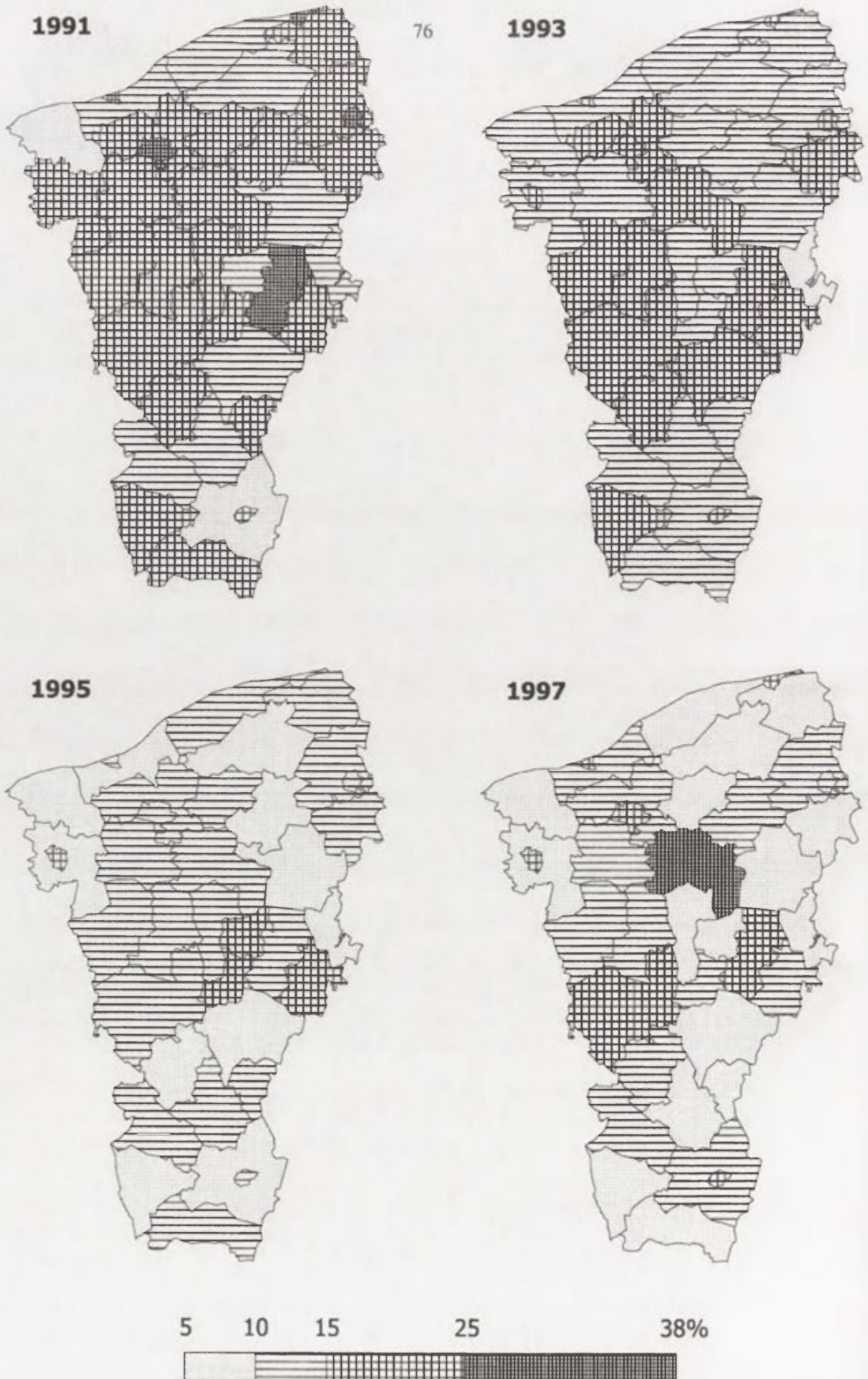

Ryc. 27. Poparcie dla opcji prawicowej w wyborach parlamentarnych 1991, 1993, 1997 i wyborach prezydenckich 1995

Support for the right-of-centre option at the parliamentary elections of 1991, 1993 and 1997, as well as at the presidential election of 1995

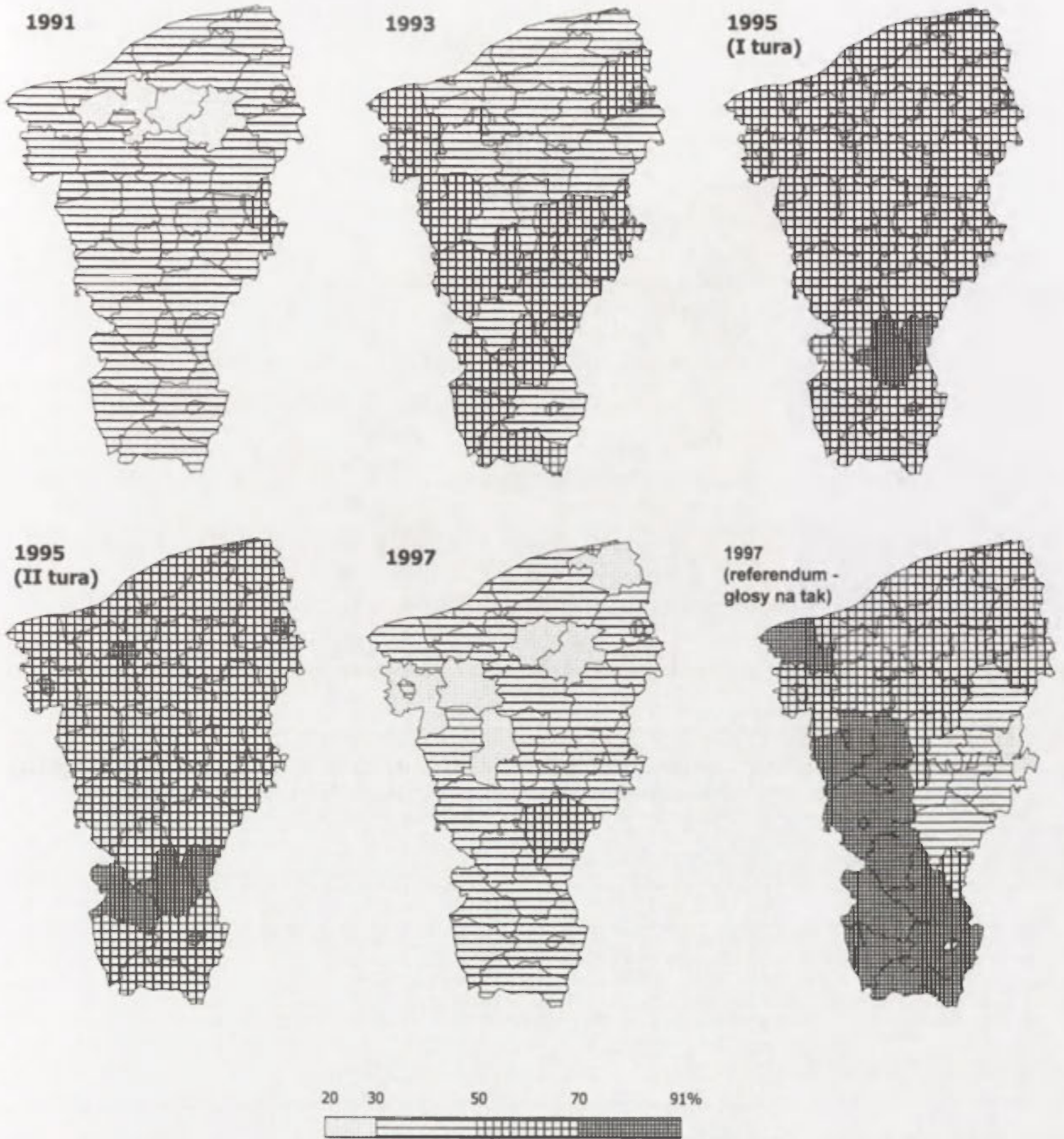
Ryc. 28. Poparcie dla opcji ludowej w wyborach parlamentarnych 1991, 1993, 1997 i wyborach prezydenckich 1995
 Support for the peasant option at the parliamentary elections of 1991, 1993 and 1997, as well as at the presidential election of 1995

Ryc. 29. Poparcie dla opcji liberalnej w wyborach parlamentarnych 1991, 1993, 1997 i wyborach prezydenckich 1995

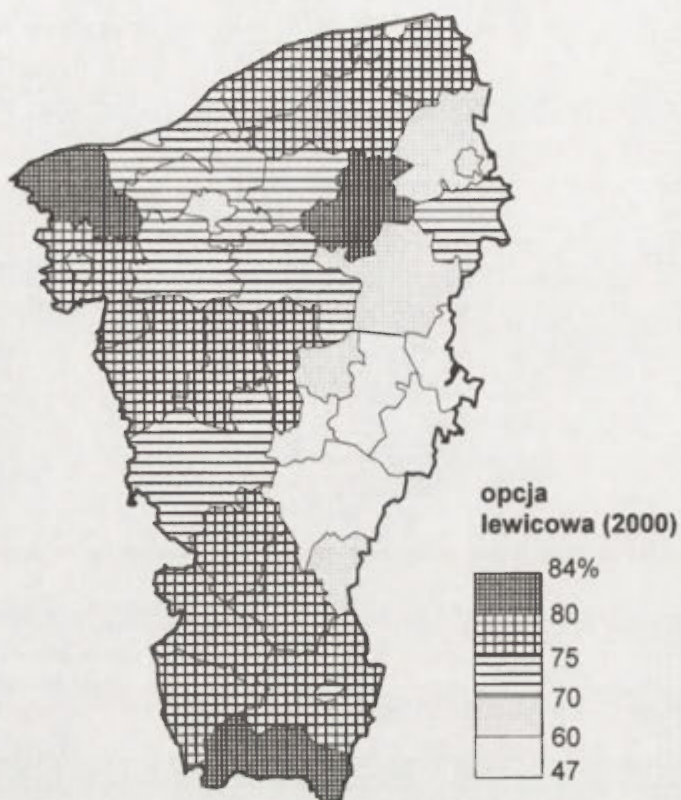
Support for the liberal option at the parliamentary elections of 1991, 1993 and 1997, as well as at the presidential election of 1995

<http://rcin.org.pl>

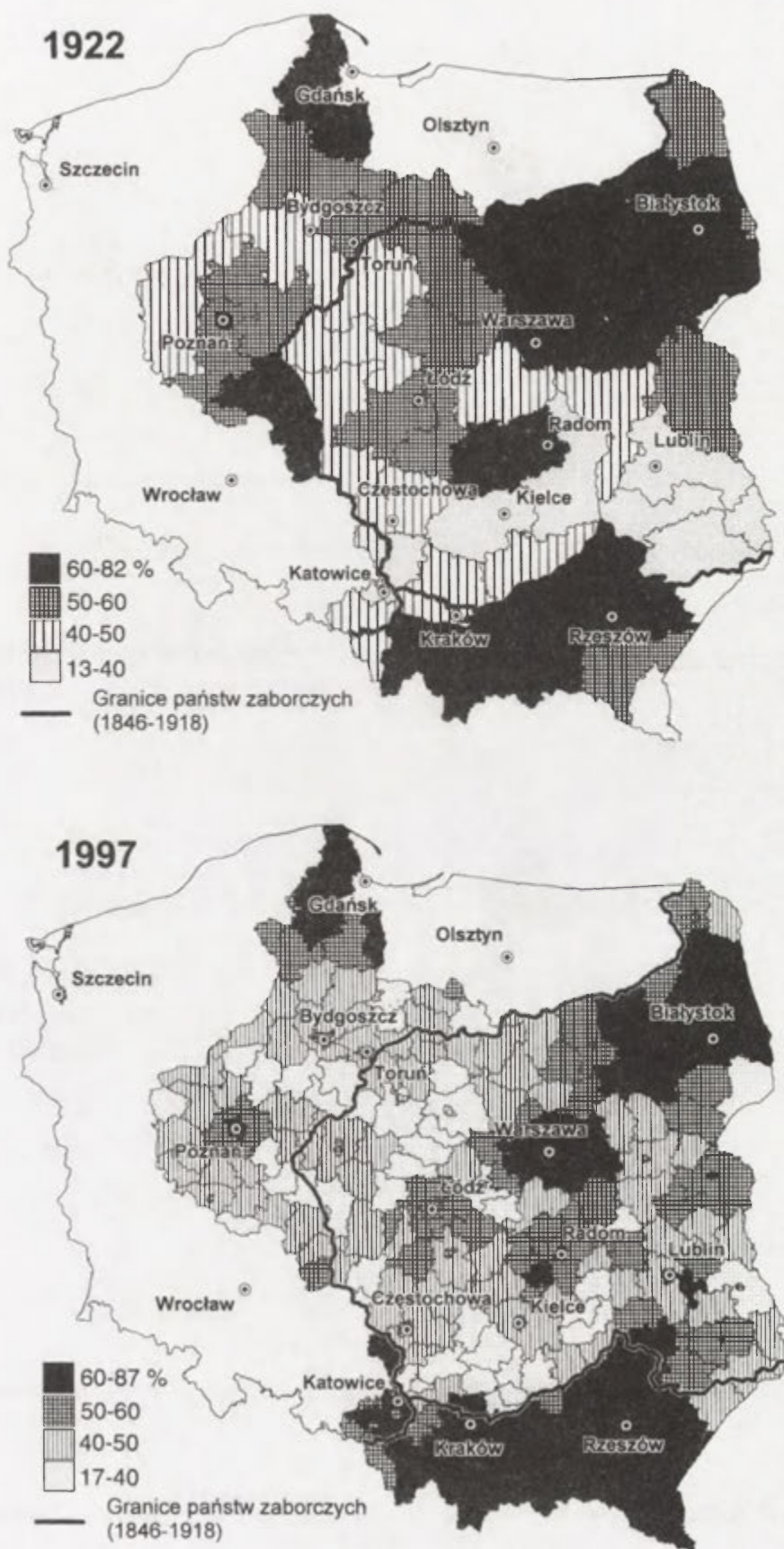

Ryc. 30. Frekwencja w wyborach parlamentarnych 1991, 1993, 1997 i wyborach prezydenckich 1995, referendum konstytucyjne 1997

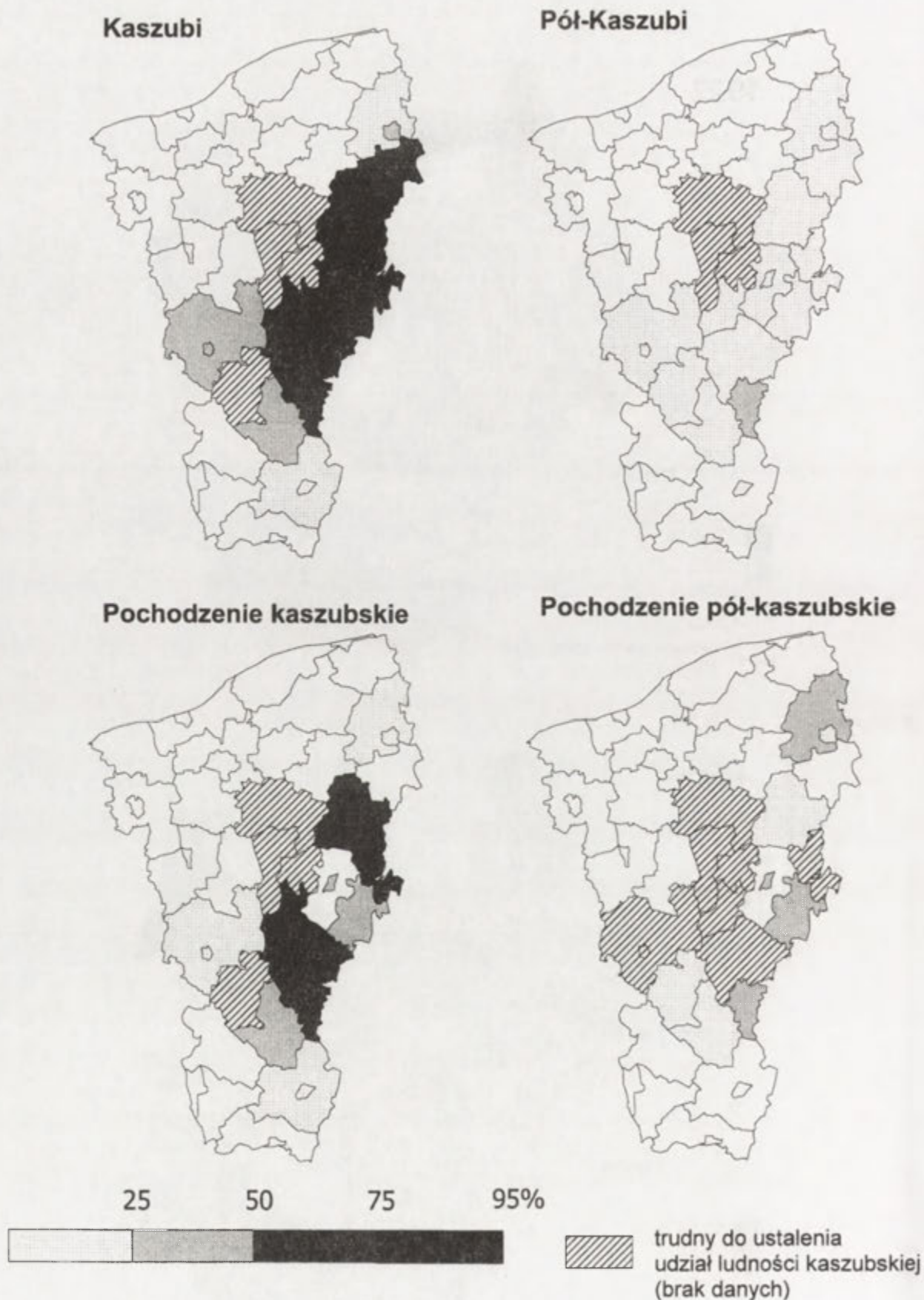
Turnout at the 1991, 1993 and 1997 parliamentary elections, the 1995 presidential election and the 1997 constitutional referendum

Ryc. 31. Poparcie dla opcji lewicowej w wyborach prezydenckich w 2000 r. (województwo śląskie)
Support for left-of-centre option at the presidential election of 2000 (śląskie voivodship)

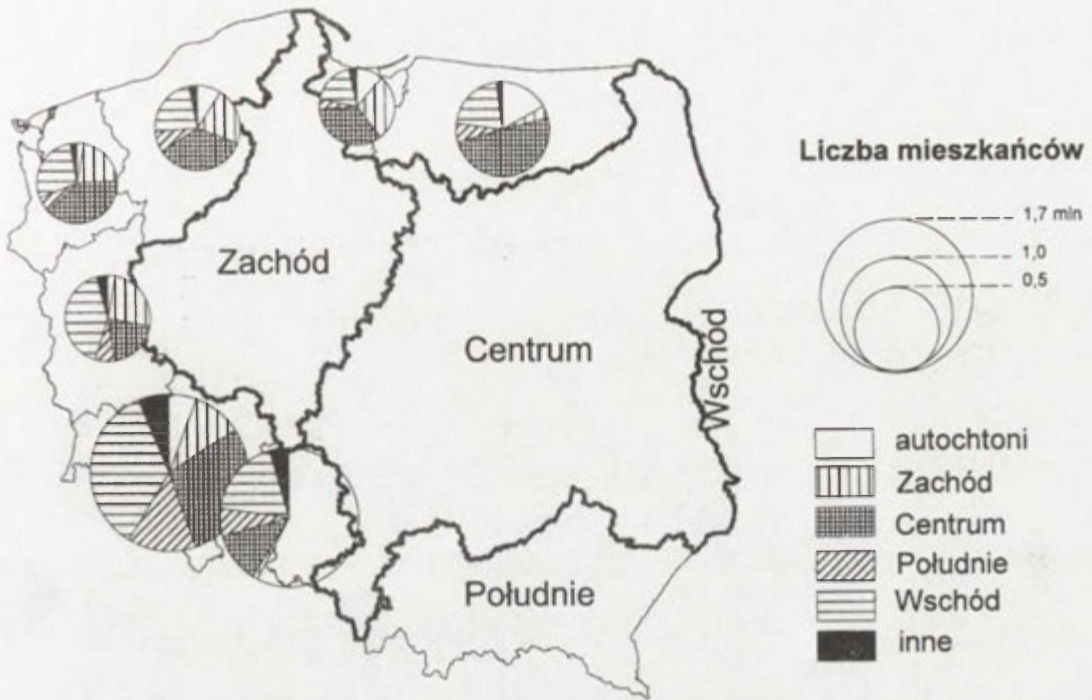

Ryc. 32. Poparcie dla opcji prawicowej w latach 1922 i 1997
 Support for the right-of-centre option in the parliamentary elections of 1922 and 2000

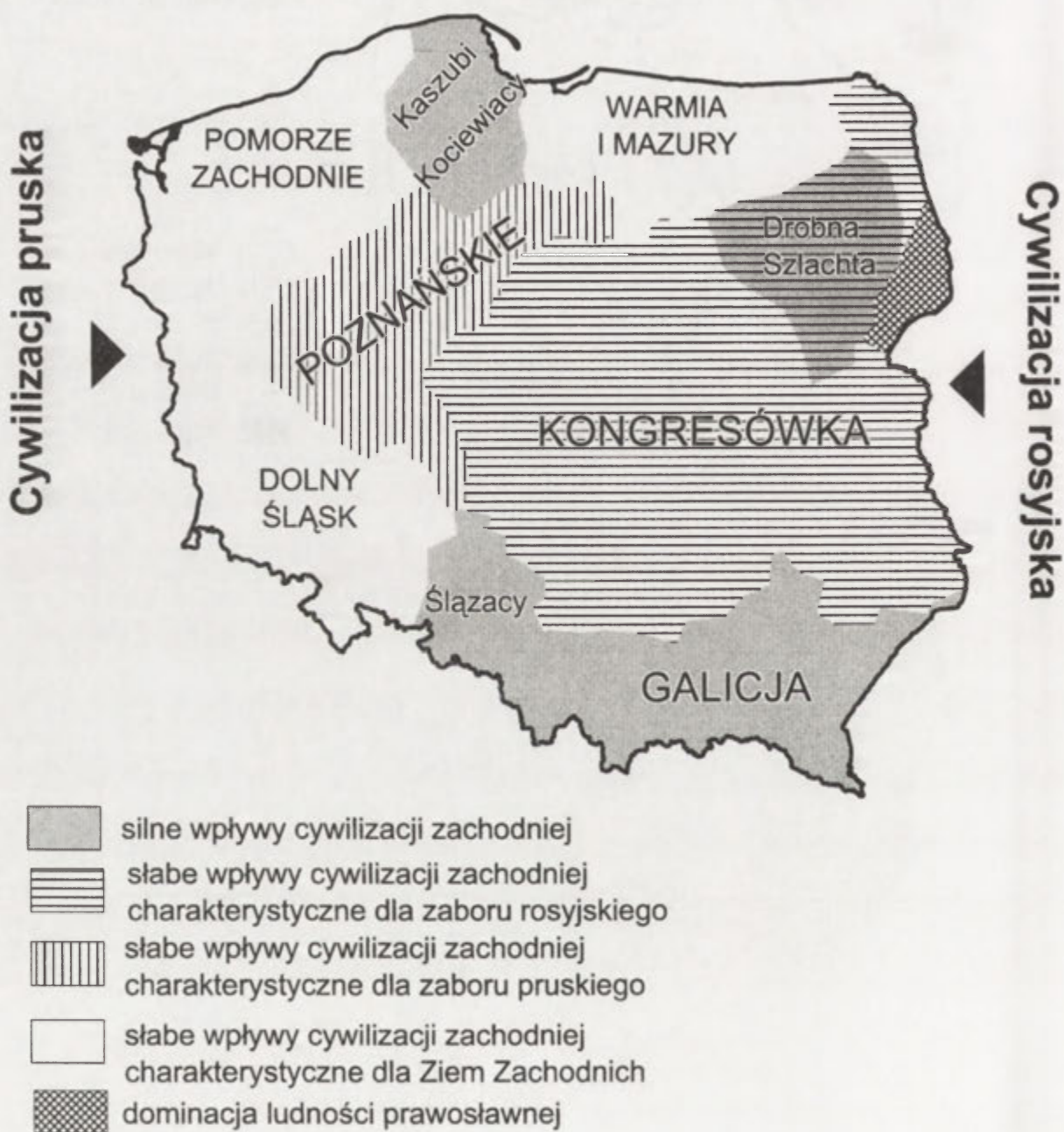

Ryc. 33. Udział ludności kaszubskiej w gminach byłego województwa słupskiego w latach dziewięćdziesiątych XX w

Share of the Kashubian people in the 1990s population of gminas (communities) of the former Słupsk voivodship
 Źródło — Source: opracowanie własne na podstawie: 1) Latoszek M., 1990, 2) Mordawski J., 1999.

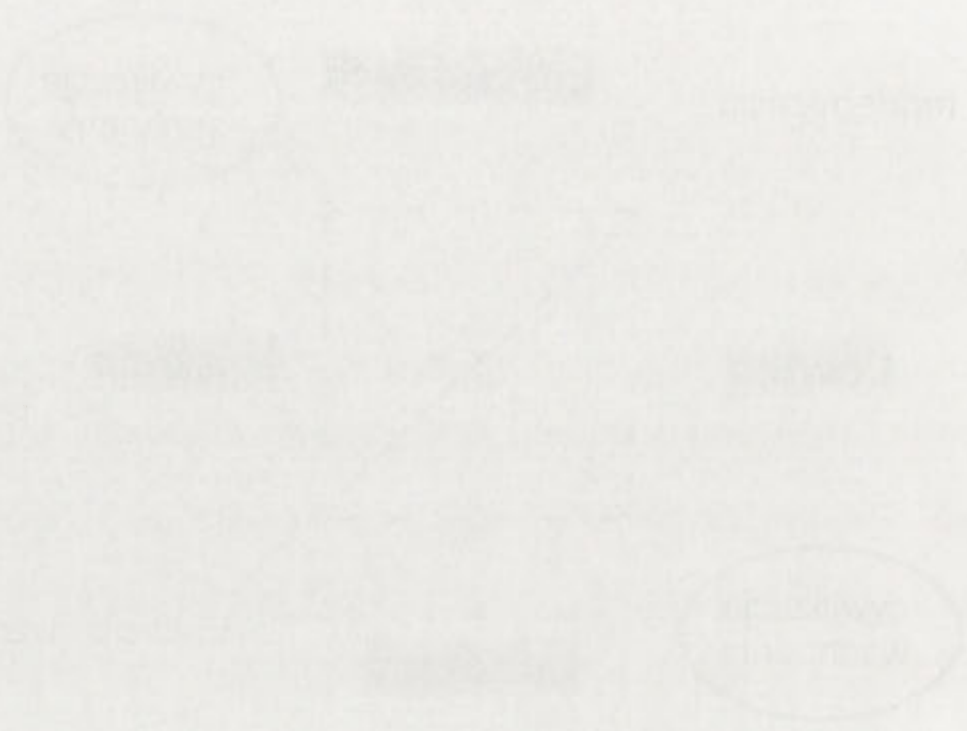
Ryc. 34. Pochodzenie ludności Polski, 1950
The origin of the populace in 1950 in Poland
Źródło — Source: Kosiński L., 1960

Ryc. 35. Zróżnicowanie cywilizacyjno-kulturowe obszarów wiejskich w Polsce
 Cultural and civilisation different civilizations in Poland country-side

Ryc. 36. Uwarunkowania rozwoju opcji politycznych w Polsce
Conditioning of the development of Polish political options

Informacje dla autorów i czytelników

„DOKUMENTACJA GEOGRAFICZNA” – ukazuje się w standardowym nakładzie 200 egzemplarzy.

Sprzedaż publikacji IGiPZ PAN prowadzą księgarnie:

- ORWN-BIS, ul. Twarda 51/55, 00-818 Warszawa, tel. 69 78 835, czynna od poniedziałku do piątku w godz. od 10 do 18.

- ORWN, Pałac Kultury i Nauki, Warszawa.

Wymagania techniczne stawiane pracom składanym do druku w serii „DOKUMENTACJA GEOGRAFICZNA”

Tekst i tabele należy przygotować na dyskietce (3,5” Microdisks) w programie WORD 7.0, podpisy pod ryciny w języku polskim i angielskim powinny być umieszczone w oddzielnym pliku, ryciny (opracowane komputerowo lub na kalce) w postaci czystorysów gotowych do druku.

Do każdej pracy w języku polskim należy dołączyć streszczenie angielskie (1-2 strony) oraz abstrakt (3-4 zdania) i słowa kluczowe (3-4), również w języku angielskim.

DOKUMENTACJA GEOGRAFICZNA

1998

9. MIECZYŚLAW BANACH – Dynamika brzegów dolnej Wisły.
10. MIROSŁAW BŁASZKIEWICZ – Dolina Wierzycy, jej geneza oraz rozwój w późnym plejstocenie i wczesnym holocenie.
11. LESZEK STARKEL (red.) – Geomorfologiczny i sedimentologiczny zapis lokalnych ulew.
12. ADAM KOTARBA (red.) – Z badań fizycznogeograficznych w Tatrach – III.
13. ALICJA BREYMEYER, EWA ROO-ZIELIŃSKA – Bory sosnowe w gradiencie kontynentalizmu i zanieczyszczeń w Europie Środkowej – badania geoekologiczne.

1999

14. JANUSZ PASZYŃSKI, KRYSZYNA MIARA, JÓZEF SKOCZEK – Wymiana energii między atmosferą a podłożem jako podstawa kartowania topoklimatycznego.

2000

15. PIOTR EBERHARDT – Przemieszczenia ludności na terytorium Polski spowodowane II wojną światową.
16. TERESA KOZŁOWSKA-SZCZĘSNA – Stan badań klimatu i bioklimatu uzdrowisk polskich.
17. EWA NOWOSIELSKA – Sektor usług w Aglomeracji Warszawskiej 1992-1997: przemiany strukturalne i tendencje rozwoju.
18. TEOFIL LJIEWSKI – Problemy zagospodarowania przestrzennego Polski w świetle przebudowy infrastruktury komunikacyjnej.
19. JAN MAREK MATUSZKIEWICZ, EWA ROO-ZIELIŃSKA – Międzywale Wisły jako swoisty układ przyrodniczy (odcinek Pillica-Narew).
20. BOŻENA GAŁCZYŃSKA, ROMAN KULIKOWSKI – Wieś i rolnictwo strefy podmiejskiej Warszawy. Zróżnicowania przestrzenne i procesy transformacji.

PL - ISSN 0012-5032
ISBN 83-87954-80-2

<http://rcin.org.pl>